

Merja Ponkala

MUISTIOT MINISTERIÖIDEN TYÖSSÄ

Monimenetelmäinen tutkimus virkakielen konventioista ja
niitä ylläpitävistä diskursseista

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2019

TIIVISTELMÄ

Merja Ponkala: Muistiot ministeriöiden työssä. Monimenetelmäinen tutkimus virkakielen konventioista ja niitä ylläpitävistä diskursseista
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kielten tutkinto-ohjelma (suomen kieli)
Lokakuu 2019

Tutkielmassa tarkastellaan muistioiden kirjoittamista sääteleviä konventioita ministeriöiden virkamiesten työssä. Siinä selvitetään, miksi virkamiehet pitävät työssään kiinni totutuista toimintatavoista silloinkin, kun se ei välttämättä olisi tarkoituksenmukaista. Tutkimuksen tavoitteena on samalla tuottaa virkamiesten tekstityöstä sellaista tietoa, jota ministeriöiden virkakielen huollosta vastaava valtioneuvoston kanslia voisi hyödyntää virkakielikoulutuksen suunnittelussa ja virkakielen kehittämistyössä. Tutkimus edustaa virkakielitutkimuksen suuntausta, jossa lähestytään virkatekstien selkeyttämistä tarkastelemalla niiden lukemisen ja kirjoittamisen taustoja. Sen teoriapohjana on diskurssintutkimus sekä kielen ja sen kontekstin välisiä kytköksiä tarkasteleva virkakielitutkimus.

Tutkimus on kaksiosainen, ja se rakentuu esitutkimusvaiheesta ja syventävästä vaiheesta. Esitutkimuksella on kartoitettu virkamiesten työssä lukemisen määrää ja käytänteitä ja selvitetty, mihin tekstilajiin kannattaa syventävässä vaiheessa perehtyä lähemmin. Esitutkimusaineisto on kerätty ministeriöiden virkamiehille tehdyllä lomakekyselyllä. Kyselyn pääanalyysimenetelmänä on laadullinen sisällönanalyysi. Esitutkimuksen perusteella syventävän vaiheen fokustekstilajiksi tarkentuivat muistiot. Syventävän vaiheen tutkimusaineistona on haastatteluaineisto, joka sisältää kaksi taustahaastattelua ja viisi syventävää haastattelua. Haastatteluaineistosta on diskurssintutkimuksen välineitä hyödyntäen selvitetty, kuinka kirjoittamista säätelevien konventioiden pysyvyyttä haastattelupuheessa diskursiivisesti rakennetaan ja haastetaan. Diskurssintutkimuksen lähtökohdista analyysi pohjaa ajatukseen, että haastattelupuheessa konstruoituu kuva sekä haastateltavan omasta asennoitumisesta tekstityöhön ja sen ilmiöihin että kuva hänestä itsestään suhteessa työtovereihin ja organisaatiokulttuuriin. Näitä jännitteitä on työssä tarkasteltu pureutumalla siihen, kuinka haastateltavat itse puhuvat muistioteksteistä sekä niiden kirjoittamisesta ja lukemisesta.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että syyt pitää kiinni muistioiden kirjoittamista säätelevistä konventioista kytkeytyvät työyhteisön sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja siihen liittyviin jännitteisiin, kuten uskaltamiseen ja kasvojen menettämisen pelkoon, siihen, millainen kuva itsestä asiantuntijana annetaan. Tutkimuksessa nousee selvimmin esiin kuusi diskurssia, joilla konventioiden pysyvyyttä merkityksellistetään. Vahvimpana niistä esiintyy uskaltamiskurssi, joka konstruoituu aineistossa pääasiassa kahta kautta: kuvauksina siitä, mitä pelätään silloin, kun ei uskalleta rikkoa totuttuja toimintamalleja, sekä kuvauksina rohkeista, odotustenvastaisista teoista. Pelkäämisen kohteena näyttäytyvät esimerkiksi esimieheltä tai kollegoilta saatavat moitteet sekä väärät tekstin tyyliin tai sävyyn liittyvät valinnat. Uskaltamisen lisäksi syitä konventioiden ylläpitämiselle löytyy voimakkaasta konventioihin sosiaalistumisesta, kasvojen menettämisen diskurssista sekä kuuliaisuus-, luonnollistamis- ja lojaaliskurssista. Konventioista kiinni pitäminen saattaa tehdä muistioista esimerkiksi monitulkintaisia, vaikeasti ymmärrettäviä ja tarpeettoman pitkiä.

Kootusti tulosten perusteella voidaan todeta, että kaikki muistioiden ja muiden virkatekstien ongelmat eivät ratkea perinteisellä kielenhuolto- tai kirjoittamiskoulutuksella. Sen lisäksi ratkaisuja kannattaa etsiä pureutumalla organisaatiokulttuuriin ja etenkin siellä vaikuttaviin arvoihin, normeihin ja uskomuksiin.

Avainsanat: virkakieli, muistiot, konventiot, diskurssintutkimus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	3
1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia.....	3
1.2 Työn kielellistyminen.....	6
1.3 Virkakieli ja sen kontekstit tutkimuksen kohteena	8
1.4 Työn rakenne.....	11
2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, AINEISTOT JA MENETELMÄT.....	13
2.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	13
2.2 Menetelmätriangulaatio lähestymistapana	15
2.3 Esitutkimusvaihe: lomakekysely ja sisällönanalyysi	16
2.4 Syventävä vaihe: haastatteluaineisto ja diskurssintutkimus.....	19
2.4.1 Haastatteluaineisto	19
2.4.2 Diskurssintutkimus.....	22
2.5 Haastattelujen etiikka ja haastateltavien anonymisointi.....	30
3 LOMAKEKYSelyn ANALYYSI.....	33
3.1 Millaisia tekstejä ministeriöiden työssä luetaan?	33
3.2 Tekstien kehittäminen	34
3.2.1 Missä teksteissä nähtiin eniten kehittämistä?.....	34
3.2.2 Selkeämpiä tekstejä tavoittelemassa	36
3.2.3 Toiveissa lyhyemmät ja tiiviimmät tekstit	37
3.3 Muistiot syventävän vaiheen tutkimuskohteeksi	38
4 HAASTATTELujen ANALYYSI: MUISTIOT JA MUISTIOTYÖSKENTELYN KONVENTIOITA YLLÄPITÄVIÄ DISKURSSEJA.....	40
4.1 Millainen teksti muistio on, ja miten haastateltavat käyttävät muistioita työssään?.....	40
4.2 Konventioita ylläpitäviä diskursseja	46
4.2.1 Voimakas normeihin sosiaalistuminen	47
4.2.2 Kuuliaisuus ja luonnollistaminen.....	52
4.2.3 Kasvojen säilyttäminen	56
4.2.4 Uskaltaminen	60
4.2.5 Lojaalius.....	69
5 PÄÄTÄNTÖ.....	73
5.1 Johtopäätökset.....	73
5.2 Pohdinta ja jatkotutkimusaiheet	78
LÄHTEET	86
LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja lähtökohtia

Kirjoittaminen, lukeminen, puhuminen ja neuvotteleminen ovat merkittävässä roolissa tämän päivän asiantuntijatyössä (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 20). Kirjoittaminen on lisääntynyt osittain digitalisoitumisen ja tietojärjestelmien kehittymisen myötä (ks. Tiililä 2017), ja myös sellaisilla aloilla, joita ei perinteisesti pidetä tekstityönä, laaditaan strategioita, raportteja ja muistioita, kirjoitetaan tiedotteita ja asialistoja, kirjataan ylös päätöksiä ja suunnitelmia. Oikeastaan koko yhteiskuntamme pyörii sen varassa, että kirjoitamme erilaisia tekstejä ja siirrämme niitä paikasta toiseen joko paperilla tai sähköisesti. Sähköpostilaatikat täyttyvät tiedonnannoista, joihin on reagoitava joskus hyvinkin nopeasti. Kirjoittamisprosesseihin kietoutuvat tiiviisti erilaiset suulliset viestintätilanteet. Ennen kuin esimerkiksi muistio on kirjoitettu, siinä käsiteltävää asiaa on voitu suunnitella ja pohjustaa useissa palaverissa. Samainen muistio voi myös tuottaa uusia vuorovaikutustilanteita, kun päätös tai suunnitelma viedään paperilta toiminnan tasolle. Oli kyseessä sitten suullinen tai kirjallinen viestintä, keskeistä on se, että työtä tehdään kielen avulla. Tietotyössä laaditut tekstit eivät ole vain tiedonsiirtoa varten, vaan ne ovat, kuten Hiidenmaa (2000: 29) toteaa, ”itseään työtä varten”. Etenkin julkishallinnossa kirjoittaminen ja kielellinen asiantuntijuus ovat merkittävä osa koko työn asiantuntijuutta, johon sisältyy myös virkakielen ja sen konventioiden hallinta (Kalliokoski 2017).

Suomen valtionhallinnossa työskentelevät ministeriöiden virkamiehet¹ tekevät työtään lähes pelkästään lukemalla ja kirjottamalla erilaisia tekstejä. Jokainen työyhteisön jäsen laatii tekstejä sekä omana itsenään että työyhteisön jäsenenä, jolloin teksteissä näkyy henkilökohtaisen kädenjäljen lisäksi piirteitä työyhteisön toimintakulttuurista ja -tavoista (ks. esim. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000; Gunnarsson 2009). Tekstien tuottamisen ja kuluttamisen prosessit vaikuttavat organisaatioiden toimintaan ja työtapoihin (Tiililä 2017: 11), ja päinvastoin toimintakulttuurit kirjoittautuvat työssä tuotettuihin teksteihin. Työn käytänteisiin heijastuvat monenlaiset kirjoittamattomat lait, jotka vaikuttavat niin tekstien pieniin kielellisiin yksityiskohtiin kuin vakiintuneisiin kirjoittamisen käytänteisiin. Tällainen käytänne on esimerkiksi tapa, jolla aiempia tekstejä referoidaan uusissa teksteissä. (Tiililä 2016.) Osa työhön muodostuneista kirjoittamisrutiineista sujuvoittaa työtä, mutta joukossa voi olla myös tapoja, joita ylläpidetään vanhasta tottumuksesta ja siitäkin huolimatta, että ne saattavat

---

¹ Käytän tutkielmassani nimitystä virkamies, vaikka sukupuolittuneista ammatti- ja virkanimikkeistä pyritään kielenkäytössä pääsemään eroon. Perustelen valintaani ensinnäkin sillä, että ministeriöiden virkamiehet, niin naiset kuin miehetkin, puhuvat itse itsestään ja kollegoistaan virkamiehinä. Toiseksi korvaaviksi ehdotetut nimikkeet ”viranhaltija” tai ”virka-henkilö” tarkoittavat mielestäni eri asiaa ja ovat lisäksi pitkiä ja hankalia toistuessaan tekstissä usein.

jopa vaikeuttaa hyvän tekstin tuottamista. Kirjoittamisen käytänteet ovat osittain tiedostamattomia, minkä vuoksi niihin voi olla vaikea puuttua.

Tässä opinnäytetyössä tarkastelen ministeriöiden virkamiesten muistiötyöskentelyä. Tavoitteenani on avata muistiöiden lukemisen ja kirjoittamisen käytänteitä sekä selvittää, kuinka ne heijastuvat muistioteksteihin. Pyrin löytämään muistiötyöskentelyn taustalta jonkinlaisia selityksiä niihin hankaluuksiin, joita virkakieleen yhä edelleen liittyy.

Tutkimukseni kuuluu aiheensa puolesta virkakielitutkimuksen piiriin. Virkakieltä on tutkittu Suomessa paljon, ja töitä hyvän virkakielen kehittämiseksi on tehty pitkään (OKM 2014: 33). Muun muassa Kotimaisten kielten keskus, Kotus, on jo 1970-luvulta lähtien työskennellyt järjestelmällisesti virkakielen kehittämiseksi ja hallinnon kielen saattamiseksi lukijaystävällisemmäksi. Se on muun muassa ollut osallisena useissa virkakielen tutkimus- ja kehittämishankkeissa². Aluksi virkakielen tutkimuksessa ja kehitystyössä keskityttiin kielenhuoltoon sekä kielen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen, jotka nähtiin hyvän virkakielen keskeisinä piirteinä. Tutkimus on motivoitunut ennen kaikkea tavoitteesta tuottaa kansalaisille selkeitä, sävyiltään ystävällisiä ja asiallisia viranomaistekstejä. Viime vuosina fennistinen virkakielen tutkimus on laajentunut tekstintutkimuksesta kohti tekstien tuottamisen tutkimusta eli niitä käytänteitä ja taustoja, joissa tekstejä luetaan ja kirjoitetaan. (Hiidenmaa 2000: 25–32.) Tähän tutkimussuuntaukseen myös oma työni kiinnittyy.

Tutkimukseni konkreettisena tavoitteena on myös tuottaa Valtioneuvoston kanslialle (VNK) tietoa ministeriöiden virkamiesten tekstityöstä. Pääministerin johtama valtioneuvoston kanslia on yksi Suomen 12 ministeriöstä, ja sen pääasiallisena tehtävänä on tukea pääministeriä ja maan hallitusta päätöksenteossa ja päätösten valmistelussa³ (vnk.fi). Muiden tehtäviensä lisäksi VNK tekee paljon kielityötä. Kanslian yhteydessä toimii kielipalvelujen tukiyksikkö, jonka tehtäviin kuuluu muun muassa neuvonta kieli- ja termiasioissa sekä valtioneuvoston virkakielenhuollon järjestäminen. VNK järjestää koulutusta kieliasioissa myös muiden ministeriöiden työntekijöille. Koulutuksen taustalla on tarve kehittää julkishallinnon kieltä, niin sanottua virkakieltä, yhä selkeämmäksi ja helpommin ymmärrettäväksi. VNK on muun muassa laatinut julkishallinnon työntekijöille suunnatun verkkojulkaisun Hyvin suunniteltu, puoliksi kirjoitettu – apuneuvoja tekstintekijälle. Tässä itseopiskelumateriaalissa painotetaan etenkin tekstien suunnittelun ja kirjoittamisen alkuvaiheen valintoja (ks. VNK 2016). Kanslia oli niin ikään mukana Kotuksen vetämän virkakielikampanjan järjestämisessä vuosina

² Kotus on ollut mukana muun muassa Hyvän virkakielen toimintaohjelman laatimisessa (OKM 2014) sekä sen jälkeen järjestetyssä Virkakielikampanjassa vuosina 2014–2015. Viimeisin Kotuksen hankkeista on tammikuussa 2019 käynnistynyt kolmivuotinen verkko-opiskelumateriaalihanke. Se on suunnattu erityisesti valtion ja kuntien työntekijöille, mutta materiaalia voivat verkossa vapaasti hyödyntää kaikki hyvästä virkakielestä kiinnostuneet. (Kotuksen verkkosivut.)

³ Valtioneuvoston kanslian tehtävistä ja organisaatiosta lisää kanslian verkkosivuilta vnk.fi.

2014–2015. VNK järjestää myös tietoisuuksia ja pitää esillä hyvän virkakielen tavoitteita sekä erilaisissa tilaisuuksissa että ministeriöiden sisäisillä verkkosivuilla. Se pyrkii myös jatkuvasti keräämään tietoa niistä tarpeista, joita virkamiehillä kielityöhön liittyen on. (vnk.fi.) Työni taustalla onkin VNK:sta esitetty toive saada tietoa siitä, millaiset ilmiöt tekstityössä mahdollisesti ovat työntekijän näkökulmasta pulmallisia ja mihin suuntaan kirjoittamista ja kirjoittamiskulttuuria kannattaisi kehittää. Tietoa hyödyntämällä kanslia voi kohdentaa tarjoamaansa kielikoulutusta mahdollisimman hyvin kentältä nousseisiin tarpeisiin.

Muistioiden nouseminen tutkimukseni keskiöön perustuu esitutkimusvaiheessa tekemääni lomakekyselyyn, jossa muistiot näyttäytyvät ministeriökontekstissa merkittävinä työkaluina: niitä luetaan ja kirjoitetaan erilaisten työprosessien yhteydessä paljon. Muistioita laaditaan ministeriöissä pääasiassa hallinnon sisäisiin tarkoituksiin. Siksi olisikin toivottavaa, että ne olisivat hyviä tekstejä, joiden lukemisesta suurten tekstimassojen keskellä painiskelevat virkamiehet selviäisivät mahdollisimman vaivattomasti. Lomakekyselyn tuloksia avaan tarkemmin luvussa 3.

Tekstilajina muistio on heterogeeninen, joten sen täsmällinen määrittelemineen on vaikeaa (ks. Guillory 2006). Toisinaan myös rajan vetäminen esimerkiksi muistion, raportin ja selvityksen välille saattaa olla hankalaa (ks. Kankaanpää & Piehl 2011: 304; Honkanen 2018). Käytännössä muistioita onkin hyvin monenlaisia, ja niitä laaditaan erilaisiin tarkoituksiin: niiden välityksellä voidaan esimerkiksi jakaa tietoa, ohjeistaa, suunnitella ja ideoida. Hyvinvointialan viestintäoppaassa (Niemi, Nietosvuori & Virikko 2006: 183) määritellään muistiolle karkeasti kaksi päätehtävää: sillä taustoitetaan asiaa päätöksenteon pohjaksi tai siihen kirjataan neuvottelun kulku ja siellä tehdyt päätökset. Päätöksiä taustoittavaa muistiota Niemi, Nietosvuori ja Virikko (mp.) nimittävät pohjamuistioksi, ja tapaaamisen kulkua dokumentoivaa muistiota kutsutaan yleisesti neuvottelu- tai kokousmuistioksi. Taustoittavan muistion laatii asiaan etukäteen perehtynyt henkilö, joka selvittää muille päätöksentekijöille asian eri puolia ja perustelee mahdollisesti esittämänsä ratkaisua (ks. esim. Kauppinen, Nummi & Savola 2009: 285). Muistiosta puhutaan usein myös eräänlaisena organisaation muistina (Guillory 2006: 116; Honkanen 2018: 250; Vaattovaara 2017: 308), sillä siihen kirjataan yhteisissä tilanteissa yhdessä sovittuja asioita, joiden pohjalta työyhteisö organisoii ja suunnittelee työtään eteenpäin. Yksinkertaisimmillaan siihen vain kirjoitetaan muistiin asioita, joita pitää säilyttää mahdollista jatkossa ilmenevää tarvetta varten. Muistio on siis todellinen arkityön käyttöteksti, ja kuten Guillory (ma.) osuvasti kuvaa, muistio on kenties kaikkein vaatimattomin tekstilaji, joka siitä huolimatta on läsnä kaikkialla.

Vaikka virkakieltä on tutkittu paljon, on muistioita jostain syystä tutkittu kansainvälisestikin ottaen hämmästyttävän vähän (Guillory 2006). Tämä on yllättävää ottaen huomioon, kuinka yleisiä

ja tavallisia muistiot monella alalla ovat. Tätä aukkoa pyrin tällä opinnäytetyöllä täyttämään. Fennististä muistiotutkimusta on aiemmin tehnyt Honkanen (2018), jonka tutkimuksen kohteena ovat olleet kokousmuistiot. Honkanen on tarkastellut tutkimuksessaan kokousvuorovaikutuksen ja muistion kytköksiä eli sitä, miten muistioon päätyvät kirjaukset valikoituvat. Omassa tutkielmassani en Honkasen tapaan keskity kokousmuistioihin, vaan päähuomioni on niin sanotuissa taustamuistioissa, joita laaditaan ennen tapaamista, jonkun asian käsittelyn tai päätöksenteon taustaksi. Tavoitteenani ei myöskään ole tutkia muistioiden sisällöllistä rakentumista vaan työntekijöiden kertomusten pohjalta sitä, mistä muistioiden kielelliset piirteet motivoituvat; miksi virkamiehet kirjoittavat vaikeaselkoista tekstiä, vaikka heillä oletettavasti on runsaasti tietoa hyvän kielen piirteistä ja selkeän tekstin jäsentelystä. Fennistiikan piirissä ministeriöiden tekstityö näyttäisi myös laajemmin olevan sangen tutkimatonta maaperää. Myös sitä tämä kyseessä oleva tutkimukseni pyrkii omalta osaltaan kartoittamaan. Esitteen tutkimukseni kysymyksenasettelun luvussa 2.

Tutkimukseni on aineistolähtöistä laadullista tutkimusta. Sen menetelmällisenä viitekehyksenä on diskurssintutkimus ja sosiokulttuurisena ja teoreettisena viitekehyksenä työn kielellistyminen, joka asettaa työelämän tekstitaidoille omia vaatimuksiaan (ks. seuraava alaluku 1.2). Tutkimusprosessia on leimannut diskurssintutkimukselle luonteenomainen hermeneuttinen ote, jossa aineiston yhä uudelleen lukeminen ja sen analyysi ovat ohjanneet tutkimuksen suuntaa ja synnyttäneet uusia tutkimuskysymyksiä (ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2016: 143). Tutkimukseni jakautuukin käytännössä kahteen vaiheeseen: esitutkimusvaiheeseen ja syventävään vaiheeseen. Esitutkimusvaihe rajasi tutkimusaihetta ja ohjasi tutkimuksen painopisteen muistioihin, joita syventävässä vaiheessa lähemmin tarkastelen.

1.2 Työn kielellistyminen

Työn kuva suomalaisessa yhteiskunnassa on muuttunut viime vuosikymmeninä monin tavoin. Julkissa keskustelussa puhutaan työn murroksesta, jonka ytimessä ovat automatisaation ja digitalisaation lisääntyminen sekä tekoälyn hyödyntäminen. Työn sisältö on monipuolistunut, ja toimintakulttuurit ovat hakeneet uusia uomiaan. Suorittava työ on vähentynyt yhä useamman suomalaisen tehdessä niin sanottua aivotyötä. (Johansson, Nuolijärvi & Pyykkö 2010: 10–11, Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko 2017: 13.) Aivo- tai tietotyön tekijä voi usein itse vaikuttaa työaikaansa ja työn tekemisen paikkaan, mikä tekee työstä joustavaa, mutta asettaa työlle myös uusia haasteita. Työyhteisön rakenteet muuttuvat, tietoverkkoon voi kytkeytyä milloin vaan ja missä vaan, ja työ ei tarkoita samaa kuin

työpaikka. (Tulevaisuusselonteko 2017: 24, ks. myös Työolobarometri 2017.) Perinteisen kasvokkaisen kohtaamisen sijaan työskennellään tietojärjestelmien kanssa ja vuorovaikutetaan verkkoympäristöissä (Työolobarometri 2017: 11–12).

Työn murros näyttäytyy eri aloilla erilaisena. Etenkin asiantuntija- ja tietotyössä keskeisenä teemana työn murroksen tarkastelussa on työn lisääntynyt kielellistyminen. Tietotyön luonne on muuttunut, ja sille on ominaista paitsi tiedon tuottaminen myös sen jakaminen sekä työyhteisön sisällä että oman organisaation ulkopuolella toisten alan asiantuntijoiden kanssa (Johansson ym. 2010: 11). Työelämäkirjoittamiseen kuuluu yhä enemmän tekstien kierrätystä: taitava kirjoittaja osaa yhdistellä eri tekstejä ja muodostaa uusia tekstejä vanhojen tekstien pohjalta (Luukka 2003). Kielen merkitystä uudentyypisissä työtehtävissä ei aina suoraan tiedosteta tai ainakaan sanota. Kielenkäytön sijaan puhutaan esimerkiksi verkostoitumisesta, tiimiytymisestä tai uusista vuorovaikutukseen pohjautuvista toimintakulttuureista. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa (2017: 25) todetaan, että työn sisältöjen ja käytäntöjen muuttuessa ”niin työntekijän kuin organisaation odotetaan olevan jatkuvasti oppiva, innovoiva, joustava, liikkuva ja verkostoituva”. Työtä muuttavat myös jakamis- ja alustatalouden kehitys (mts. 13). Tulevaisuusselonteon mukaan (2017: 32) tulevaisuuden osaamisessa ja työssä pärjäämisessä korostuvat vahva sosiaalinen pääoma ja esimerkiksi vuorovaikutustaidot, ryhmätyö- koordinointi- ja organisointitaidot sekä kyky käydä merkityksellistä ja rakentavaa dialogia. Työpaikkailmoituksissa peräänkuulutetaan viestintä- ja vuorovaikutusosaamista sekä digitaalista luku- ja kirjoitustaitoa (Johansson ym. 2010: 11).

Työntekijä tekee tiimityötä, organisoii, vuorovaikuttaa, verkostoituu, innovoi ja rakentaa tietoa aina kielen välityksellä. On siis selvää, että tämän päivän työelämätaidot vaativat yhä laajempaa ja monipuolisempaa kieli- ja viestintätaitojen hallintaa. Työ on usein projektiluontoista, ja sitä tehdään erilaisissa alati muuttuvissa työryhmissä ja yhä useammin myös verkkoympäristössä. Tutkimuksissa on todettu, että olemassa olevan tiedon hyödyntäminen ja siirtäminen asiayhteydestä toiseen sekä työyhteisön erilaisten mielipiteiden kokoaminen yhteiseksi kannaksi koetaan vaikeaksi (Brandt 2005: 176–177). Asiakirjoja, joihin työyhteisön näkemyksiä sulautetaan ja joiden avulla tietoa jaetaan ja muokataan, ovat esimerkiksi projektiryhmien muistiot ja pöytäkirjat (Honkanen 2018).

Työn kielellistymisen ilmiössä on leimallista, että tekstit ovat hiipineet myös aloille, joita ei perinteisesti pidetä tekstityönä. Muun muassa eri alojen muusikot ovat kokeneet kirjoittamisen lisääntyneen heidän työssään viime vuosien aikana, ja esimerkiksi free lance -muusikoiden työnkuvaan kuuluu tätä nykyä monenlaisia kirjoitustehtäviä, jotka saattavat olla merkittävässä roolissa jopa uralla etenemisen kannalta (Ponkala & Weckström 2018). Sosiaali- ja hoiva-aloilla tekstualisoitumista ovat lisänneet muun muassa monenlaisten lakisääteisten asiakirjojen ja selontekojen kasvanut määrä sekä erilaisten suunnitelmien laatiminen. Näillä aloilla uusi, tekstikeskeisempi työ hakee kuitenkin vielä

muotoaan, ja työn käytänteitä pitäisi päivittää vastaamaan uusia vaatimuksia. (Tiililä & Karvinen toim. 2017.) Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa lisääntyntä kirjoittamista ei ole huomioitu työn suunnittelussa eikä kirjoittamistoihin ei ole varattu riittävästi työaika (Pyhäniemi 2010: 23–24, 28). Työntekijät kokevat työn laadun ja mielekkyyden kärsivän, kun lasten kanssa olemisen sijaan kirjataan, dokumentoidaan ja raportoidaan (mas. 26).

Vaikka työn kielellistymistä voidaan nimittää jopa megatrendiksi (Tiililä 2017:15), ilmiön tutkiminen on näytellyt suomalaisessa kielentutkimuksessa sivuosaa (Nissi & Honkanen 2015). Työn murroksessa ei ole kysymys mistään yhtäkkisestä muutoksesta vaan pitkään jatkuvasta siirtymästä perinteisestä työnteon tavasta uuteen, entistä monimuotoisempaan työn maailmaan (Tulevaisuusse-lonteko 2017: 13). Kehityskululle ei kuitenkaan ole nähtävissä loppua. Suomalaisille kielentutkijoille työn kielellistymisen ilmiö tarjoaa lukuisia kiinnostavia tarkastelukulmia. Nissi ja Honkanen (2015) toteavatkin, että kielentutkimuksessa olisi hyödyllistä pureutua nykyistä enemmän työpaikkaorgani-saatioihin ja niiden toimintaympäristöihin, joihin työn kielelliset käytänteet eri tavoin kiinteästi ni-voutuvat. Kielen ja sen käyttöympäristön suhde onkin tässä kyseessä olevassa tutkimuksessani kes-keinen kiinnostuksen kohde.

1.3 Virkakieli ja sen kontekstit tutkimuksen kohteena

Seuraavassa avaan hieman virkakielen olemusta ja suomalaista virkakielitutkimusta. Kuvaan, kuinka oma tutkimukseni suhteutuu aiempaan tutkimukseen sekä rakennan teoreettista pohjaa, johon perus-tan tutkimukseni ja peilaan siinä tekemiäni tulkintoja.

Virkakieleen liitetään usein mielikuva mutkikkaasta ja kankeasta, lakitermeillä höystetystä kie-lestä (ks. myös Tiililä 2017: 6). Hallintolaki (Finlex 2010 §9) velvoittaa kuitenkin viranomaisia käyt-tämään ”asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”, ja esimerkiksi Hyvän virkakielen toimintaoh-jelmassa (OKM 2014) annetaan useita käytännön ehdotuksia virkakielen parantamiseksi julkishallin-non työpaikoilla. Työssään paljon kirjoittaville on myös laadittu erilaisia viestintäoppaita. Virkateks-tien kirjoittajilla, myös julkishallinnossa, pitäisi siis olla runsaasti tietoa selkeän ja ymmärrettävän tekstin laatimiseksi. Siitä huolimatta virkatekstejä moititaan julkisessa keskustelussa vaikeaselkoi-siksi ja virkakieltä kutsutaan usein ”kapulakieleksi”.

Tässä tutkielmassa tarkoitan virkakielellä Hyvän virkakielen toimintaohjelman (OKM 2014: 39) mukaisesti kieltä, jota ”valtion ja kuntien viranomaiset sekä julkisten palvelujen tarjoajat käyttä-vät työtehtävissään”. Tämän määritelmän mukaan virkakieleen ei liity minkäänlaisia arvolatauksia hyvästä tai huonosta kielestä. Virkakielen rekisterillä on toki tiettyjä sille leimallisia piirteitä, kuten

esimerkiksi asioiden täsmällinen nimeäminen, joka tuottaa tekstiin muun muassa runsaasti moniosaisia yhdyssanoja ja genetiiviattribuutteja (Hiidenmaa 2000: 51–61). Myös luettelot, rinnastukset ja henkilötoimijoiden puuttuminen ovat virkakielelle tyypillisiä ominaisuuksia (mp.). Virkakieli ei kuitenkaan ole mikään yksittäinen kielimuoto, joka voitaisiin määritellä sanaston, muodon tai tyylin perusteella (Tiililä 2017: 6) tai jota ainoastaan viranomaiset käyttävät (Hiidenmaa 2000: 37). Heikkinen ja Hiidenmaa (1998) toteavat myös, että ”virastoissa käytetään eri tarkoituksiin erilaisia kielimuotoja”; milloin tiedotetaan, milloin suunnitellaan tai kehitetään, ja kieli valitaan tarkoituksensa mukaan (ks. myös Tiililä 2007: 214; OKM 2014; Kalliokoski 2017). Toisinaan virkakieli rinnastetaan julkishallinnon kielen kanssa, jota myös tässä tutkielmassa tarkastelemani virkakieli on. Käsitteenä virkakieli ei kuitenkaan rajoitu koskemaan vain hallinnollisissa tehtävissä käytettyä puhuttua ja kirjoitettua kieltä, kuten Hyvän virkakielen toimintaohjelmassa (OKM 2014) edellä (s. 8) määriteltiin.

Kuten aiemmin totesin, virkakieltä on tutkittu Suomessa paljon. Tarkastelun kohteena ovat usein olleet erilaiset tekstilajit, jolloin tekstiasiakirjoja tutkimalla on pyritty määrittämään piirteitä, jotka tekevät teksteistä vaikealukuisia. Tekstilajitutkimukset ovat pureutuneet teksteihin pääasiassa niiden lause- ja kokonaisrakenteen näkökulmasta muun muassa syntaktisia ja leksikaalisia piirteitä analysoiden. Pro gradu -tutkimia on tehty muun muassa veroehdotuksen kielestä (Uusipaavalniemi 2001) ja virkatekstistä institutionaalisena tekstinä (Kurvinen 2002). Tutkimuksen kohteena on myös usein ollut säädöskieli, kuten Virtaniemellä (1992), joka tutki säädöskielen virkerakennetta sekä Peiposella (2015), joka tarkasteli Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeita. Honkanen (2012) taas pureutuu väitöskirjassaan opetusviraston kouluille lähettämiin ryhmäkirjeisiin ja niissä esiintyviin ohjailun keinoihin tarkastelemalla direktiivien muotoilua ryhmäkirjeissä.

Oma lähestymistapani virkakieleen ja ministeriöiden tekstityöhön on toisenlainen kuin edellä mainituissa tutkimuksissa, sillä tarkastelen asiakirjojen tekstilajipiirteiden sijaan tekstien tuottamista niitä lukevien ja kirjoittavien ammattilaisten tarpeiden pohjalta. Tutkimukseni fokuksessa ovat siis kirjoittamisen kontekstit ja etenkin konventiot ministeriöiden virkamiesten arkityössä. Kotuksen toteuttamassa ns. akvaariohankkeessa (Hiidenmaa, Tiililä & Heikkinen 2000) pyrittiin tekemään näkyväksi julkishallinnon tekstityötä ja sen taustoja. Heikkinen (2000a, 2000b) tutki hankkeen osana kielityön konventioita Helsingin opetusvirastossa. Hän toteaa muun muassa, että yksi konventioita kuvaava piirre on niiden pysyvyys (Heikkinen 2000a: 290). Heikkisen (2000a) mukaan konventio on käsitteenä lähellä käytännettä ja traditiota, jotka korostavat konvention luonnetta vakiintuneena toimintatapana, jossa saattaa olla vahvojakin kaikuja menneisyydestä. Konventio on sukua myös byrokratialle ja instituutiolle, jolloin käsite kurkottaa kohti virkakulttuurin valta-asemia. (Heikkinen 2000a: 268–269.) Itse käytän tässä tutkimuksessa konventiota yksinkertaisesti vakiintuneen käytän-

teen merkityksessä, ja puhunkin konventiosta ja käytänteestä synonyymisesti. Heikkinen pohtii tutkimuksessaan myös sitä, onko konventioita mahdollista muuttaa. Hän tuo esille Fairclough'n (1992: 96–97) näkemyksen, jonka mukaan se, että kirjoittajat itse kyseenalaistavat konventioita, on avain diskursiiviselle muutokselle. (Heikkinen 2000a: 294.)

Myös Kankaanpää (2006) ja Tiililä (2007) ovat tutkineet virkatekstien kieltä niiden kielenulkoisissa konteksteissaan. Tutkimuksissa pääaineistona ovat tekstidokumentit, mutta tekstilajipiirteitä tutkimalla on pyritty löytämään yhteyksiä tekstien tuottamisen arkeen ja ymmärtämään tekstin ja sen kontekstin välisiä kytköksiä. Kankaanpää (2006) on analysoinut väitöskirjassaan Helsingin kaupungin rakennusviraston lehdistötiedotteiden kieltä ja siinä tapahtunutta muutosta. Hän on lisäksi tarkastellut tiedotusympäristöä sekä kirjallisten lähteiden pohjalta että haastattelemalla viraston tiedottajia. Tutkimuksessa osoitetaan muun muassa, kuinka tiedotusympäristön muutos aiempaa markkinoivammaksi on muokannut myös lehdistötiedotteiden kieltä samaan suuntaan (mts. 199–200). Tiililä (2007) on tarkastellut Helsingin kaupungin sosiaaliviraston kuljetuspalvelupäätöksiä. Hän tuo tutkimuksessaan näkyväksi sitä taustaa, jossa päätöstekstejä laaditaan sekä kuvaa yleisemmin virkakielen ominaisuuksia ja kielenkäytön motiiveja. Tutkimuksessa havaitaan, että kirjoittamista ohjaavat voimakkaasti juridiset asiakirjat, lääkärinlausunnot ja yleiset standardointipyrkimykset (mts. 213–220). Kun nämä yhdistetään erilaisiin kirjoittamista ohjaaviin mallipohjiin ja -fraaseihin, ei kirjoittajalle jää tilaa yksilöllisen hakemuspäätöksen laatimiselle, vaikka hän haluaisikin kohdata asiakkaan yksilöllisesti ja ymmärtävästi (mp). Hallinnon vaatimukset ja kirjoittajan omat toiveet asiakaslähtöisyydestä asetavat kirjoittajan tilanteeseen, jossa on tehtävä valintoja – toisinaan tekstin laadun kustannuksella (mts. 213).

Kunkin organisaation kirjoittamisen kontekstit ja siihen sisältyvät työn tekemisen käytänteet vaikuttavat siis aiemman tutkimuksen perusteella olevan vahvasti sidoksissa siihen, millaisia tekstejä työssä kirjoitetaan. Näihin käytänteisiin sosiaalistutaan implisiittisesti työn tekemisen myötä (Hiidenmaa 2000: 28, 37). Kalliokoski (2017) on tutkinut maahanmuuttajataustaisten julkishallinnon ammattilaisten kielellistä sosiaalistumista sekä suhdetta virkakieleen ja kielen asiantuntijuuteen. Hän haastattelee tutkimuksessaan S2-taustaisia virkamiehiä ja heidän ensikielenään suomea puhuvia esimiehiään. Kalliokoski tuo esiin muun muassa stereotypioita ja kieli-ideologioita, joita haastateltavilla virkakieleen liittyi. Hän havaitsee, että S2-taustaiset hallinnon ammattilaiset kohtaavat työhön tullessaan myös samoja haasteita kuin syntyperäiset suomen kielen puhujat (Kalliokoski 2017: 99). Näitä haasteita selätetään vähän vähältä, kun työnteon kautta perehdytään eri tekstilajien käytänteisiin ja tutustutaan aiempiin teksteihin, joita organisaatiossa on kirjoitettu. Yksi tutkimuksen haastateltavista kertoo, että työn kielellisten konventioiden hallinta on hänen mielestään työn asiantuntijuudessa jopa tärkeämpää kuin kirjoittajan kieli- tai kulttuuritausta. (mas. 101–102.) Julkishallinnon kielityöläisille

ei olekaan tiettyjä kielenkäytön tai kirjoittamisen opintoja, jotka olisivat vaatimuksena alalle tai ta-
kaisivat henkilön olevan kielenkäyttäjänä työssään pätevä (ks. Hiidenmaa 2000: 28). Haastateltu S2-
taustainen virkamies toteaaakin, että tekstilajikonventioiden hallinta on avainasemassa ammatillisen
kompetenssin osoittamisessa: kun osaa käyttää oikeanlaista kieltä oikeassa tilanteessa ja laatia tietty-
jen mallien mukaisia asiakirjoja, aukeaa myös lupa laatia hallinnon tekstejä. Tämä kertoo omaa kiel-
tään voimasta, joka konventioiden hallinnalla tekstityön arjessa on. (Kalliokoski 2017: 101–102.)

Miksi virkatekstit kaikesta tutkimuksesta ja hyvästä tahdosta huolimatta kohenevat hitaasti?
Tätä pohtii Riitta Suominen väitöstutkimuksessaan (2019). Siinä pureudutaan prosessiin, jossa kun-
tien päätöspöytäkirjoista muokataan koetilanteessa ymmärrettävämpiä versioita verkkoon ja sosiaa-
lisen median tarpeisiin. Koehenkilöinä Suominen tutkimuksessa on ollut Tampereen ja Espoon kau-
punkien tiedottajia, jotka tekstiä muovatessaan tunnistavat ja pohtivat sen pulmia käyttäjän ja käytet-
tävyuden näkökulmista (mts. 15–18, 326). Nämä kielityön ammattilaiset nostavat pöytäkirjojen ja
esityslistojen keskeisiksi ongelmiksi tekstien pituuden sekä pääasian esittämisen vasta asiakirjan lo-
pussa pitkän taustoituksen jälkeen (mts. 294–295, 327). Muokkausprosessissa he lyhentävätkin teks-
tejä neljännekseen alkuperäisestä (mts. 140). Tutkimustulosten pohjalta Suominen tarjoaa mielestään
varsin vaivattomasti toteutettavan ratkaisun esityslistojen ja päätöspöytäkirjojen selkeyttämiseksi:
niiden mallipohjia voisi muokata niin, että ”päätosehdotus ja päätös tuodaan alkuun ja selostusosan
pituus rajataan” (mts. 327). Myös esimerkiksi päätöshistoria ja lainkohdat voitaisiin joko tiivistää
luetteloksi tai laittaa erillisen linkin taakse. Asiakirjan selostusosan voisi kirjoittaa uutisen tai tiedot-
teen mallin mukaisesti, jolloin sen alussa olisi muutaman rivin mittainen tiivistelmä. (Mp.). Suominen
korostaa myös sitä, että etenkin tekstiketjun alkupäässä työskentelevien (hallintohierarkian ylätaso)
koulutusta ja kielitietoisuutta tulisi lisätä, sillä päätöksenteon alkuvaiheen kielelliset ratkaisut siirty-
vät tekstistä toiseen ja päätyvät usein sellaisenaan esimerkiksi kuntalaisille suunnattuihin tiedotteisiin
(mts. 330). Vaikka kyseisessä tutkimuksessa tekstejä muokattiin sosiaalisen median lähtökohdista
käsien, avaavat tulokset kiinnostavan näkökulman virkatekstien lyhentämiseen ja vihjaavat, että teks-
tien tiivistäminen lienee myös muissa yhteyksissä mahdollista.

1.4 Työn rakenne

Tutkielmassa on viisi päälukua. Edellä olen jo taustoittanut tutkimusta kuvailemalla työn kielellistyy-
mistä ja aiempaa kontekstisuuntautunutta virkakielen tutkimusta. Jatkossa työni etenee siten, että lu-
vussa 2 kuvaan tutkimusasetelmani: esittelen työni tavoitteen ja tutkimuskysymykset sekä menetel-
mät, joiden avulla olen tutkimuskysymyksiin vastannut. Luvut 3 ja 4 ovat analyysilukuja, joista en-

simmainen (luku 3) esittelee esitutkimusvaiheen lomakekyselyn tuloksia ja vastaa kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Jälkimmäinen analyysiluku (4) on työni tulosten kannalta keskeisin. Taustoitan siinä ensin analyysiäni kuvailemalla muistioiden piirteitä ja käyttöä ministeriössä (luku 4.1). Sen jälkeen tarkastelen syventävien haastattelujen diskursiivisen analyysin avulla muistiotyöskentelyä sääteleviä konventioita ja etsin vastausta kolmanteen, päätutkimuskysymykseeni (luku 4.2). Työni lopuksi kokoan vielä yhteen tutkimukseni keskeiset tulokset (luku 5.1) sekä pohdin tulosten merkitystä ja tutkimuksessa heränneiden kysymysten pohjalta mahdollisia jatkotutkimusaiheita (luku 5.2).

2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, AINEISTOT JA MENETELMÄT

Seuraavassa esittelen ensin tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset (luku 2.1). Luvussa 2.2 avaatan triangulaatiota tutkimuksen menetelmällisenä lähestymistapana. Sen jälkeen kuvaan tutkimuksen aineistot sekä niiden keruun ja analyysin menetelmät. Koska tutkimukseni on ollut kaksiosainen, keskityn ensin esitutkimusvaiheeseen (luku 2.3) ja sen jälkeen syventävään vaiheeseen (luku 2.4). Luvun lopussa pohdin vielä hieman tutkimuksen (etenkin sen syventävän vaiheen) eettisiä kysymyksiä ja kerron haastateltavien anonymisoinnin tavasta (luku 2.5).

2.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Kuten edellä jo ilmeni, tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa, jota voidaan hyödyntää valtioneuvoston kansliassa ministeriöiden virkamiesten kieli- ja kirjoittamiskoulutuksen suunnittelussa. Pyrkimyksenäni on avata työssä kirjoittamisen maailmaa julkishallinnon kontekstissa valaisemalla niitä tekstityön taustatekijöitä ja kielenkäytön motiiveja, jotka kirjoitettuun tekstidokumenttiin heijastuvat. Pyrin myös tunnistamaan syitä sille, miksi viranomaistyössä edelleen kirjoitetaan hankalia ja osin vaikeaselkoisia tekstejä, vaikka tietoa hyvästä virkakielestä on tarjolla paljon. Tavoitteenani on, että tutkimustulosten pohjalta VNK pystyisi tarjoamaan sellaista kielikoulutusta, jonka virkamiehet kokevat mielekkääksi ja tarpeelliseksi. Kun kielityötä tarkastellaan sen tekijän silmin, on tutkimuksen tavoitteena myös työn kehittäminen. Tiililän (2016) mukaan julkishallinnon kieltä kehitettäessä tulee kiinnittää huomiota kolmeen asiaan: yksilön tekstitaitoihin, lainsäädäntöön ja työkäytänteisiin ja -prosesseihin. Tässä tutkielmassa keskityn näistä viimeksi mainittuun eli työn käytänteisiin ja työprosesseihin, joiden Tiililä (ma.) toteaa jäävän kehitystyössä usein vaille huomiota.

VNK:n tehtävänanto oli väljä eikä heti ollut selvää, mitä kannattaisi tutkia. Tein siksi aluksi esitutkimuksen, jonka tarkoituksena oli kartoittaa virkamiesten tekstityössä ilmeneviä haasteita ja sitä, mitä tekstilajia olisi hedelmällistä tarkastella lähemmin tutkimuksen syventävässä vaiheessa. Esitutkimusvaiheen tutkimuskysymykseni ovat olleet:

1. Millaisia tekstejä ministeriöiden virkamiehet työssään lukevat, mikä heidän mielestään näissä teksteissä on ongelmallista ja mitä tekstien kehittämiseksi heidän työyhteisössään kannattaisi tehdä?
2. Mitä tekstilajia kannattaisi tutkia lisää tutkimuksen syventävässä vaiheessa?

Keräsin esitutkimusvaiheen aineiston ministeriöiden virkamiehille tehdyllä lomakekyselyllä. Kyselyssä muistiot osoittautuivat teksteiksi, joiden lukemiseen käytetään paljon aikaa ja joissa nähtiin myös kehittämistä. Näin ollen muistiot valikoituivat tutkimuskohteeksi syventävään vaiheeseen. Siinä tarkastelen muistioita ja muistiotyöskentelyä ministeriössä työskentelevien virkamiesten näkökulmasta seitsemän virkamiehille tehdyn haastattelun pohjalta. Kaksi haastatteluista on taustoittavia ja viisi varsinaisia syventäviä haastatteluita. Esitutkimusvaiheen lomakekyselyn jälkeen aikomukseni oli fokusoida siihen, millaisia haasteita muistioiden lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyy ja mistä ne haastateltavien mielestä johtuvat. Haastatteluissa ilmeni kuitenkin varsin nopeasti, että muistiotyöskentelyn haasteet ovat jollain lailla kytköksissä työssä vallitseviin kirjoittamisen konventioihin. Vaikutti myös siltä, että konventioista pidetään kiinni siitäkin huolimatta, että ne eivät aina edesauta hyvän muistiotekstin laatimista. Päätin siis edetä aineistoni ehdoilla ja keskittyä suoraan tarkastelemaan konventioita ja niiden ylläpitämiseen liittyviä diskursseja. Näin ollen tutkimuskysymys 3 suodattui sekä kyselyn analyysin että haastatteluaineiston alustavan tarkastelun läpi. Esitutkimusvaiheen avulla tarkentunut päätutkimuskysymykseni on:

3. Miksi muistiotyöskentelyä säätelevistä konventioista pidetään tiukasti kiinni?

Tähän kysymykseen vastatakseni tarkastelen sitä, kuinka muistiotyöskentelyä sääteleviä konventioita haastattelupuheessa diskursiivisesti ylläpidetään tai kyseenalaistetaan. En siis tutki muistioita tekstilajina niiden sisältämiä kielenpiirteitä tai tekstin rakennetta tarkastellen vaan pyrin haastatteluiden avulla selvittämään, miksi muistiotekstit ovat sellaisia kuin ovat eivätkä välttämättä sellaisia kuin niitä lukevat virkamiehet toivoisivat niiden olevan. Tarkastelen muistioita sen pohjalta, kuinka niitä kirjoittavat ja lukevat virkamiehet niistä puhuvat. Näin ollen näkökulma muistiotyöskentelyyn on työntekijän. Tarkastelun keskiössä on tekstin ja sen kontekstin suhde. Tässä työssä se tarkoittaa myös kielen ja työn suhdetta. Tarkastelen ensinnäkin sitä, kuinka institutionaaliset rakenteet, työtä säätelevät normit ja käytänteet, näkyvät muistioiden tuottamisen prosesseissa ja teksteissä käytetyssä kielessä. Toiseksi kiinnitän huomioni siihen, kuinka muistiotyöskentely ja teksteissä käytetty kieli puolestaan rakentavat instituutiota ja organisaation toimintakulttuuria. Koska muistio tekstilajina kattaa hyvin monenlaisia tekstejä, kuvailen lisäksi työssäni lyhyesti millaisia ovat ne muistiot, joiden parissa haastattelemani henkilöt (ja muutkin ministeriöiden virkamiehet) työskentelevät ja millaisiin työtehtäviin ne liittyvät.

Työni kolmeen tutkimuskysymykseen vastaamiseksi olen hyödyntänyt aineiston analyysissä sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Näitä avaan tarkemmin luvuissa 2.3 ja 2.4. Tutkimuksen tieteenfilosofisena taustana on sosiaalinen konstruktivismi ja sen menetelmällisenä

viitekehyksenä diskurssintutkimus, jonka välineitä hyödynnän etenkin haastatteluaineiston analyysissä. Diskurssintutkimusta työni teoreettisena taustana esittelen luvussa 2.4.2.

2.2 Menetelmätriangulaatio lähestymistapana

Olen käyttänyt sekä aineistojen keräämisessä että niiden analysoimisessa useita menetelmiä, jolloin voidaan puhua menetelmätriangulaatiosta (Tuomi & Sarajärvi 2018: 166–167). Triangulaation periaatteet juontavat juurensa 1950-luvun sosiaalitieteistä, jolloin vallalla oli käsitys, että usean näkökulman avulla kyettäisiin parantamaan tutkimuksen luotettavuutta ja voitaisiin päästä tutkittavasta ilmiöstä jopa totuuden jäljille. Sitten tutkimuksen totuudellisuuden saavuttamisesta on annettu periksi, ja pyrkimyksenä on pikemminkin ollut tuoda triangulaation avulla tutkimukseen lisää leveyttä ja syvyyttä. (mts. 167–168.) Myöskään omassa tutkimuksessani en ole tavoitellut triangulaatiolla validiteetin lisäämistä, vaan sen hyödyntäminen motivoitui käytännön tarpeesta. Havaitsin tutkimusstrategiaa luodessani että tarvitsen tutkimuskohteesta erilaista tietoa tutkimuksen eri vaiheissa ja että tutkimuksen eteneminen vaatii useita eri aineistonkeruun tapoja ja analyysimenetelmiä.

Denzin (1989: 236–244) jaottelee triangulaation neljään päätyyppiin: 1. aineistotriangulaatio 2. tutkijatriangulaatio 3. teoriatriangulaatio ja 4. menetelmätriangulaatio. Hän jakaa menetelmätriangulaation vielä metodin sisäiseen ja metodien väliseen. Metodin sisäisessä triangulaatiossa käytetään vain yhtä metodia (esim. kysely), mutta kysytään sen sisällä samaa asiaa usealla eri tavalla (esimerkiksi kyselyssä avoimella ja suljetulla kysymyksellä). Metodien välisessä triangulaatiossa sen sijaan kerätään tutkittavasta ilmiöstä tietoa usealla eri metodilla (esimerkiksi haastattelulla, kyselyllä ja tekstidokumenteilla). (Denzin 1989: 243–244.) Menetelmätriangulaatiosta voidaan myös erotella aineiston keruuseen ja sen analyysiin liittyvät triangulaatiot (Tuomi & Sarajärvi 2018: 169).

Tutkimukseni menetelmätriangulaatiota voidaan Denzinin (1989) jaottelun mukaan nimittää metodien väliseksi, sillä olen kerännyt aineistoa sekä kyselyllä että haastatteluilla ja hyödyntänyt aineistojen analyysissä useampaa menetelmää. Koska käytän eri metodeja tutkimuksen eri vaiheissa, voidaan puhua myös jaksottaisesta triangulaatiosta (Tuomi & Sarajärvi 2018: 169). Olen pyrkinyt lähestymään tutkimuskysymyksiä joustavasti ja hyödyntämään analyysissäni ja johtopäätöksissäni koko aineistoani parhaalla mahdollisella tavalla. Oletukseni on, että menetelmätriangulaation avulla olen pystynyt kartoittamaan tutkimukseni kohdetta laajemmin. Vaikka eri aineistojen vertaileminen ei ole työni varsinainen tavoite, uskon, että haastatteluissa esiin nousseiden näkemysten peilaaminen kyselyn tuloksiin on myös tuonut esiin joitain uusia puolia muistiotyöskentelystä ministeriöissä.

2.3 Esitutkimusvaihe: lomakekysely ja sisällönanalyysi

Esitutkimusvaiheen aineisto koostuu 88 lomakevastaajan tuottamasta aineistosta, jonka keräsin yhden sivun laajuisella lomakekyselyllä. Kyselyn viidellä kysymyksellä tiedusteltiin ministeriöiden virkamiesten työssä lukemisen määrää ja käytänteitä.

Kysely toteutettiin Helsingissä eräässä usean ministeriön virkamiesten suosimassa lounasravintolassa selkeän kielen päivänä 13.10. 2017. Kyselyä toteuttamassa oli minun lisäksi Suvi Honkanen Helsingin yliopistosta. Mukana kyselytilanteessa oli myös valtioneuvoston kansliasta yksikön päällikkö Kaisa Kuhmonen, joka oli hoitanut käytännön järjestelyjä paikan päällä etukäteen. Kyselyllä tavoitettiin käytännössä vain kyseisen henkilöstöravintolan läheisyydessä työskenteleviä ministeriöiden virkamiehiä. Otanta näiden henkilöiden muodostamasta perusjoukosta oli satunnainen, sillä etukäteen ei voinut esimerkiksi tietää, missä ministeriössä tai millaisessa työtehtävässä vastaaja työskentelee tai kuinka paljon hän työssään lukee.

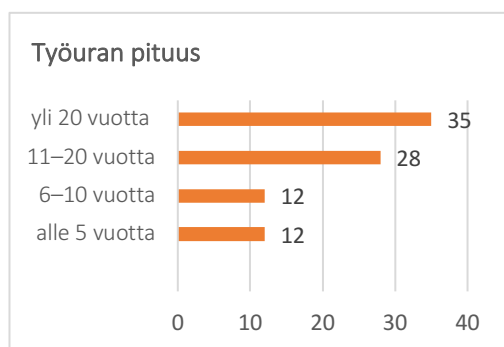
Kyselylomakkeet ojennettiin vastaajille henkilökohtaisesti ja heille selitettiin kyselyn tarkoitus opinnäytetyön ja VNK:n virkakielen kehittämistyön osana. Olimme paikalla koko kyselyn ajan, joten vastaajilla oli halutessaan mahdollisuus esittää kysymyksiä lomakkeen täyttämisestä. Kyselyn liitteenä ei näin ollen ollut minkäänlaista saatetta eikä vastausohjetta. Jalkautumalla lounasravintolaan tuotiin samalla selkeän kielen päivän teemaa ihmisten tietoisuuteen.

Tavoitteena oli saada 70–100 kyselyvastausta. Tämä tavoite toteutui hyvin, sillä kyselyyn vastasi kaiken kaikkiaan 94 henkilöä, joista 88 antoi luvan käyttää vastaustaan tutkimustarkoitukseen. Kyselylomakkeen täyttäneet vastasivat pääsääntöisesti kaikkiin kysymyksiin; jopa vähiten vastauksia saaneeseen kysymykseen vastasi 79 henkilöä 88:sta. Vastauslomakkeet oli täytetty yleisesti ottaen huolellisesti. Yksi lomake oli täytetty yhteistyössä työtovereiden kanssa, mutta sitä on käsitelty tutkimuksessa samoin kuin muitakin, eli yhden henkilön vastauksena. Vastaajat saivat kiitokseksi vastauksestaan selkeä kieli -aiheisen muistilehtiön.

Vastaajat ovat 8 eri ministeriön työntekijöitä⁴. Suurimmat vastaajaryhmät ovat sisäministeriöstä (27), valtioneuvoston kansliasta (16) ja ulkoministeriöstä (12). Useilla vastaajilla on takanaan jo varsin mittava työura: heistä 28 on työskennellyt yli 10 vuotta ja 35 yli 20 vuotta (kuvio 1).

---

⁴ Yksi vastaaja työskentelee ministeriössä, mutta ei virkamiehenä. Kaksi vastaajista työskenteli asiantuntijatehtävissä muissa organisaatioissa.

KUVIO 1. Vastaajien työuran pituus
Kysymykseen vastanneet: 87

Menetelmänä lomakekysely sopii työkaluksi niin määrälliseen kuin laadulliseenkin tutkimukseen (Alanen 2011: 146). Se mahdollistaa empiirisen tiedon keräämisen melko nopeasti laajaltakin ihmisjoukolta, ja huolellisesti rakennetun kyselyn vastaukset ovat myös analysoitavissa suhteellisen nopeasti (mp.). Kysely sopi siis hyvin tiedonkeruumenetelmäksi esitutkimukseeni, jonka osuus tutkimusprosessissa ei saanut laajeta liian suureksi.

Kuten Alanen (2011: 147–148) toteaa, kyselyn laatimisessa on otettava huomioon sen päämäärän lisäksi myös, kuinka suurelle osallistujajoukolle se suunnataan ja kuinka yleistettäviä tuloksia sillä halutaan saavuttaa. Tämä vaikuttaa muun muassa siihen, kannattaako kysely koostaa pääasiassa suljetuista vai avoimista kysymyksistä (mts. 148). Tässä tutkimuksessa soveltamassani kyselylomakkeessa oli yhteensä viisi kysymystä, joista yhdessä oli kaksi alakysymystä. Kysymyksistä kaksi oli suljettuja monivalintakysymyksiä, yksi kyllä/ei-kysymys ja kaksi avoimia kysymyksiä. Myös monivalintakysymyksiä oli mahdollista kommentoida tai omia vastauksia tarkentaa vapaasti rastittamalla kohta ”jotain muuta, mitä?” (ks. liite 1). Monivalintakysymyksiä puolsi kyselyssä se, että kyselylomakkeen tuli olla vastaajan näkökulmasta yksinkertainen ja nopeasti täytettävä. Tutkijan näkökulmasta tarkoituksenmukaista oli se, että esitutkimusvaiheen analyysi olisi suhteellisen vaivatonta. Muutaman avoimen kysymyksen avulla halusin kuitenkin antaa vastaajille mahdollisuuden täydentää vastauksiaan ja tuoda asiasta esille myös sellaisia puolia, joita en itse osannut kysyä. Kysymysten muotoilussa peruslähtökohtana oli toki myös se, että ne antaisivat vastauksia kahteen esitutkimusvaiheen tutkimuskysymykseen (ks. Alanen 2011: 148–149). Sisällöllisesti lomakkeen kysymykset 1–3 koskevat työssä lukemista ja kysymykset 4 ja 5 tekstityöskentelyn kehittämistä. Vastaajan taustatietoina kysytään virkanimikettä, ministeriötä ja työuran pituutta.

Pyrin kyselyä laatiessani ottamaan huomioon tilanteen, jossa vastaajat ovat kyselyyn vastatesaan. Koska kysely toteutettiin henkilöstöravintolassa lounastauon aikana, vastaamisen tuli olla mahdollisimman helppoa ja nopeaa. Näin mahdollisimman moni ehdittiin ja vaivautui vastaamaan kyselyyn lounastamisen lomassa. Kysely oli siksi tarkoituksella varsin suppea, vain yhden A4-arkin mittainen (ks. liite 1). Kysymysten sisältöä ohjasi tutkimuskysymysten lisäksi se, että lähestyin tekstityöskentelyä kyselyssä nimenomaan työssä lukemisen pohjalta, kun taas kirjoittamisaspekti tuli esiin epäsuorasti lukijan silmin katsottuna. Tämän ratkaisun myötä lyhyeen kyselyyn oli mahdollista laatia lukemisesta useampi kysymys, ja kysymysten muotoilu yksiselitteisiksi ja selkeiksi helpottui.

Koska kysely oli pienimuotoinen ja sen rooli tutkimuksessani taustoittava, en järjestänyt varsinaista pilottikyselyä. Alasen (2011: 153) mukaan tämän kaltaisessa kyselyssä pilotoinniksi riittää se, että pyytää muutamaa ulkopuolista henkilöä vastaamaan kyselyyn ja kommentoimaan sitä. Annoin kyselylomakkeen etukäteen luettavaksi muutamalle henkilölle VNK:ssa ja sain heiltä kommentteja kysymysten sisältöön ja muun muassa ehdotuksia monivalintakysymysten muotoiluun. Kyselylomaketta arvioitiin etukäteen myös Tampereen yliopiston tutkielmaseminaarissa.

Hyödynsin lomakekyselyn analysoinnissa sekä laadullisia että määrällisiä tutkimusmenetelmiä. Sijoitin kaikki vastaukset Excel-taulukkoon, jonka avulla laskin monivalintakysymysten vastausten määrät kuhunkin kohtaan. Tällöin tilastoyksikkönä toimi yksittäinen vastaaja ja muuttujana vastaajan esittämä mielipide. Laskin taulukkoa hyödyntäen myös vastausten prosenttiosuuden suhteessa kuhunkin kysymykseen vastanneiden määrään. Monivalintakysymyksissä muuttujan arvo antoi tietoa siitä, mitä vastaajat kustakin asiasta ajattelevat: esimerkiksi kuinka moni vastaajista sanoo lukevansa työssään muistioita, raportteja tai tiedotteita. Koska kyselyn otos oli suhteellisen pieni, en pyrkinyt otoksen tilastolliseen edustavuuteen perusjoukon suhteen vaan kuvailemaan kyselyn pohjalta kyseisen vastaajajoukon kokemuksia työssä lukemisesta ja siihen liittyvistä haasteista. Tämän kaltaista kyselyä voidaankin pitää tapaustutkimuksena, jolloin tilastolliseksi analyysiksi riittää tulosten pääpiirteiden kuvailu raportoimalla vastausten esiintymiskertojen määrät (Alanen 2011: 149). Kvantitatiivisen analyysin jälkeen tulkitsin tulokset sanallisesti.

Kyselyn avointen kysymysten analyysissä sovelsin aineistolähtöisen laadullisen sisällönanalyysin menetelmää. Sen avulla saadaan järjestettyä hajanaiseltakin vaikuttava aineisto ja tuotettua siitä tiivis kuvaus tulosten tulkintaa ja johtopäätöksiä varten (Tuomi & Sarajärvi 2018: 122). Kyselyaineistoni avointen kysymysten vastaukset vaihtelivat lyhyistä, yhden tai kahden sanan mittaisista muutaman virkkeen mittaisiin, jolloin täysimittaisen sisällönanalyysin tekeminen ei ole mahdollista. Sovelsin kuitenkin sisällönanalyysin tarjoamaa analyysimallia, joka jakautuu kolmeen vaiheeseen: 1. aineiston pelkistäminen, 2. aineiston ryhmittely ja 3. abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luo-

minen. Pelkistämisessä aineistosta karsitaan pois epäolennaiset asiat joko tiivistämällä tai pilkkomalla osiin. Ryhmittelyssä pelkistetyistä ilmauksista etsitään yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia, minkä jälkeen samaa ilmiötä kuvaavat ilmaukset yhdistetään niitä kuvaaviin alaluokkiin. Abstrahointi tarkoittaa alaluokkien yhdistämistä niin, että saadaan muodostettua tutkimuskysymyksen kannalta relevantteja käsitteitä. Luokkia voidaan yhdistää niin kauan, että vastaus tutkimuskysymykseen löytyy ja johtopäätösten tekeminen mahdollistuu. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 122–127.)

Aineistossani lyhyiden vastausten pelkistämisvaihe käsitti lähinnä pilkkomista ja vastausten osien sijoittamista sen jälkeen taulukko-ohjelmaan luomieni alaluokkien alle. Osa vastauksista sopi useampaan alaluokkaan. Abstrahointivaiheessa yhdistin alaluokkia muutaman kerran, kunnes löysin tutkimuskysymyksen kannalta järkevän luokittelun tavan. Kun sekä suljetut että avoimet kysymykset oli analysoitu, kokosin kyselyvastaukset yhteen ja tulkitsin kaikki tulokset sanallisesti. Lopuksi tein vielä kokoavia havaintoja ja kirjoitin kyselystä raportin (Ponkala 2017), jonka toimitin valtioneuvoston kansliaan.

2.4 Syventävä vaihe: haastatteluaineisto ja diskurssintutkimus

2.4.1 Haastatteluaineisto

Lomakekyselyn jälkeen tutkimuksen toisessa vaiheessa keräämäni haastatteluaineisto koostuu seitsemästä haastattelusta, joista kaksi on niin sanottuja taustahaastatteluja ja viisi varsinaisia syventäviä haastatteluja. Taustahaastattelut kestivät 30 ja 40 minuuttia ja syventävät haastattelut 45 minuutista vähän yli tuntiin. Tallensin kaikki haastattelut iPhone-puhelimen sanelimeen. Haastattelutallenteiden kesto on yhteensä 5 tuntia 37 minuuttia.

Taustahaastattelut motivoituivat tarpeesta saada lisätietoa tutkimusaiheesta ennen varsinaisten haastatteluiden tekemistä. Kuten Alastalo, Åkerman ja Vaittinen (2017: 221–225) toteavat, ennen asiantuntijan haastattelua on tärkeää tehdä riittävästi pohjatyötä, jotta haastatteluista voi saada irti tutkimuksen kannalta kiinnostavia ja olennaisia asioita. Taustahaastattelut toimivatkin tutkimukseni ns. eksploratiivisina haastatteluina, joiden tarkoituksena oli tutustua tutkittavaan ilmiöön lähemmin (ks. mp.). Kartoitin taustahaastatteluilla työssä lukemisen ja kirjoittamisen taustoja ministeriöissä ja pääsin siten lähemmäksi minulle aiemmin tuntematonta toimintakulttuuria. Taustahaastatteluiden roolina oli myös täsmentää syventävän vaiheen tutkimuskysymystä sekä auttaa syventävien haastattelujen haastattelurungon laatimisessa.

Taustahaastatteluissa haastattelin kahta henkilöä, jotka työskentelevät eri ministeriöissä. Nämä haastateltavat valikoituivat omien kontaktieni kautta. Haastattelut olivat melko vapaamuotoisia keskustelutuokioita, joissa pyysin haastateltavia kuvailemaan, millaisia muistioita he työssään lukevat ja

kirjoittavat sekä kertomaan, millaisiin työprosesseihin muistiot yleisemmin ministeriöiden työssä liittyvät. Taustahaastatteluiden tarkoituksena oli myös tarkentaa, millaisia muistioita voisien pyytää haastateltavia tuomaan mukanaan haastattelutilanteeseen.

Taustahaastatteluiden jälkeen tein viisi syventävää haastattelua. Haastateltavat valikoituivat niiden henkilöiden joukosta, jotka olivat aiemmin tekemässäni lomakekyselyssä antaneet yhteystietonsa mahdollista myöhempää yhteydenottoa varten. Haastateltavat ovat kolmen eri ministeriön työntekijöitä, ja heistä kolme on naisia ja kaksi miehiä. Nuorin haastateltavista on vähän yli 30-vuotias ja vanhin vähän yli 60-vuotias. Heidän virkanimikkeensä ja tehtävänsä ovat erityyppisiä, mutta kaikki työskentelevät joko asiantuntijan, erityisasiantuntijan tai johtajan tehtävissä. Heidän työuransa pituus ministeriössä vaihtelee viidestä vuodesta yli kolmeenkymmeneen vuoteen. Koulutustaustana kaikilla haastateltavilla on ylempi korkeakoulututkinto. Kaikki haastateltavat kertoivat kirjoittavansa ja lukevansa työssään paljon, ja kaikki kirjoittavat ja lukevat myös muistioita. Ainoa kriteeri haastateltavien valinnassa olikin taustahaastatteluihin perustuva arvioni siitä, että haastateltavat virkanimikkeensä perusteella työskentelevät muistioiden kanssa. Valintaperusteena ei ollut se, että he olisivat lomakyselyn vastausten perusteella nähneet muistioissa erityisen paljon kehitettävää. Joukossa on siis myös niitä, jotka eivät pitäneet muistiotyöskentelyä erityisen ongelmallisena.

Syventävät haastattelut ovat luonteeltaan asiantuntijahaastatteluja, jotka on toteutettu puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Haastattelujen teemat koskivat muistioiden luonnetta ja tehtävää työssä, muistioiden lukemista ja kirjoittamista sekä muistiotyöskentelyn kehittämistä. Haastattelut pidettiin yhtä lukuun ottamatta haastateltavien työpaikoilla ministeriöissä, yksi haastattelu Helsingin yliopiston kirjaston työtilassa.

Teemahaastattelua käytetään varsin yleisesti laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Se antaa mahdollisuuden edetä haastattelussa tiettyjen teemojen puitteissa kuitenkin niin, että haastateltava saa tilaa kertoa laajemmin niistä aihealueista, joista hänellä on enemmän sanottavaa. Haastattelu elää tilanteen mukaan, ja etukäteen laadittujen kysymysten järjestystä on mahdollista muuttaa haastattelun aikana. (Hyvärinen 2017: 20–24.) Valitsin teemahaastattelun aineistonkeruun menetelmäksi myös siitä syystä, että se tuottaa keskusteluaineiston, jossa henkilöt puhuvat vapaasti omin sanoin. Tällainen vuorovaikutusaineisto soveltuu hyvin analyysiin, jossa tarkastellaan kielellä tuotettuja, ympäröivää kulttuuria ilmentäviä diskursseja (Remes 2006: 358).

Jokaisessa haastattelussa oli virikkeenä kaksi haastateltavan itse mukanaan tuomaa muistiot. Koska haastattelutilanteessa keskusteltiin näiden muistioiden sekä myös aiemmin täytetyn kyselylomakkeen pohjalta, oli haastattelussa myös virikehaastattelun piirteitä (ks. Törrönen 2017). Virikehaastattelussa virikkeen tarkoituksena on johdattaa haastateltavaa pois haastattelutilanteesta kohti sitä todellisuutta, josta haastattelussa keskustellaan. Myös oma toiveeni oli, että mukaan otetut muistiot

helpottaisivat haastattelutilanteessa haastateltavia suuntaamaan ajatuksiaan muistioiden kirjottamisen työarkeen (ks. Törrönen 2017: 237–238). Haastattelussa virikkeen avaama haastattelutilanteen ulkopuolinen todellisuus rakentuu haastateltavan puheessa diskursiivisesti haastattelijan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä vuorovaikutuksessa kieli nähdään välttämättömänä aineksena eikä virhelähteenä, joka muuttaisi olemassa olevaa todellisuutta haastattelukontekstissa vääräksi. Haastattelijan ei siis ole tarkoituskaan esittää täysin neutraaleja kysymyksiä, joihin hän olettaa saavansa puhdasta faktatietoa sisältäviä vastauksia, vaan sekä haastateltava että haastattelijat vaikuttavat omalta osaltaan keskustelun kulkuun ja merkitysten rakentumiseen. (Silverman 1997: 94; Törrönen 2017: 237–238.)

Olin pyytänyt jokaista haastateltavaa tuomaan mukanaan haastatteluun kaksi muistiotä: yhden sellaisen, jonka hän oli saanut luettavakseen ja toisen sellaisen, jonka hän oli itse kirjoittanut tai jonka kirjoittamiseen hän oli osallistunut. Kaikilla haastateltavilla oli tällaiset muistiot mukanaan, jollain jopa useampia kuin kaksi. Osa itse kirjoitetuista muistioista oli tehty yhteistyössä työtovereiden kanssa. Haastateltavat eivät olleet saaneet etukäteen tutustuttavakseen haastattelukysymyksiä, mutta heille oli kerrottu, että haastattelu koskee muistiötyöskentelyä. Ajatuksenani oli, että mukaan otettavia muistioita valitessaan haastateltavat jo virittäytyisivät pohtimaan aihetta omalla tavallaan ennen haastatteluhetkeä. Minua kiinnosti myös se, millaisia muistioita haastateltavat toisivat mukanaan ja miksi. Oletin myös, että itse laadittu ja toisen kirjoittama muistio saattaisivat tuoda esiin erilaisia ajatuksia muistiötyöskentelystä; toisen kirjoittamasta muistiosta olisi kenties helpompi havaita kehittämiskohteita kuin itse kirjoitetusta.

Litteroin sekä taustahaastattelut että syventävät haastattelut sanatarkalla litteroinnilla, jossa mukaan otetaan myös kaikki niin sanotut täytesanat (esim. *tuota, niinku*) (Ruusuvuori & Nikander 2017: 430, ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2016: 162). Käytin litteroinnissa apuna Garage band -musiikkistudio-ohjelmaa. Litterointimenetelmän valintaan vaikuttavat käytettävät analyysimenetelmät sekä se, mitä haastatteluaineistosta halutaan tutkia (Ruusuvuori & Nikander 2017: 427–429). Kuvaan litteroinnilla haastattelupuheen sisältöä ja tarkastelen siitä haastateltavien puheessaan tuottamia merkitysrakenteita. Tähän tarkoitukseen sanatarkka litterointi on tarkkuudeltaan riittävä. Tutkimusraportissa olen korostanut alleviivauksella erityisen painokkaasti lausuttuja sanoja. Hakasulkeiden sisällä olevat kaksi ajatusviivaa osoittavat aineisto-otteista poistettuja jaksoja, kuten toistoa tai muuten analyysin kannalta epäolennaista materiaalia. Olen merkinnyt hakasulkeiden sisälle myös joitain omia kommenttejani. Litterointimerkit olen koonnut liitteeseen 5. Leipätekstissä olen kursivoinut lainaukset, jotka ovat haastateltavien puheesta. Jos haastateltava esimerkiksi sanoi: ”turvallisin valinta on kirjottaa sinne hallintoon, sieltä tulee se palkka ja sieltä tulee se virkasuhde”, olen kirjoittanut leipätekstiin: haastateltava kokee, että *turvallisin valinta on kirjottaa [– –] hallintoon*, koska sieltä tulee

[– –] *palkka* ja [– –] *virkasuhde*. Leipätekstissä olevia lainauksia on myös saatettu taivuttaa toiseen sijamuotoon leipätekstin syntaksin vuoksi.

Aineistojen analyysiprosessit ovat olleet taustahaastatteluissa ja syventävissä haastatteluissa erilaiset. Olen käyttänyt taustahaastatteluja lähinnä oman tietoni kartuttamiseen, enkä siis ole analysoinut niitä systemaattisesti. Vastaavalla tavalla tiedonlähteinä on haastatteluja tutkimuksessaan käyttänyt mm. Tiililä (2006). Olen kuitenkin sisällyttänyt analyysiosioon joitain taustahaastatteluissa tuotettuja faktoja. Tällaisissa tapauksissa viitataan taustahaastatteluihin tunnisteilla TH1 ja TH2.

Tutkimukseni syventävän vaiheen menetelmällisenä viitekehyksenä on diskurssintutkimus, joka tarkastelee kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välisiä kytköksiä (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 7). Tässä tutkielmassa näitä kytköksiä rakentuu usealla tasolla, esimerkiksi muistoiden kielen ja sitä säätelevien institutionaalisten normien ja käytänteiden välillä sekä haastattelupuheen ja tekstityön välillä. Koska diskurssintutkimus korostaa kielen ja kontekstin kahdensuuntaista vuorovaikutusta, se tarjoaa tutkimukseeni hyvin soveltuvan teoriapohjan (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 17, 36). Seuraavassa alaluvussa kuvailen diskurssintutkimuksen keskeisiä lähtökohtia ja sitä, kuinka olen diskurssintutkimusta omassa työssäni soveltanut. Avaan siinä myös diskurssintutkimuksessa keskeisiä diskurssin ja kontekstin käsitteitä, joiden avulla monisyistä tutkimuskohdetta on mahdollista kielitieteellisesti tarkastella sekä määrittelen, mitä niillä tässä työssä tarkoitan.

2.4.2 Diskurssintutkimus

Diskurssintutkimus nosti päätään 1960- ja 1970-lukujen taitteessa tapahtuneen ns. kielellisen käänteen seurauksena. Tällöin humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa alettiin kiinnostua kvantitatiivisen tutkimuksen sijaan kielen ja muiden semioottisten merkkijärjestelmien roolista sosiaalisen todellisuuden rakentajina sekä kielen ja yhteiskunnan suhteesta. (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 12, 23.) Tänä päivänä diskurssintutkimuksen kenttä on hyvin moninainen: sitä tehdään monella tieteenalalla, jolloin tutkijat painottavat merkitysten rakentumista keskittymällä omien tutkimusintressiensä mukaan esimerkiksi puhetapaan, vuorovaikutustilanteeseen tai ideologisesti värittyneisiin puheakteihin (Lehti, Haapanen & Kääntä 2018: 6). Diskurssintutkimuksen alle mahtuu myös monia eri menetelmiä, kuten lingvistinen tekstianalyysi, kriittinen diskurssianalyysi ja keskustelunanalyysi. (ks. esim. Pynnönen 2013, Jokinen, Juhila & Suonio 2016.) On huomattava, että näitä samoja menetelmiä voidaan käyttää myös muuhun kuin diskursiivisten merkitysten analysoimiseen, jolloin kyse ei välttämättä aina ole diskurssintutkimuksesta (Lehti ym. 2018: 5). Tieteenalasta riippumatta diskurssintutkijan kiinnostuksen kohteena on aina merkityksen rakentuminen sosiaalisessa kanssakäy-

misessä ja se, kuinka kielenkäyttö on yhteydessä laajempaan meitä ympäröivään yhteiskuntaan (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 7). Tutkimalla kieltä ja sitä, mitä kielellä tehdään, diskurssintutkija voi ymmärtää lisää siitä maailmasta, joka meitä kielenkäyttäjinä ympäröi ja jota vuorovaikutuksessa toistemme kanssa jatkuvasti muovaamme (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 13).

Diskurssintutkimuksessa merkitysten rakentumista voidaan selittää useiden taustateorioiden, esimerkiksi sosiaalisen konstruktionismin tai sense making -teorian pohjalta (Lehti ym. 2018: 5). Oman tutkimuksen tieteenfilosofinen pohja kumpuaa sosiaalisesta konstruktionismista. Sen mukaan avainasemassa todellisuuden rakentumisessa on kieli, joka on aina tilannesidonnainen ja käyttäjistään riippuvainen. Konstruktionistisen kielikäsitteyksen mukaan, kuten Jokinen, Juhila ja Suonio (2016: 26) ilmaisevat, ”kieli ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan merkityksellistää ja samalla järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuntaa” meitä ympäröivää sosiaalista todellisuutta. Näin ollen todellisuudesta ei ole olemassa yhtä, absoluuttista totuutta vaan ennemminkin erilaisia kertomuksia, joita konstruoidaan, muokataan ja ylläpidetään jokaisessa vuorovaikutustilanteessa yhä uudelleen ja uudelleen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Siten myöskään sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvassa diskurssintutkimuksessa ei pyritä esittämään tutkittavasta ilmiöstä tyhjentävää selitystä, vaan tarkastellaan sen sijaan merkitysten rakentumista, merkityksistä neuvottelemista, tulkintaa, erilaisia puhetapoja ja ylipäätään sitä, mitä kielellä ihmisten välisissä suhteissa tehdään (Löytönen 2017). Eri-laiset kertomukset konstruoivat erilaisia merkityksiä, ja diskurssintutkijaa kiinnostaa se, mitkä niistä kulloinkin ovat vallalla, mitkä taas hiljennetään ja miksi (Pietikäinen & Mäntynen 2016:13).

Diskurssintutkimusta jaotellaan tutkimuskirjallisuudessa monin tavoin esimerkiksi tradition, tieteenfilosofisen perustan ja diskurssin määritelmän perusteella (Pynnönen 2013: 23). Tradition perusteella diskurssintutkimus voidaan jakaa kolmeen eri suuntaukseen: brittiläiseen, ranskalaiseen ja saksalaiseen, jotka tarkastelevat ihmisen kulttuurista toimijuutta eri näkökulmista. Brittiläinen traditio pohjaa empirismiin ja korostaa kielenkäyttöä. Keskustelun lingvistisen analyysin kautta pyritään selittämään ihmisten välistä vuorovaikutusta ja sen taustalla vaikuttavia normeja. Brittiläisen diskurssintutkimuksen aineisto on yleensä tekstimuotoon litteroitua puhetta. Rationalismista ammentava ranskalainen suuntaus nivoutuu kiinteästi kulttuurintutkimukseen ja painottaa diskurssien kontekstisidonnaisuutta. Siinä aineisto koostuu teksteistä, ääni- ja kuvanauhoista tai muista kulttuuristen käytänteiden ilmentäjistä. Saksalaisen tradition taustalla vaikuttaa pragmatismi, ja siinä tarkastellaan vuorovaikutusta ihmisen toiminnan näkökulmasta. Tutkimussuuntauksessa pyritään vaikuttamaan olemassa oleviin lainalaisuuksiin ja muuttamaan niitä. Saksalaiseen traditioon pohjautuvan tutkimuksen aineisto ilmentää ihmisen toimintaa ja voi sisältää esimerkiksi tekstiasiakirjoja, kuvanauhoja ja kirjoitettuja toiminnan kuvauksia. (Remes 2004.) Remes (ma.) toteaa, että kaikissa traditioissa on

yhteneväinen metodologia: kaikissa tarkastellaan sitä, mitä ja miten diskurssi kommunikoi kulttuurista. Eroavaisuudet esimerkiksi ihmiskäsityksen ja tutkimuksessa käytettävän aineiston suhteen ovat kuitenkin niin suuria, että voidaan puhua kolmesta eri koulukunnasta. Remeksen (ma.) mukaan tutkijan onkin selvitettävä itselleen, mihin koulukuntaan ja teoriaperinteeseen oma tutkimus asettuu.

Diskurssintutkimusta voidaan tarkastella myös erilaisten tutkimuksellisten orientaatioiden näkökulmasta, kuten Jokinen, Juhila ja Suonio (2016: 300–309) tekevät (ks. myös Pynnönen 2013). Heidän mukaansa yksi tapa tarkentaa omaa tutkimusstrategiaa on pohtia sen sijoittumista analyyttisen ja kriittisen diskurssintutkimuksen jatkumolle. Analyyttinen diskurssianalyysi käsitetään tällöin tiukasti aineistolähtöiseksi, jolloin tutkija asettuu mahdollisimman tietämättömään tutkijaposition sulkien pois kaikki ennakko-oletukset. Kriittisesti orientoituneella diskurssintutkijalla puolestaan on lähtökohtana oletus jonkinlaisten alistussuhteiden olemassaolosta ja usein myös tarkoitus aikaansaada muutosta ongelmallisena pidettyyn ilmiöön (Jokinen ym. 2016: 301). Hieman vastaavasti myös Pynnönen (2013) jaottelee diskurssintutkimuksen kolmeen ryhmään tutkimuksen tavoitteiden, lähtöoletusten, tutkimusotteen ja tutkijan position mukaan. Ryhmät ovat tekstuaalinen, tulkitseva ja kriittinen diskurssintutkimus. (Pynnönen 2013: 28.) Pynnönen (ma.) yhdistää myös erilaisia diskurssintutkimuksen näkökulmia tutkimukselliseksi ja metodologiseksi jatkumoksi ja esittää mallin, jonka avulla tutkimus etenee pala palalta tekstin tasolta kohti yhteiskunnallista ja sosiokulttuurista kontekstin tasoa. Näin ensin analyyttisenä käynnistynyt tutkimus voi lopulta päätyä kriittiseksi puheenvuoroksi (2013: 31–33, 37–40.)

Oma tutkimukseni edustaa aineistolähtöistä, empiiristä diskurssintutkimusta. Kuten edellä totean, Remes (2004) vetää hyvin perustellusti selkeät rajat kolmen diskurssintutkimuksen tradition välille. Itse kallistun kuitenkin ajattelemaan (kuten mm. Pynnönen: 2003), että näitä traditioita voi sulauttaa samaan tutkimukseen. Hahmotan diskurssintutkimuksen laajana valikoimana erilaisia aineksia, eräänlaisena ruokakorina, josta voin tutkimuksen pääkokkina poimia omaan reseptiini parhaiten sopivat raaka-aineet. Valinta ei ole sattumanvaraista, vaan sitä ohjaa tarkasti tutkimuskeitekseni laatimani resepti. Tarpeen vaatiessa keitosta voidaan ryydittää matkan varrella vielä joillain lisämausteilla. Syventävän vaiheen osalta tutkimukseni on kielentutkimusta, joka keskittyy merkitysten rakentumiseen haastatteluvuorovaikutuksessa. Nämä ainekset sitovat sen brittiläiseen traditioon. Kielentutkijan diskursiivinen näkökulma huomioi kuitenkin aina kielen rakenteen lisäksi myös sen sosiaalisen ulottuvuuden (Pälli 2003: 18; Jokinen ym. 2016: 17) eli esimerkiksi kielen taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset rakenteet, instituutiot ja valtasuhteet (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 21). Hyödynnänkin ranskalaisesta traditiosta näkemystä kielen ja kontekstin tiiviistä yhteenkietoutuneisuudesta. Koska tarkastelen myös diskurssien valta-asemia, sulautuu tutkimusotteeseeni aineksia myös saksalaisesta, kriittisesti painottuneesta diskurssintutkimuksesta.

Totesin aiemmin, että kriittinen ja analyyttinen orientaatio asettuvat saman janan ääripäihin ja tutkimuksessa voidaan hyödyntää elementtejä molemmista. Hahmotankin tutkimukseni Pynnösen (2013) tapaan kolmivaiheisena prosessina. Suorin aineistoani ensin tiheällä kammalla ja kiinnitän huomioni tekstianalyysin avulla muun muassa kielen rakenteellisiin ja semanttisiin ilmiöihin. Pyrin tarkastelemaan haastatteluaineistoa avoimesti ja ennakkoluulottomasti antaen tilaa sekä ennako-ole- tusteni mukaisille että niiden vastaisille havainnoille. Tutkijan positioni siirtyy tutkimuksen edetessä analyytikosta kohti tulkitsijaa, jolloin myös kriittisille puheenvuoroille ja kyseenalaistamiselle nou- see paikkansa mikäli aineisto niin vaatii (ks. myös Pynnönen 2013). Kaikki tulkintani pohjautuvat kuitenkin aina tekstiaineiston systemaattiseen diskursiiviseen analyysiin. Analyysi ulottuu sanata- solta aina lauseisiin ja lausetta suurempiin tekstikokonaisuuksiin, joissa erilaisia merkityksiä raken- netaan.

Myöskään tutkimukseni ihmiskäsitys ei perustu yhteen traditioon. Kuten Pynnönen (2013: 32), näen tutkimuksessani ihmisen aktiivisena toimijana, jonka kielenkäytön valinnoilla on seurauksia. Tarkastelen tutkimuksessani institutionaalista kieltä julkishallinnon kontekstissa, jolloin kielenkäyt- töä säätelevät paitsi viestintätilanteen myös instituution ja koko yhteiskunnan normit, arvot ja rutiinit. Täten voidaan olettaa, että myös ministeriön toimintakulttuurit kirjoittuvat virkamiesten laatimiin teksteihin. Voidaankin ajatella, että yksittäisen haastateltavan kertomukset omista kirjoittamisen käy- tänteistä rakentavat kuvaa koko instituution käytänteistä ja niiden taustalla vaikuttavista arvoista ja normeista. Teksteillä taas sekä uusinnetaan että pidetään yllä vallitsevia kulttuurisia käytänteitä.

Instituution jäsenten kielenkäyttö perustuu erilaisiin kielenkäytön sopimuksiin, joita Pietikäi- nen ja Mäntynen (2016: 39) nimittävät *diskursiivisiksi normeiksi* tai *säännöiksi*. Tässä tutkimuksessa normeilla tarkoitetaan kielenkäytön säännönmukaisuuksia, jotka ministeriön työntekijät ovat työyhteisössään työskennellessään omaksuneet tai joita heidän oletetaan noudattavan. Normeihin ei liity ar- votusta oikeasta tai väärästä, vaan ne ovat kirjoittamattomia sääntöjä, kaikille tuttuja tapoja käyttää kieltä ja toimia tietyissä tilanteissa tietyllä tavalla (mts. 39–40, 42). Tarkastelen näiden kielenkäytön normien ja sääntöjen eli pysyvyyden sekä kielen jatkuvan uudistumispyrkimyksen välisiä jännitteitä (ks. mts. 8, 37). Muutoksen ja pysyvyyden välistä jännitettä tutkimukseeni luovat esimerkiksi ne mer- kityksellistämisen tavat, joilla haastateltava yhtäältä pyrkii uudistamaan tekstikäytänteitä ja toisaalta pitämään sitkeästi kiinni kieliyhteisön totutuista toimintamalleista.

Pietikäinen ja Mäntynen (2016: 38) kuvaavat kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välisen säännönmukaisuuden ja vaihtelun suhdetta kuviolla, jossa esitetään neksuksia eli risteymiä. Niitä syntyy, kun kontekstit, kielenkäyttö ja toiminta kohtaavat eri tilanteissa. Tässä työssä tällainen leik- kauspiste voidaan paikantaa esimerkiksi haastattelutilanteeseen, jossa ovat samanaikaisesti läsnä

haastateltavan kielenkäytössä rakentuvat merkitykset sekä haastateltavan kirjoittamisen ja lukemisen tavat ja niihin heijastuvat instituution käytänteet.

Lähden tutkimuksessani siitä, että henkilöllä on sekä muistiota kirjoittaessaan että haastattelutilanteessa mahdollisuus valita omasta kielenkäytön repertuaaristaan sellaisia sanoja, lauseita ja ilmaisuja, jotka siihen tilanteeseen tuntuvat sopivilta. Tätä valintaa ohjaavat monenlaiset ehdot, jännitteet ja seuraukset, kuten kielenkäyttäjän omat henkilökohtaiset taidot ja mieltymykset sekä vuorovaikutustilanteeseen liittyvät normit. Nämä kielellistä valinnanvapautta säätelevät seikat ovat sidoksissa historiaan ja aiempiin kielenkäytön tapoihin. (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 15–18.) Tarkastelen kielenkäyttöä ohjaavia tekijöitä tunnistamalla haastattelupuheeseen rakentuvia merkityksiä. Vaikka tarkasteluni fokuksessa on haastatteluaineisto, niin tutkimuksen toisena ulottuvuutena ovat puheenaiheena olevat muistiotekstit: kuinka ministeriöiden sosiokulttuurinen makrokonteksti niihin kirjoituu.

Diskurssi sanana juontaa juurensa ranskankielen sanasta *discours*, joka voidaan suomeksi kääntää puheeksi tai jutteluksi (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 23; Lämsä 2004). Diskurssin käsite on diskurssintutkimuksessa olennainen työkalu, joskin terminä moniselitteinen. Käytän tässä tutkimuksessa diskurssin käsitettä kriittisen diskurssintutkimuksen perinteen mukaisesti määriteltynä. Diskurssilla voidaan tällöin viitata kahteen eri asiaan: Yksiköllisenä ja yleisenä käsitteenä (engl. discourse) se tarkoittaa ”kaikkea kielellistä ja semioottista toimintaa, jolla on vuorovaikutuksellisia ehtoja ja seurauksia”. Diskurssi on siis kielellistä, sosiaalista toimintaa ja koko diskurssintutkimuksen teoreettinen lähtökohta. Monikollisella käsitteellä diskurssit (engl. a discourse, discourses) taas viitataan kiteytyneeseen tapaan merkityksellistää tai kuvata jotain yksittäistä ilmiötä tai tapahtumaa jostain tietystä näkökulmasta, jollain tietyllä tavalla. (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 26–27.) Työssäni puhun diskursseista, joilla haastateltavat rakentavat puheessaan jotain tiettyä teksti- tai muistiotyöskentelyn ilmiötä (esim. kuuliaisuus- tai luonnollistamisdiskurssi). Käytän silloin diskurssin käsitettä sen jälkimmäisessä, monikollisessa merkityksessä.

Kuten jo todettu, sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtien mukaisesti diskurssit rakentavat eli konstruoivat ympäröivää maailmaa, eivätkä pelkästään kuvaa sitä (Jokinen ym. 2016: 26; Pietikäinen & Mäntynen 2016: 12–13, 25). Tällöin voidaan puhua myös *representaatiosta*, joka tarkoittaa asian uudelleen esittämistä tietyssä hetkessä ja tietynlaisilla merkityksillä ladattuina (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 57). Kieltä käyttämällä kuvaamme siis aina, kuten Pietikäinen ja Mäntynen toteavat, ”paitsi puheena olevaa aihetta, myös itseämme ja toisiamme, aikaamme ja sen sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita” (mts. 53). Näin ollen tapa, jolla haastateltavat puhuvat muistiotyöskentelystä, merkityksellistää ilmiön tietynlaiseksi ja tekee sen olemassa olevaksi (Lämsä 2004). Tämä merkitys rakentuu suhteessa läsnä oleviin konteksteihin. Jossain toisessa ajassa, paikassa ja tilanteessa ilmiö

voisi merkityksellistyä toisenlaiseksi. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa kuva muistioista saattaa merkityksellistyä erilaiseksi riippuen siitä, onko puhujalla sillä hetkellä sen lukijan vai kirjoittajan näkökulma. Samoin haastateltavat puhuessaan tekstityöskentelystään kuvaavat itseään ja toisiaan, mikä rakentaa käsitystä haastateltavien asennoitumisesta tekstityön ilmiöihin sekä käsitystä heistä itsestään suhteessa esimerkiksi työtovereihin ja organisaatiokulttuuriin. Fokusoin tarkastelussani erityisesti diskursseihin, jotka ilmentävät muistiotyöskentelyyn vaikuttavien konventioiden pysyvyyttä tai muutosta. Puhun siis esimerkiksi uskaltamisdiskurssista, jolla tarkoitan kaikkia niitä kielellisiä keinoja ja näkökulmia, joiden avulla uskaltamispuhetta tutkimuksen aineistossa rakennetaan. Ymmärrän tällöin diskurssin kohdettaan konstruoivan luonteen ja kontekstisidonnaisuuden niin, että diskurssista voidaan tunnistaa työyhteisön ja ympäröivän yhteiskunnan sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita, normeja ja tapoja.

Haastateltavat kuvaavat kukin muistiotyöskentelyä tietyissä tilanteissa tietyistä näkökulmista. Tällöin aineistosta nousee useita erilaisia näkökulmia samasta ilmiöstä (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2016: 54). Muistiotyöskentely näyttäytyy tällöin erilaisena eri diskurssien keinoin (mp.). Diskurssit ovat kiinteässä yhteydessä sosiaaliseen todellisuuteen, ja diskursiivinen toiminta järjestyy niin, että tietyissä tilanteissa jotkut diskurssit ovat vallalla toisia voimakkaampina ja tietyt taas taustalla tai tyystin poissa. Tällöin puhutaan diskurssien vallasta tai diskurssijärjestyksestä, joka järjestää diskursseja suhteessa toisiinsa sosiaalisin ja yhteiskunnallisin perustein. Kun jossain vuorovaikutuskontekstissa tietyt diskurssit koetaan läheisiksi, niitä myös arvostetaan ja pidetään itsestään selvinä. Itsestäänselvytykset voivat nousta tekstistä esiin epäsuorasti, ja niiden alkuperää on vaikea jäljittää. Tällaisia itsestäänselvyksiä voidaan kuvata myös ideologian käsitteellä, joihin diskurssit nojautuvat ja joita ne rakentavat, kierrättävät tai haastavat. (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 58–59.) Työlläni voi siis katsoa olevan kosketuspintaa myös kieli-ideologioihin. Ideologioiden perusteellinen tarkastelu vaatisi kuitenkin aiheeseeni toisenlaista lähestymistapaa, enkä lähde sille tielle tällä kertaa. Haastateluaineiston analyysissä minua kiinnostavat silti ne tekstityön ilmiöt, joita pidetään itsestään selvinä ja etenkin se, kyseenalaistetaanko itsestäänselvyksiä ja kuinka. Niitä tarkastelemalla on mahdollista hahmottaa syitä sille, miksi haastateltavat toimivat erilaisissa kielenkäyttötilanteissa niin kuin toimivat (Remes 2006: 288–289).

Diskurssin käsitteen lisäksi toinen diskurssintutkimuksen keskeinen teoreettinen lähtökohta on konteksti. Kontekstilla viitataan tekijöihin, jotka vaikuttavat siihen, millaisen merkityksen ja tulkinnan sanat, lauseet tai muut kielelliset kokonaisuudet kulloinkin saavat (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 30). Pietikäisen ja Mäntynen sanoin ”kontekstilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä tai vaikkapa yhteiskunnallista tilaa” (mts. 29). Konteksti voidaan siis rajata hyvinkin suppeaksi sanan esiintymisympäristöksi lauseessa tai puheenvuorossa, tai

sillä voidaan tarkoittaa varsin laajaa esimerkiksi historiallista taustaa. Voidaankin puhua mikro- ja makrotason konteksteista. Tarkkaa rajaa mikro- ja makrotasojen välille ei ole mahdollista vetää, sillä molemmat tasot kietoutuvat toisiinsa, ja laajempi makrokonteksti on läsnä myös tilanteisen mikrokontekstin taustalla tai siihen limittyneenä. Vaikka tutkimuksessa voidaan painottaa jotain tiettyä kontekstin tasoa, kaikkien kerrosten yhtäaikaista läsnäolo on kuitenkin otettava huomioon. (mts. 28–32.)

Perinteisesti kielen ja sosiaalisen toiminnan yhteenkietoutuneisuutta on tarkasteltu juuri havainnoimalla kielellisen mikrokontekstin sekä kielenkäyttötilanteen ja sosiokulttuurisen makrokontekstin välistä kahdensuuntaista vuorovaikutusta. Pietikäinen ja Mäntynen (2016: 7) näkevät kielen ja sen käyttöympäristön mikro- ja makrotasojen jyrkän erottelun sijaan häilyvärajaisena jatkumona, jolloin kieli on kiinteästi osa sosiaalista toimintaa. Kieli ei siis ole vain kieliopillisesti järjestynyt merkkijärjestelmä, vaan siihen vaikuttavat aina myös diskursiiviset ja sosiaaliset normit, arvot ja säännöt (mts. 13). Diskurssintutkijaa kiinnostaa, millaisia valintoja kielen mikrotasolla tehdään ja millaisia merkityksiä näillä valinnoilla laajemman sosiokulttuurisen makrokontekstin valokeilassa rakennetaan. Diskurssintutkijan näkökulmasta kielen rakentamia merkityksiä ei ole mahdollista ymmärtää ilman tietoa kontekstista tai oikeastaan konteksteista. (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 28–29.) Siksi tutkimuksessa on myös rajattava ja määriteltävä kontekstit, joissa kieltä kulloinkin tarkastellaan.

Omassa työssäni laajana sosiokulttuurisena makrokontekstina on julkishallinnon eli Suomen valtionhallinnon konteksti, joka sisältää ministeriön toiminta- ja organisaatiokulttuurit ja johon heijastuvat tässä työympäristössä virkakielelle asetetut vaatimukset. Vaatimukset voivat olla virallisia kirjoittamista sääteleviä ohjeistuksia tai lakeja, kuten hallintolaki, tai suosituksia, kuten esimerkiksi Valtionhallinnon viestintäsuositus (2016). Ne voivat olla myös kirjoittamattomia sääntöjä tai työnteon rutiineja, kuten esimerkiksi se, kirjoitetaanko tekstit yksin vai yhdessä. Makrokontekstia luovat myös erilaiset odotukset, joita sekä lukija että kirjoittaja tekstien sisältöön tai muotoon kohdistavat. Työni kontekstia voidaan kuvata myös institutionaaliseksi. Arkipuheessa instituutiolla tarkoitetaan usein jotain laitosta tai yhteiskunnallista rakennetta, kuten koululaitosta, oikeuslaitosta tai kirkkoa. Instituutio on tällöin läheistä sukua organisaatiolle. Tässä tutkielmassa erotan instituution ja organisaation ja tarkoitan instituutiolla organisaation taustalla vaikuttavia säännöstöjä⁵. Nämä säännöstöt rakentavat merkittävällä tavalla työni kontekstia. Julkishallinnon kontekstiin vaikuttaa väistämättä myös yleinen työelämän lisääntynyt kielellistyminen, joka voidaankin nähdä koko työni ympärille piirtyvänä kehiksenä.

---

⁵ Samalla tavalla on instituution käsitettä käyttänyt mm. Peters (2001), ks. Heikkinen (2000a: 269). Myös tieteen terminpankin mukaan instituutio voi olla joko 1) kirjoitettu tai kirjoittamaton säännöstö, joka säätelee ihmisten käyttäytymistä yhteiskunnassa tai 2) laitos.

Tilanteisena mikrokontekstina työssäni toimii haastattelutilanne, jossa merkitykset haastateltavien kertomuksissa rakentuvat. Haastattelu on dialogia haastattelijan ja haastateltavan välillä. Koska haastattelijan rooli väkisinkin vaikuttaa haastateltavan vastauksiin, voisi ajatella sen heikentävän aineiston arvoa ja aitoutta. Jokinen, Juhila ja Suoninen (2016) eivät kuitenkaan näe asiaa näin. He pitivät haastattelijan ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta päinvastoin arvokkaana aineistoa rikastuttavana tekijänä (mts. 36). Kontekstin vuorovaikutteisuuden huomioiminen analyysissäni tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tiedostan omien haastattelukysymysteni vaikutuksen haastateltavan puheeseen, otan omat repliikkini osaksi analyysiä ja tarkastelen haastatteluvastauksissa esiintyviä ilmauksia aina suhteessa siihen, millaisia ilmaisuja tai sanoja sitä ympäröivässä puheessa on käytetty (ks. mts. 36–38).

Kielelliseksi mikrokontekstiksi käsittän sanat, lauseet ja virkkeet sekä niitä laajemmat tekstin osat, joissa merkityksiä rakennetaan. Tarkastelen näitä merkityksiä yhteydessä muihin edellä kuvattuihin kontekstin tasoihin. Näin muodostuvan kokonaiskuvan ymmärtäminen on minulle diskurssintutkijana tässä työssä keskeinen päämäärä. Koska kielen ja kontekstin suhde on kaksisuuntainen (Pietikäinen & Mäntynen 2016: 17), pyrin analyysissäni ottamaan huomioon paitsi sen, kuinka makrokonteksti heijastuu kieleen myös sen, kuinka kieli puolestaan rakentaa tätä kontekstia eli haastateltavien työ- ja toimintaympäristöä. Esimerkiksi se, että haastattelutilanteessa haastateltavat pohtivat omia toimintatapojaan työyhteisössä, rakentaa haastateltavien näkökulmasta sitä todellisuutta, jossa he ministeriössä työskentelevät. Erilaisten toimintaprosessien havainnoiminen vaikuttaa niin ikään siihen kuvaan, joka tässä tutkimuksessa ministeriöstä työyhteisönä muodostuu. Analyysissäni ja siitä tekemissäni johtopäätöksissä pyrin huomioimaan myös oman roolini aineiston tulkitsijana.

Kuten edellä olen esittänyt, diskurssintutkimus ei itsessään ole vakiintunut tai tarkkarajainen menetelmä vaan ennemminkin teoreettis-menetelmällinen lähestymistapa. Nykytutkimuksen valossa diskurssintutkimuksen tulevaisuus näyttää yhä monitieteisemmältä ja -menetelmäisemmältä. Se voi lainata toisista menetelmistä ja teorioista ja yhdistellä niistä sulavasti omaan tutkimukseen sopivia osia. Erityisen ajankohtaiseksi teemaksi myös diskurssintutkimuksessa on noussut teknologinen kehitys, joka tarjoaa mahdollisuuksia hyödyntää uusia menetelmiä esimerkiksi suurten aineistojen analysoimisessa. (Lehti, Haapanen & Kääntä 2018: 11, 17.) Etenkin kvantifiointiin tottuneet tutkijat saattavat pitää näin monimuotoista tutkimusstrategiaa epämääräisenä. Kun diskurssianalyysiä tehdään systemaattisesti ja selkeästi määriteltyjä käsitteitä ja analyysimenetelmiä hyödyntäen, sen avulla voidaan aineistosta löytää uusia näkökulmia ja tavoittaa asioita, joihin ei millään muulla tavalla olisi mahdollista päästä käsiksi.

Omassa tutkimuksessani aloitin diskursiivisen analyysini lukemalla haastatteluaineistoa ensin useaan kertaan läpi kokonaiskuvan muodostamiseksi. Lähestyin aineistoa pitäen mielessäni merkitysten rakentumisen ja sosiaalisen kontekstin eli haastateltavien toimintakulttuurien välisen suhteen. Useamman lukukerran jälkeen teksteistä alkoi hahmottua muistiotyöskentelyyn liittyviä ilmiöitä ja diskursseja, jotka vaikuttivat tutkimuksen tavoitteiden kannalta merkittävältä. Etsimällä ilmiöistä samankaltaisuuksia, eroavaisuuksia, säännönmukaisuutta ja ristiriitaisuutta, lukemalla aineistoa läpi yhä uudelleen ja kirjoittamalla havaintojani pääsin pikkuhiljaa analyysin ytimeen eli tarkastelemaan sitä, millaisilla kielellisillä keinoilla erilaiset merkitykset tekstissä rakentuvat. Aineiston diskursiivinen analyysi on kohdistunut sekä yksittäisiin sanavalintoihin että lauseisiin, virkkeisiin ja niitä laajempiin tekstinosiin (ks. mikrokontekstin määritelmä s. 29). Kielisysteemin näkökulmasta merkitykset rakentuvat eri yhteyksissä erilaisin kielellisin keinoin (sanavalinnat, sanojen semanttiset suhteet, puhujapositiot, konjunktiot ym.). Pyrin kunkin analyysiesimerkin yhteydessä kuvaamaan riittävällä tarkkuudella, kuinka kyseessä olevaa ilmiötä siinä kielellisesti konstruoidaan.

2.5 Haastattelujen etiikka ja haastateltavien anonymisointi

Tutkimuksen kaikissa vaiheissa olen ottanut ohjenuorakseni kohdella haastateltavia kunnioittavasti heidän yksityisyytensä huomioiden. Haastateltavat saivat ennen haastattelua tiedotteen, jossa heille kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta, tutkimusaineiston keräämisestä, käsittelystä ja säilyttämisestä. He saivat myös tutustuttavakseen tutkimukseen suostumuslomakkeen, joka allekirjoitettiin kahtena kappaleena ennen haastattelua. Haastateltavilla oli mahdollisuus ennen haastattelua esittää kysymyksiä tutkimuksesta.

Tässä yhteydessä voi kuitenkin pohtia haastateltavien informointiin ja diskursiiviseen haastattelututkimukseen liittyvää eettistä kysymystä. Haastatteluihin pohjaavaa diskurssintutkimusta on nimittäin kritisoitu ja jopa moitittu tältä osin epäeettiseksi (Niska, Olakivi & Vesala 2018: 98). Vaikka tutkittaville on ennen tutkimusta selitetty tutkimuksen tarkoitus ja pyydetty lupa siteerata heidän sanomaansa tutkimusraportissa, he eivät voi olla täysin selvillä siitä, millaisiin asioihin tutkimus oikeastaan kohdistuu. Niska, Olakivi ja Vesala tuovat artikkelissaan esille Hammersleyn (2014) näkemyksen, jonka mukaan tutkittavat eivät oikeastaan diskursiivisen tutkimuksen tutkimuslupaa allekirjoittaessaan tarkkaan ottaen tiedä, mihin he suostuvat, mikä nostaa esiin kysymyksen tutkittavien harhaan johtamisesta: haastateltavat saattavat ajatella, että tutkimuksessa tarkastellaan heidän kertomuksessaan esitettyjä faktoja, vaikka todellisuudessa siinä kiinnitetään huomiota diskurssien rakentumiseen haastattelupuheessa. Niska, Olakivi ja Vesala pitävät kuitenkin Hammersleyn (2014) esit-

tämää kritiikkiä liian yksinkertaistettuna. He ottavat vertailukohdaksi emotionaalisen haastattelustrategian. (Niska ym. 2018: 98–99.) Sen periaatteena on, että haastattelija avautuu haastateltavalle omista asioistaan, jotta haastateltava puolestaan avautuisi haastattelijalle. Tällaisella haastattelutavalla pyritään saamaan kiinni haastateltavan sisäisistä kognitiivisista rakenteista tai autenttisista kokemuksista, mutta periaatetta ei haastateltavalle kerrota. (Mas. 96.) Mikäli tätä pidetään eettisesti hyväksyttävänä eikä sen katsota vahingoittavan haastateltavaa, ei Niskan, Olakiven ja Vesalan mukaan myöskään diskursiivisen haastattelun eettisyyttä tarvitse kyseenalaistaa (mas. 99). Totta kuitenkin on, että diskursiivisen haastattelun periaatteita on vaikea kertoa haastateltavalle ymmärrettävästi. Täytyykin pohtia, missä laajuudessa tutkimuksesta pitää haastateltavalle kertoa, jotta se on tutkimuseettisesti riittävää⁶, muttei kuitenkaan kuormita liikaa ja ala muokata haastateltavan vastauksia. (mas. 98–99.) Omissa haastatteluissani mietin tätä paljonkin etenkin sen jälkeen, kun yksi haastateltavista kysyi, että vastaakohan hän kysymyksiini oikein. Haastateltavilla oli todennäköisesti jonkinlaisia ennakkokäsityksiä siitä, millaisia vastauksia heiltä odotin? Onkin mahdotonta tietää, millaisen kuvan haastattelun tarkoituksesta haastateltavat ovat etukäteisinformaation perusteella muodostaneet ja kuinka paljon heidän vastauksiinsa vaikuttaa se, millaisia vastauksia he olettavat haastattelijan toivovan. Kuten diskurssitutkimukseen kuuluu, olen myös tehnyt haastateltavien puheesta kielelliseen analyysiin perustuvia tulkintoja. Nämä tulkinnat ovat kuitenkin aina suodattuneet oman kokemusmaailmani kautta. Olen myös tehnyt paljon valintoja sen suhteen, millaisia asioita noston haastatteluaineistosta esiin. Olen koko ajan pyrkinyt tekemään analyysiä nöyrällä mielellä haastateltavien ajatuksia ja kokemuksia kunnioittaen. Todettakoon kuitenkin, että loppukädessä tutkijan ei silti tarvitse hyväksyttää tulkintojaan haastateltavilla (Hyvärinen 2017: 32).

Tutkittavien anonymisoinnissa olen noudattanut Tampereen yliopiston Tietoarkiston ohjeistusta. Haastattelutallenteita ei ole tutkimuksen missään vaiheessa kuunnellut kukaan muu kuin minä. Haastattelujen litteraatit eivät sisällä haastateltavien nimiä tai taustatietoja, kuten työtehtäviä, ikää tai koulutusta, joista heidät voisi tunnistaa. Nämä tunnistetiedot olen koonnut erilliseen tiedostoon muiden haastatteluja koskevien metatietojen kanssa. Sekä tunnistetiedostoa että litteraatteja säilytetään viiden vuoden ajan tietokoneeni salasanalla suojatulla kovalevyllä, minkä jälkeen ne hävitetään. Olen muokannut tutkimusraporttiin sisältyvissä aineistolainauksissa kaikki sellaiset kohdat, joissa viitataan esimerkiksi henkilöihin tai haastateltavien työhön tavalla, josta heidät voisi mahdollisesti tunnistaa. Käytän lainauksissa yksilöitävissä olevien tietojen sijaan esimerkiksi ilmauksia *eräs*, *tietty* tai *kyseessä oleva asia*. Haastattelussa mainittujen ministeriöiden nimien sijaan puhun vain ministeriöstä.

---

⁶ Esimerkiksi Tietoarkiston Aineistohallinnan käsikirjan mukaan tutkittavan informoinnin täytyy mahdollistaa tietoon perustuvan suostumuksen.

Haastattelujen lainauksissa olen erotellut taustahaastateltavat tunnisteilla TH1 ja TH2 ja varsinaiset haastateltavat tunnisteilla H1, H2, H3, H4 ja H5. Usein on tapana merkitä tunnisteisiin myös muita tietoja, kuten esimerkiksi haastateltavan ikä tai sukupuoli (ks. esim. Vaattovaara 2017). Sukupuolella ei tutkimuksen kannalta olisi ollut minkäänlaista merkitystä, mutta toisinaan lukijasta olisi voinut olla kiinnostavaa tietää, onko joku ajatus esitetty vähemmän aikaa työskennelleen vai kokeneen työntekijän suulla. Koska syventäviä haastateltavia on vain viisi, päätin heidän anonymiteettinsä turvaamiseksi kuitenkin jättää kaikki tällaiset lisätiedot haastateltavien tunnisteista pois.

Haastattelutilannetta ohjasi etukäteen laadittu haastattelurunko. Teemahaastattelussa siitä voidaan tilanteen niin vaatiessa poiketa ja antaa näin haastateltavalle tilaa puhua hänelle tärkeistä asioista (Hyvärinen 2017: 22). Kysyin kuitenkin jossain vaiheessa haastattelua kaikilta haastateltavilta myös tietyt tutkimuksen kannalta merkittävät kysymykset. Toisinaan joku haastateltavista toi esille kiinnostavan näkökulman, jonka saatoinkin ottaa esille jonkun toisenkin haastateltavan kanssa. Tällaisessa tilanteessa pyrin kuitenkin tietoisesti välttämään sitä, että ohjailisin haastateltavaa vahvistamaan toisen haastateltavan sanomaa siksi, että näkökulma oli minusta kiinnostava. Muutenkin pyrin olemaan haastattelijana mahdollisimman neutraali ja kohtaamaan jokaisen haastateltavan avoimesti ja ilman ennakko-odotuksia. Yritin luoda haastattelutilanteesta rennon ja luontevan, jotta haastateltavat toisivat esille näkemyksiään mahdollisimman vapaasti. Pyrin tällä haastattelijana eettisesti kestävään toimintaan.

3 LOMAKEKYSelyn ANALYYSI

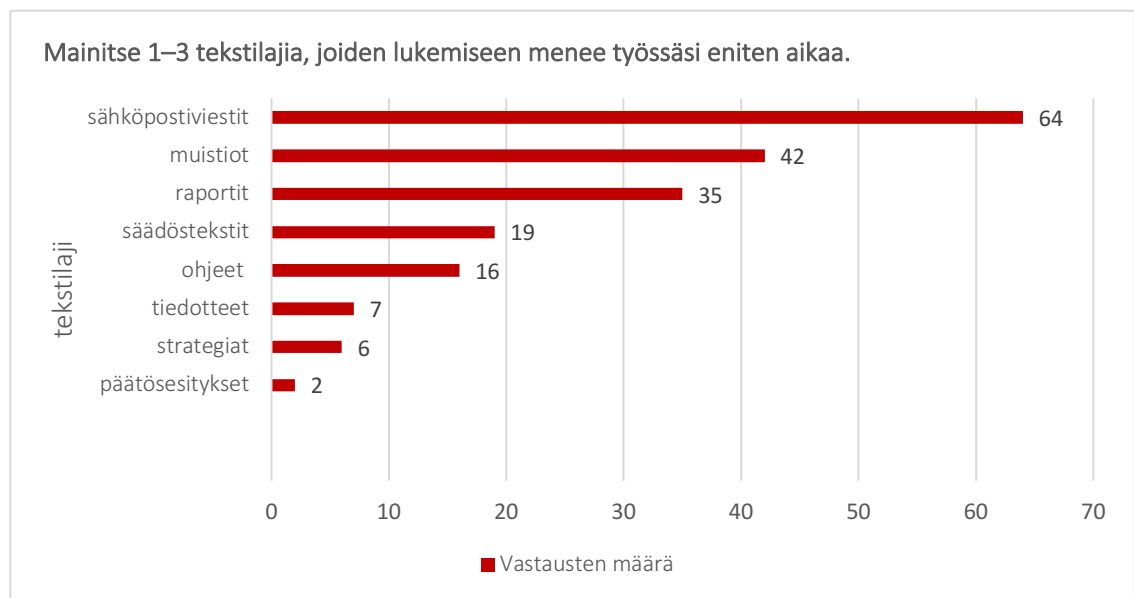
Esitutkimusvaiheessa kartoitin siis lomakekyselyllä ministeriöiden virkamiesten työssä lukemisen käytänteitä, luettaviin teksteihin liittyviä ongelmia sekä ehdotuksia tekstien kehittämiseksi. Tiedustelin sillä myös vastaajien halukkuutta osallistua tekstien kehittämiseen tähtäävään koulutukseen. Tämän vaiheen tarkoituksena oli kerätä tekstityöstä sellaista tietoa, jonka pohjalta lopullinen tutkimusaihe voidaan rajata syventävää vaihetta varten koskemaan jotain tiettyä tekstilajia. Lomakekyselyn analyysillä vastaan siis kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen (ks. s. 13). Kyselyn tulokset on kuvattu myös valtioneuvoston kansliaan lähettämässäni erillisessä raportissa (Ponkala 2017), joten luvun sisältö on osin yhteneväinen kyseisen raportin kanssa.

3.1 Millaisia tekstejä ministeriöiden työssä luetaan?

Kyselyn avulla selvitettiin ensin, millaisia tekstejä virkamiehet työpäivänsä aikana lukevat. Vastaajia pyydettiin valitsemaan kymmenestä vaihtoehdosta kaikki ne tekstit, joita he lukevat. Vaihtoehdot olivat: *kokousten asialistoja, muistioita, raportteja, päätösesityksiä, strategioita, ohjeita, säädöstekstejä, esitteitä, tiedotteita ja sähköpostiviestejä* (ks. liite 1). Eniten luettiin odotuksenmukaisesti *sähköpostiviestejä*, joita ilmoittivat lukevansa lähes kaikki vastaajat. Toiseksi eniten luettiin *muistioita* ja kolmanneksi eniten *kokousten asialistoja*. Seuraavaksi järjestyksessä tulivat *ohjeet, raportit, tiedotteet, strategiat, päätösesitykset ja säädöstekstit*. Annetuista vaihtoehdoista vähiten luettiin *esitteitä*, joita niitäkin luki silti yli puolet vastaajista.

Annettujen vaihtoehtojen lisäksi vastaajat nimesivät 27 muuta tekstiä, joita he työssään lukevat. Kaksi mainintaa saivat: *hallituksen esitykset, lausunnot ja sanomalehdet*. Yhden maininnan saivat: *artikkelit, blogit, EU-asiakirjat, graafit, keskustelu Yammerissa, kokousraportit, KOM-ehdotukset, lait, media, määrittelydokumentit, määräykset, nettisivut, Powerpoint-esitykset, puheet, sairauskerromukset, some, sopimukset, suunnittelut, taulukot, tieteelliset tutkimukset, tuomioistuintratkaisut, Twitter, verkkouutiset ja yleisesti käännöstekstit*.

Seuraavaksi kyselyssä pyydettiin mainitsemaan 1–3 tekstilajia, joiden lukemiseen kuluu työssä eniten aikaa. Kysymyksessä oli lisäys ”ks. esim. ylläolevat”, jolla autettiin vastaajaa valitsemaan esimerkiksi edellisessä kysymyksessä annetuista vaihtoehdoista. Myös tämän listan kärkeen nousivat sähköpostiviestit 64 maininnalla. Toiseksi eniten työaikaa käytetään muistioiden ja kolmanneksi eniten raporttien lukemiseen. Vaikka kokousten asialistat olivat kolmanneksi yleisin työssä luettu teksti, niiden lukemisesta näyttäisi selviävän nopeasti; vain yhden vastaajan mielestä ne kuuluvat luetuista teksteistä työaikaa eniten vieviin. Seuraavaan kuvioon (kuvio 2) on koottu tekstilajit, joiden lukemiseen käytetään eniten aikaa:

KUVIO 2. Tekstit, joiden lukemiseen työssä menee eniten aikaa (vähintään 2 mainintaa)
Kysymykseen vastanneet: 88

Kuviossa 2 mainittujen tekstien lisäksi vastaajat ilmoittivat käyttävänsä paljon työaikaa seuraavien tekstien lukemiseen (yksi maininta/tekstilaji): *asialistat, EU-asiakirjat, hallituksen esitykset, juristien kirjoittamat tekstit, kokousaineistot, kokousraportit, kokousten asialistat, lausunnot, muistioloennokset, määrittelyt, määräykset, Powerpoint-esitykset, sairauskertomukset, suunnittelupaperit, sähköpostien liitteet ja tuomioistuinratkaisut.*

3.2 Tekstien kehittäminen

Seuraavassa käsittelen kysymysten 3–5 vastausten pohjalta tekstien kehittämiseen liittyviä havain-
toja.

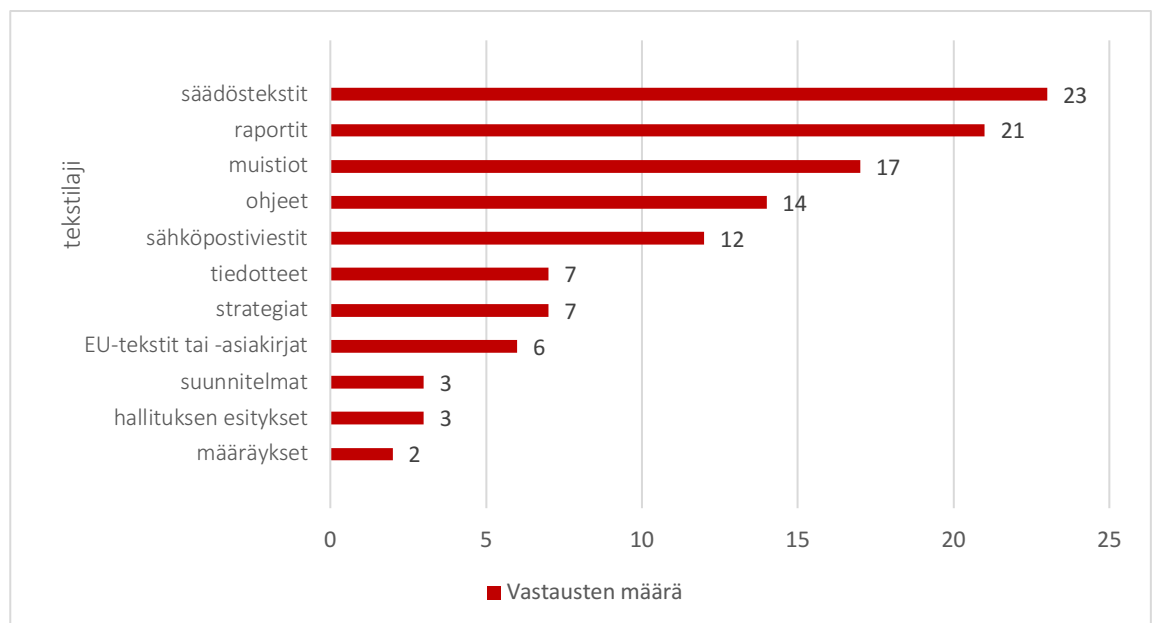
3.2.1 Missä teksteissä nähtiin eniten kehittämistä?

Lomakkeen kolmas kysymys oli: *Oletko koskaan toivonut, että jotkut lukemasi tekstit olisivat help-
pompisempia ja parempia?* Kysymykseen vastattiin rengastamalla seitsenportaiselta Likertin as-
teikolta omaa mielipidettä vastaava arvo. Asteikon ääripäissä olivat väittämät *usein* (7) ja *en koskaan*
(1).

Likertin asteikko on kehitetty nimenomaan asenteiden mittaamiseen. Tarkoituksena on tiedus-
tella samaa asiaa vastaajilta usealla eri tavalla muotoillulla väitteellä, jolloin kyselyn luotettavuus

paranee. (Alanen 2011: 150.) Näin lyhyessä kyselyssä usean väittämän esittäminen ei ollut mahdollista, ja tavoittelinkin kysymyksellä karkeaa arviota vastaajien asennoitumisesta tekstien helppolukuisuuteen. Tämän vuoksi kysymystä täydensi kaksi lisäkysymystä, joilla tiedusteltiin sitä, mihin teksteihin vastaaja vastauksellaan viittasi ja mikä näissä teksteissä mahdollisesti oli ollut huonoa. Näihin kysymyksiin vastattiin omin sanoin.

Valtaosa vastaajista koki, että arkityön teksteissä ja niiden helppolukuisuudessa olisi parantamisen varaa. Vastaajat näkivät eniten puutteita säädösteksteissä, raporteissa ja muistioissa, mutta nimesivät kaiken kaikkiaan 23 eri tekstilajia, joiden he toivoivat olevan helppolukuisempia ja parempia. Kuvioon 3 on koottuna niistä eniten mainintoja saaneet:

KUVIO 3. Tekstit, joissa eniten kehittämistä (vähintään 2 mainintaa)
Kysymykseen vastanneet: 79

Vaikka säädöstekstit eivät kuuluneet kaikkein yleisimmin luettuihin teksteihin, helppolukuisuuden näkökulmasta niissä nähtiin eniten kehitettävää (23 mainintaa). Kaksi vastaajaa piti etenkin EU-säädösten kieltä hankalana ja vaikeaselkoisena. Toiseksi eniten parannettavaa olisi kyselyn perusteella raporteissa ja kolmanneksi eniten muistioissa. Sähköposteja sen sijaan ei pidetty erityisen hankalina luettavina, vaikka niiden lukemiseen käytettiin päivittäin kaikkein eniten aikaa.

Kuviossa kolme mainittujen tekstilajien lisäksi vastaajat kaipaivat helppolukuisuutta myös seuraaviin teksteihin: *laajalle lukijakunnalle tarkoitettut tekstit, lausunnot, lakiesitykset, mikä tahansa huonosti laadittu, pitkät asiatekstit kuten JHS-suositukset, Powerpointit, puhe-elementit, päätöslauselmaluonnokset, someviestit, sopimustekstit, tekniset oppaat ja viestiketjut.*

3.2.2 Selkeämpiä tekstejä tavoittelemassa

Vastaajia pyydettiin avokysymyksellä täydentämään, mikä heidän edellä mainitsemisissaan tekstilajeissa on ollut huonoa (ks. liite 1, kysymys 3). Useat nimesivät tekstien ongelmaksi selkeyden puutteen. Karkeasti voidaan sanoa, että selkeyttä tavoiteltiin kolmella tasolla: tekstin kokonaisuuden ja sisällön tasolla, lause- ja virketasolla sekä sanojen ja ilmaisujen tasolla. Selkeyden toivetta ei kuitenkaan aina määriteltä tarkemmin, joten kaikista vastauksista ei ole pääteltävissä, mitä tekstin piirrettä tällä erityisesti tarkoitettiin.

Tekstitason merkittävimminä ongelmina mainittiin muun muassa *turha monisanaisuus, jaarittelu ja tiivistämisen puute*. Tekstien toivottiin olevan lyhyempiä ja ytimekkäämpiä, sillä turhan pitkistä teksteistä oli vastaajien mielestä *vaikea hahmottaa asian ydintä ja varsinaista viestiä*, jotka *hukkuivat tekstimassan sekaan*. Sisällöllisinä puutteina mainittiin myös muun muassa *epäinformatiivisuus, epäloogisuus, puutteelliset tiedot, monitulkintaisuus, epäselvät syy-seuraussuhteet, epämääräinen taustoitus ja alaviitteiden liiallinen käyttäminen*. Tekstin kokonaisrakenteen ongelmana pidettiin heikkoa jäsentelyä, mutkikasta muotoilua ja ylipäättään tekstin sekavuutta. Joku kuvasikin, että asia on *itse koottava fragmenteista ja silpusta*. Loogisemmin etenevä ja selkeämmin jäsennelty teksti auttaisi lukijaa hahmottamaan olennaiset asiat ja nopeuttaisi lukemista.

Lause- ja virketasolla liian pitkät ja monipolviset virkkeet sekä monimutkaiset lauserakenteet tekevät usean vastaajan mukaan teksteistä vaikeasti hahmotettavia ja vaikeaselkoisia. Muutama vastaaja mainitsi myös, että puuttuvat lauseenjäsenet ja vajaat lauseet hankaloittavat lukemista.

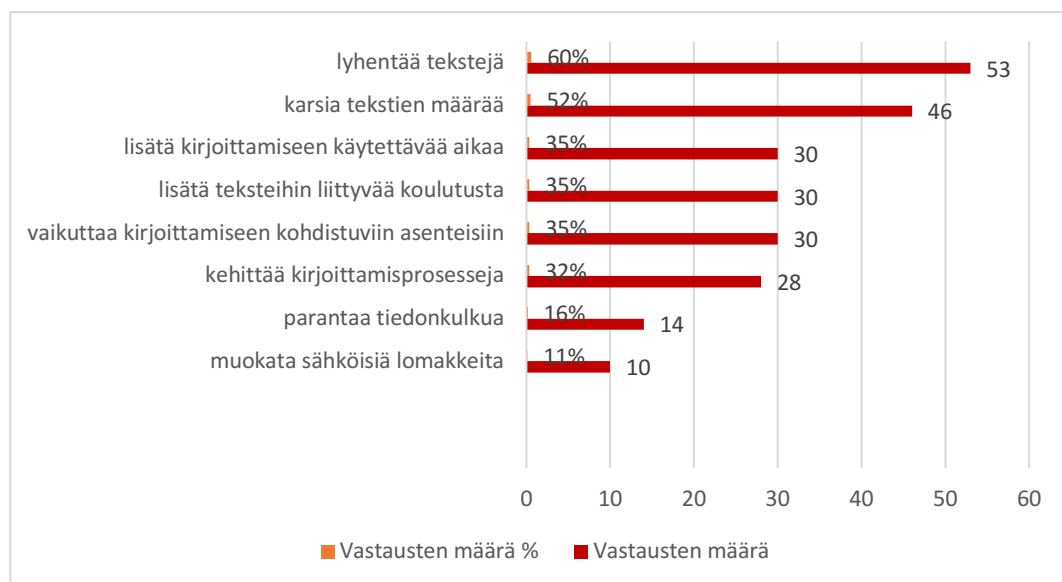
Vastaajien mielestä heidän työssään lukemissa teksteissä käytetty kieli oli usein liian monimutkaista virkakieltä – moni moittikin tekstejä *kapulakielisiksi*. Aineiston perusteella vastaajat tarkoittivat kapulakielisyydellä esimerkiksi edellä mainittua virkkeiden monipolvisuutta. Vastaajilla oli myös kokemuksia siitä, ettei tekstien sisältämiä käsitteitä ole avattu riittävästi ja että teksteissä on käytetty vaikeita tai harvinaisia ammattitermejä sekä lyhenteitä. Vastaajat kertoivat myös, että termien sisältö saattaa vaihdella tai olla epäselvä. He kuvailivat lisäksi lukemiensa tekstien kieltä *jäykäksi, liian abstraktiiviseksi ja ylätaoiseksi* sekä totesivat, ettei teksteissä aina otettu huomioon sen lukijaa tai kohderyhmää. Kapulakielisyyden lisäksi tekstien laatua heikensivät myös kielioppi- ja kirjoitusvirheet ja ylipäättään *huono kieliasu*. Erikseen mainittiin *EU-tekstien liian tarkat siteeraukset ja EU-säädösten käännökset*.

Kyselyssä ei kysytty syitä sille, miksi tekstit eivät aina ole riittävän helppolukuisia ja laadukkaita. Muutamassa kommentissa joitain syitä oli kuitenkin mainittu. Vastaajat kertoivat kiireen tuottavan teksteihin *turhia kirjoitusvirheitä, vajaita lauseita* ja esimerkiksi *sähköposteihin epätarkkuutta*,

joiden selvittäminen vie aikaa. Muutaman vastaajan mielestä kirjoittajien asenteissa olisi korjattavaa. Yksi vastaaja puhui *henkisestä laiskuudesta* ja toinen *hutiloinnista*, jotka niin ikään heikentävät tekstien laatua.

3.2.3 Toiveissa lyhyemmät ja tiiviimmät tekstit

Vastaajilta tiedusteltiin myös, mitä tekstien kehittämiseksi heidän työyhteisössään kannattaisi tehdä (ks. liite 1, kysymys 4). Kysymykseen oli annettu kahdeksan vaihtoehtoa, joista vastaaja sai rastittaa niin monta kuin halusi. Vaihtoehdot olivat: *kehittää kirjoittamisprosesseja, lisätä teksteihin liittyvää koulutusta, lisätä kirjoittamiseen käytettävää aikaa, muokata sähköisiä lomakkeita, vaikuttaa kirjoittamiseen kohdistuviin asenteisiin, parantaa tiedonkulkua, karsia tekstien määrää ja lyhentää tekstejä.* Lisäksi valittavana oli kohta *jotain muuta, mitä?* Vastauksista nousi esille kaksi muuta selvästi suositumpaa kehittämistapaa. Vastaajien mielestä selvästi paras tapa kehittää työyhteisön tekstejä on lyhentää niitä (53 vastausta). Lähes yhtä hyödylliseksi koettiin tekstien määrän karsiminen (46 vastausta). Hiukan yli kolmannes vastaajista haluaisi myös vaikuttaa kirjoittamiseen kohdistuviin asenteisiin sekä lisätä kirjoittamiseen käytettävää aikaa ja teksteihin liittyvää koulutusta. Sähköisten lomakkeiden muokkaaminen sai annetuista kahdeksasta vastausvaihtoehdoista vähiten kannatusta. Vastaajien arviot eri kehittämistoimien hyödyllisyydestä on esitelty kuviossa 4:

KUVIO 4. Keinot, joilla tekstejä tulisi kehittää vastaajien työyhteisöissä
Kysymykseen vastanneet: 86

Annettujen vaihtoehtojen lisäksi vastaajilla oli omia ehdotuksia tekstien parantamiseksi. Osa niistä tähtäsi tekstien kieliasun ja sisällön kehittämiseen: *kielenhuoltoon kiinnitettävä huomiota, lyhentää lauseita, tekstit ytimekkäämmiksi (lyhentäminen vaatii enemmän aikaa), yksinkertaistaa tekstejä, kirjoittaa yleistajuisemmin, yhdenmukaistaa, sanan/otsikon merkityksen kunnioittaminen, miettiä vastaanottajaa/lukijaa enemmän, informaatio vs. hämärtäminen*. Muutama vastaaja tähdensi myös viestinnän tehostamista: *viestintäsilpun karsiminen (ei kaikkea kaikille), sähköpostien vähentäminen!!!*. Yhden vastaajan mielestä teksteissä pitäisi miettiä lay-out kuntoon ja yksi oli sitä mieltä, että työyhteisössä pitäisi jopa lisätä tekstien käyttöä *diskuteerauksen tilalle*.

Kyselyn perusteella vastaajien mielestä lähes kaikissa teksteissä olisi varaa tiivistää, sanoa asiat ytimekkäämmin turhan jaarittelun sijaan. Tiivistäminen paitsi lyhentäisi myös selkeyttäisi tekstejä, jolloin olennaiset asiat löytyisivät niistä helpommin. Kyselystä voi tehdä myös päätelmän, että tekstityöläisen arjessa lukemisen suuri määrä näyttäytyy työn kuormitustekijänä. Jos luettavat tekstit olisivat tiiviitä ja niitä olisi vähemmän, olisi lukeminen nopeampaa ja vaivattomampaa, mikä sujuvoitaisi työntekoa kokonaisuudessaan.

3.3 Muistiot syventävän vaiheen tutkimuskohteeksi

Tutkimukseni toisella tutkimuskysymyksellä halusin selvittää, mitä tekstilajia kannattaisi tarkastella lähemmin tutkimuksen edetessä. Kyselyn perusteella syventävän vaiheen tutkimuskohteeksi valikoituivat muistiot ja muistiotyöskentely. Tämä ensinnäkin siksi, että muistioita lukevat lähes kaikki, ja niiden lukemiseen käytetään työssä paljon aikaa. Toiseksi muistioiden helppolukuisuudessa nähtiin myös toivomisen varaa, sillä luettuja muistioita moitittiin liian pitkiksi, huonosti jäsennellyiksi, kieleltään turhan monimutkaisiksi ja toisinaan myös hutiloiden laadituiksi. Kolmas muistioiden tutkimista puoltava syy on se, että niitä on tutkittu hyvin vähän. Muistioita kuitenkin kirjoitetaan erilaisissa työtehtävissä hyvin monilla aloilla, joten muistiotyöskentelyä valaisemalla on kenties mahdollista tuottaa yleisemminkin hyödynnettävää, uutta tietoa työelämäkirjoittamisesta.

Tuon vielä esiin kiinnostavan ristiriidan, joka aineiston muistioihin liittyvistä kommentteista nousee esiin: Toisaalta muistiot näyttäytyvät arkityön kannalta varsin merkittävänä teksteinä, sillä niitä luetaan paljon, ja niiden lukemiseen käytetään runsaasti työaikaa. Toisaalta taas vaikuttaa siltä, ettei muistiot nosteta kaikkien tuotettavien tekstien joukossa tärkeimpien joukkoon, sillä muistioiden kirjoittamiseen ei ehditä tai jakseta panostaa riittävästi. Yksi vastaaja mainitsi myös, ettei hänellä ole tarvetta tekstien kehittämiseen tähtäävään koulutukseen, koska hän kirjoittaa lähinnä muistioita. Tä-

mäkin kommentti voi osaltaan tukea ajatusta muistiotekstin vähäisestä arvostamisesta. Hyvin jäsenelty ja selkeä muistio voisi kuitenkin olennaisesti sujuvoittaa niiden parissa tehtävää työtä sekä vapauttaa aikaa muiden tekstien lukemiseen ja kirjoittamiseen.

Miksi sitten en valinnut jatkotarkastelun kohteeksi sähköposteja, vaikka niitä luetaan kyselyn perusteella eniten? Sähköpostiviestit kuuluvat lähes kaikkien arkeen ja niiden lukemiseen menee teksteistä myös eniten aikaa. Kun vastaajilta kysyttiin, missä teksteissä olisi heidän mielestään parannettavaa, eivät sähköpostit kuitenkaan kuuluneet kärkijoukkoon. Sähköposti on myös tekstilajina jossain määrin erilainen; se on ennemminkin tapa välittää tietoa eikä oikeastaan samalla tavalla tekstilaji kuin esimerkiksi muistio tai raportti. Asiakirja, esimerkiksi muistio, voidaan lähettää sähköpostin liitteenä, ja joskus jo sähköpostiviesti sinällään voi toimia muistion roolissa. Kyselyn perusteella sähköposteihin ei myöskään näyttänyt liittyvän vaikeuksia, joihin kaivattaisiin ohjeistusta: sähköposteja ei pidetty hankalasti luettavina, ja kehittämistä kaipaavien tekstien joukossa ne olivat vasta viidentenä. Ohjeita sähköpostiviestintään on myös tarpeen vaatiessa saatavilla erilaisista viestintäoppaista.

Säädösteksteissä sen sijaan nähtiin kaikkein eniten kehittämistä, mutta niiden lukemiseen taas ei käytetty työssä niin paljon aikaa kuin esimerkiksi muistioiden tai sähköpostien. Säädoskieltä on myös tarkasteltu aiemmassa virkakielen tutkimuksessa melko paljon (esim. Kotuksen ja oikeusministeriön yhteinen tutkimus- ja kielenhuoltohanke 2007–2011; Peiponen, 2015; Kausz, 2015), muistioita sen sijaan ei juurikaan. Säädöstekstejä kuvailtiin vaikeaselkoisiksi, ja etenkin EU-säädöksiä, niiden käännöksiä ja liian tarkkoja siteerauksia arvosteltiin. Tekstien kehittämisen näkökulmasta säädöstekstien ja -kielen laatua kannattaa kuitenkin edelleen pyrkiä parantamaan, sillä selkeät säädöstekstit sujuvoittavat säädösvalmistelua, joka on yksi ministeriöiden ydintehtävistä.

Jäin kyselyn pohjalta pohtimaan, onko kaikki työssä kirjoittaminen välttämätöntä ja olisiko tekstejä mahdollista tiivistää tai vähentää, jotta lukemisen ja kirjoittamisen kuormittavuus työssä vähenisi. Tätä kysymystä sivuan myös hieman tutkimushaastattelujen analyysissä. Kyselyn perusteella kiinnostavaa on myös se, miksi edelleen kirjoitetaan pitkiä tekstejä, vaikka vaikuttaa siltä, ettei niitä haluttaisi tai ehdittäisi lukea. Nämä kyselystä nousseet ajatukset johtivat oletukseen, että kirjoittamisen taustalla on oltava jotain sellaista, joka ohjaa virkamiehiä kirjoittamaan niin kuin he tällä hetkellä kirjoittavat. Kysely antoi siis suunnan tutkimukseni syventävään vaiheeseen, jossa perehdyn lähemmin muistioiden lukemisen ja kirjoittamisen käytänteisiin.

4 HAASTATTELUJEN ANALYYSI: MUISTIOT JA MUISTIOTYÖSKENTELYN KONVENTIOITA YLLÄPITÄVIÄ DISKURSSEJA

Tässä luvussa analysoin diskursseja, joita nousee haastateltavien puhuessa muistiotyöskentelystä omassa työssään. Tutkimuksessa kävi ilmi, että muistio on tekstilajina häilyvärajainen ja muistion käyttö ja tehtävä työssä voi vaihdella hyvinkin paljon. Siksi selvennän ennen diskursiivista analyysiä lyhyesti muistion tekstilajia: luvussa 4.1 kuvailen, millaisia tekstejä ministeriössä laadittavat ja luettavat muistiot ovat ja mihin haastateltavat niitä työssään käyttävät. Sen, mitä muistioista nousi esille lomakekyselyssä, olen selvittänyt edeltävässä luvussa 3. Alaluku 4.1 pohjautuu sekä taustahaastatteluihin että syventäviin haastatteluihin. Luku 4.2 keskittyy muistiotyöskentelyn konventioiden diskursiiviseen analyysiin. Sen aineisto koostuu syventävistä haastatteluista. Kaikissa tämän luvun (4) haastatteluotteissa K tarkoittaa kysyjää eli haastattelijaa. Lyhenteet TH1 ja TH2 taas viittaavat taustahaastateltaviin ja H1, H2, H3, H4 ja H5 varsinaisiin haastateltaviin.

4.1 Millainen teksti muistio on, ja miten haastateltavat käyttävät muistioita työssään?

Kun pyysin haastateltavia kuvailemaan, mikä ja millainen teksti muistio on, pyyntö sai aikaan kovasti mietintää. Yhden haastateltavan (H1) sanoin muistio on *niin laaja käsitetyyppi*, että sen määrittäminen yksiselitteisesti on vaikeaa. Haastateltavat kuitenkin kuvailevat ja kategorisoivat muistiot muun muassa sen muodollisuuden, käyttötarkoituksen tai pituuden mukaan sekä sen mukaan, kenelle se on suunnattu. Aineistosta käy ilmi, että osa muistioista on selkeästi johonkin tiettyyn tarkoitukseen laadittuja virallisia asiakirjoja, kuten vaikkapa laaja, eduskuntaan vietävä muistio. Osa taas on vaikeammin määriteltävissä tai nimettävissä olevia vapaamuotoisia työskentelyn välineitä, niin kutsuttuja työmuistioita, joilla haastateltavan (H4) mukaan *viedään normaalitöskentelyä eteenpäin lähipäivissä*. Samainen haastateltava kuvaileekin muistioiden vaihtelevan sekä niiden laajuuden että tarkoituksen näkökulmasta asteikolla *nollasta sataan*.

Yhden haastateltavan (TH2) sanoin *muistiinpanot jalostetaan muistioksi*. Haastateltava kiteytti myös ytimekkäästi, että *toisaalta muistiohan se on, kun kirjoitetaan muistiin niitä asioita, mistä ollaan keskusteltu ja sitten taas muistaa ne asiat, ainakin se nimi tuntuu siltä*. Haastateltavat mainitsivat erikseen muutaman muistiotyyppin: *kokousmuistio, nimitysmuistio, perustelumuistio, taustamuistio* (TH1), *esittelymuistio ja arviomuistio* (TH2). Lisäksi he puhuivat *perusmuistiosta* sekä vain *muistioista*. Muistiot luonnehdittiin myös *valmistelupaperiksi* (TH2), jota ei tallenneta asiakirjanhallintajärjestelmään sekä pelkäksi *paperiksi*, johon on listattu tärkeät asiat esimerkiksi ranskalaisin viivoin.

Muistiota kuvattiin aineistossa myös *koonniksi, lyhennelmäksi, tiivistelmäksi ja yhteenvedoksi*. Tiivistelmä voidaan laatia joko useasta eri tekstistä tai yhdestä pitkästä tekstistä, kuten toisesta muistiosta tai hallituksen toimeksiannosta. Joskus taas lyhyestä tekstistä muovataan pidempi muistioteksti: muistiossa voidaan esimerkiksi selittää asetusta tai lakipykälää valtioneuvostolle päätöksentekoa varten. Haastateltava (TH1) totesi muistion olevan eräänlainen *kaatoluokka*, johon sisällytetään helposti myös sellaisia asiakirjoja, jotka eivät sovi mihinkään muuhun kategoriaan. Muistiokategorian väljyyttä kuvaa myös se, että haastateltavien on toisinaan vaikea vetää rajaa muistion ja jonkun muun asiakirjan välille. Haastateltava (TH2) pohtikin, että *tiedämmekö me, kirjoitamme me muistiota vai mitä me kirjoitamme?* Muistion kaltaisia ovat haastateltavien mielestä muun muassa ohje, raportti ja lausunto.

Haastattelujen pohjalta vaikuttaa siltä, että asiakirjan nimeä tärkeämpää on sen tarkoitus. Haastateltava totesikin, että *käytännön työssä se on ihan sama, miksi sitä* [tekstidokumenttia] *kutsutaan*. Muistion tekee siis muistioksi tehtävä, johon sitä työssä käytetään. Seuraavissa esimerkeissä (1 ja 2) tästä kertoo haastateltava, joka muistioiden lukemisesta kysyttäessä luonnehtii asiakirjoja muistioiksi, vaikkei niitä ole sellaisiksi nimetty. Sähköpostiviestikin voidaan hänen mukaansa käsittää muistioksi, vaikka teksti ei olisikaan erillisenä liitetiedostona tai muistioksi nimettynä.

- (1) K: millasii muistioita jos sä mietit niit muistioita mitä sä luet ni millaisia muistioita sulle, mistä ne tulee ja
 H: no siis mä luen toki mun kollegoiden tekemii nimitys nimitysmuistioita (.) sit lukee erilaisii tommosii niinku ehkä [– –] kehittämiseen liittyviä taustamuistioita tai niinku useimmiten ei niitä kyl nimetty muistioiksi mut ne on mun mielest ne on sellasii et niis on niinku selvennetty et miten tätä vois tehdä et on tehty joku selvitys ja sit sen selvityksen tulosta raportoidaan siinä (H1)
- (2) H: joskushan varmaan joku sähköpostiviesti rupee olemaan jo muistio [– –] ja se, vaikka se vaan kirjoitetaan sinne sähköpostiviestin muotoon, et tavallaan taustotetaan, etitään vaikka johonkin [– –] ongelmaan ratkasuu, ni sehän on tietyllä tavalla muistio ku siin on selvitetty et miten tässä pitäis edetä ja mennä eteenpäin (H1)

Mihin muistioita ministeriöissä sitten oikein käytetään? Kuten edellisissä esimerkeissä (1 ja 2) todettiin, muistiolla voidaan esimerkiksi selventää, kuinka jossain asiassa pitäisi jatkossa toimia sekä taustoittaa käsiteltävää asiaa tai etsiä siihen ratkaisua. Haastateltavat kertovat, että muistiolla myös informoidaan ja raportoidaan, sillä perustellaan, annetaan toimenpide-ehdotuksia ja tallennetaan muistiin tapaamisten kulkua. Muistiolla informoidaan muun muassa eduskuntaa, ministereitä, kollegoita ja muita tahoja, joiden kuuluu tietää kyseessä olevasta asiasta jotain. Matkaan lähtevälle ministerille annetaan yleensä taustamuistio, josta hän saa tietoa kohdemaasta ja vierailulla käsiteltävistä asioista.

Aineiston perusteella haastateltavien kirjoittamat muistiot liittyvät tyypillisesti jonkun asian sisäiseen valmisteluun omassa ministeriössä, ja niitä lukee yleensä toinen virkamies. Toisinaan muistioilla kuitenkin jaetaan tietoa myös muille ministeriöille. Ministeriöiden verkkosivuilla on myös julkisia muistioita, joita voivat lukea kaikki asiasta kiinnostuneet kansalaiset. Toisinaan esimerkiksi nimitysmuistio kirjoitetaan ensisijaisesti hallinnolle, mutta nimityspäätöksen jälkeen asiakirjasta saatava tulla julkinen. Tällöin lukijoilla ei ole asiasta samanlaista taustatietoa kuin hallinnon työntekijöillä, joten he voivat kokea tekstin kapulakieliseksi ja hankalaksi (ks. esimerkki 26).

Myös päätöksentekoprosessissa muistiot ovat merkittävässä asemassa. Päätöksentekijälle halutaan kertoa päätöksen taustasta laajemmin kuin mitä varsinaiseen päätösdokumenttiin voidaan sisällyttää: muistiossa perustellaan ja selvennetään päätöstä, siinä kerrotaan päätöksen taustalla vaikuttaneista asioista ja pohditaan päätöksenteon tueksi myös sen mahdollisia seurauksia.

Muistio voi liittyä myös ongelman ratkaisemiseen, jolloin muistiossa kuvaillaan ongelma, selvitetään, mitä halutaan muuttaa ja ehdotetaan ratkaisuvaihtoehtoja. Muistiossa selvennetään käsiteltävää asiaa, esimerkiksi hallitusohjelman kirjausta, ja ehdotetaan toimenpiteitä sen viemiseksi kenttätasolle saakka. Muistion funktiona voi olla myös jättää *muistijälki* esimerkiksi toisen maan suurlähetystön tapaamisesta; siinä kerrotaan, kenen pyynnöstä ja miksi tapaaminen oli järjestetty, mistä keskusteltiin, kuinka keskusteluun reagoitiin ja aiheuttaako vierailu jotain jatkotoimenpiteitä. Useat haastateltavat painottivat myös, että muistion täytyy aina päättyä jonkinlaiseen toiminta- tai päätösuositukseen tai -ehdotukseen.

Jotkut haastateltavien kirjoittamat muistiot noudattavat tiettyä, ennalta säänneltyä mallia, ja muistiopohjat väliotsikoineen tulevat suoraan ”järjestelmästä”. Myös esimerkiksi nimitysmuistioissa rakenne on aina samanlainen. Nimitysmuistio vaaditaan nimityspäätöksen liitteeksi ja siinä kerrotaan, kuinka nimitysprosessi on edennyt. Myös lainvalmisteluprosessiin liittyy muistioita, joiden sisältö ja rakenne ovat haastateltavien mukaan hyvin määrämuotoisia. Haastatteluiden perusteella on tosin vaikea sanoa, kuinka paljon valmiita mallipohjia ministeriöissä käytetään. Ainakin aineistoni haastateltavat kirjoittavat muistioita hyvin usein ilman valmiita mallipohjia tai edes ennalta määriteltyä rakennemallia. Tekstin rakenne ja tyyli riippuvat heidän mielestään pikemminkin siitä, kenelle ja missä tarkoituksessa muistio laaditaan⁷. Haastateltava (H 4) kirjoittaa työssään pääasiassa lyhyehköjä muistioita sisäisten asioiden valmisteluprosesseihin liittyen, eikä hänen työssään käytetä valmiita muistiopohjia. Hän kirjoittaa muistiot vapaasti prosessikirjoittamisen periaatteella ja toteaa, että *kauhistuisi*, jos joutuisi kirjoittamaan vakiomuotoisia muistioita, koska *se* [vakiomuoto] *on joko liian vajaa tai*

⁷ Muistiotekstiin vaikuttavat myös esimerkiksi lakiviittaukset, termit ja erilaiset tekstilajikonventiot. Konventioista enemmän seuraavassa alaluvussa 4.2.

liian tota laaja se on jokaista muistiota ajatellen väärä. Muistion muoto riippuu hänen mukaansa niin paljon asiasta ja muistion tarkoituksesta, että *semmosta keskimäärästä asiaa ei ole johonka se valmis muistiopohja sopis.*

Osa muistion kirjoittamisen käytänteistä on ministeriökohtaisia, sillä joissain ministeriöissä ohjeistetaan kirjoittamaan *määrämuotoisella* tavalla tai käyttämään tiettyjä pohjia. Myös saman ministeriön sisällä muistion kirjoittamisen käytänteet saattavat vaihdella; joku osasto voi antaa tietynlaisen muistion kirjoittamiseen hyvinkin selkeät ohjeet, toinen taas ei. Haastatteluissa todettiin myös, että vaikka kaikilla ministeriöillä on esimerkiksi nimitysmuistioon samanlaiset, hyvinkin yksityiskohtaiset ohjeet, kirjoitetaan kaikissa ministeriöissä hyvin erilaisia nimitysmuistioita. Kirjoittajat käyttävät siis hyvin paljon vapautta sen suhteen, millaisen muistion he kirjoittavat. Muistion laatijan onkin tehtävä valintoja siinä, mitä asioita hän muistioon poimii. Haastateltavan (H2) mukaan *on kysymys siitä, et mitä haluat itse tuoda esiin siin muistiossa.* Myös kirjoittamisen tavan hän kertoo olevan *ihan [–] siit tekijästä itestä kiinni et miten se haluaa sen tehdä.* Seuraavassa luvussa (esimerkit 26 ja 27 s. 63 ja 64) tulee esille, että näiden valintojen tekeminen ei ole aina helppoa.

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että yhdessä kirjoittaminen ja tekstien hiominen yhteistyössä ovat asiantuntijatyössä yleinen käytäntö (esim. Kalliokoski 2017: 104; Nissi 2016). Aineiston perusteella tiimikirjoittamisen käytänteet ministeriöissä näyttävät vaihtelevan: jossain työyksikössä yhdessä kirjoittaminen on vakiintunut käytäntö, toisessa ei. Haastateltava (H3) myötäilee esittämäni näkemystä siitä, että muistio on työväline tietyn asian edistämisessä. Hän kertoo, kuinka muistio muovautuu ja jalostuu asian käsittelyn myötä, ja lopputulos on *yhteensovitettu versio* aikaisemmista muistioista ja eri ihmisten ajatuksista (keskusteluvuorovaikutuksen siirtymisestä muistioon ks. Honkanen 2018). Muistio toimii näin keskeisessä roolissa työprosessissa (esimerkki 3).

- (3) K: joo, niinkun jotkut sanoo, että muistioita on kaikki sellaset niinku ihan ku valmistellaan vaan jotakin, vaan sellaset paperit, että ei niissä lue et tää on muistio, vaan että ne on niinkun semmosia vähän niinkun työvälineitä, pistetään asiat ylös jotta sen pohjalta voidaan vaikka keskustella jotakin
 H: kyllä, kyllä et tavallaanhan se on työväline, sitten että se muistion ensin joku koostaa ensimmäisen version jotta se voidaan niinku tarvittaville tahoille jakaa, jotka voi tuoda oman kontribuution ja sit se lopputulos on edelleenkin muistio, mutta se on ehkä jalostuneempi versio siitä, et siinä on se on niinkun se yhteensovitettu versio
 K: niin justiin, et miten se etenee
 H: niin, kyllä, et kyl se sinänsä on se muistio on niinku koko homman keskiössä usein (H3)

Myös toisen haastateltavan (H5) työtapoihin kuuluu se, että muistioita kirjoitetaan yhdessä esimerkiksi niin, että joku kollegoista laatii ensin raakaversion, johon toinen laittaa omat lisäyksensä ja kolmas omansa. Lopullisessa muistiossa ei tällöin ole kirjoittajan nimeä vaan ainoastaan työyksikön, onhan muistio yhteistyössä laadittu. Tärkeitä päätöksiä sisältävän, toisiin virastoihin leviävän muis-

tion päällikkö ns. videeraa eli hyväksyy, jottei asiakirjaan jää mitään *kummallisuuksia*, jotka aiheuttaisivat turhia kyselyitä. Yksi haastateltavista sen sijaan toteaa, ettei heillä ole tapana kirjoittaa muistiotia yhdessä eikä kommenttien saaminen omaan tekstiin ole itsestään selvää vaan pikemminkin epävarmaa. Hän kokeekin, että on ihmisen heikkoutta, jos ei pysty *tekemään heti valmista* ilman toisten apua (esimerkki 4).

- (4) K: niin et se ei oo teillä mikään semmonen työtapo joka on niinku ihan otettu vakiintuneeseen käytäntöön että ne aina kierrätetään tai
H: ei, ei oo ei oo niin, ei oo että että se on se on enemmän henkilön heikkouksista et jos se ei pysty tekemään heti valmista [naurahtaa] ni pakko sitä on kierrättää tommosii ideoita (H4)

Tiedustelin haastateltavilta myös hiukan muistion lukemisen käytänteistä. He kertoivat lukevansa muistioita sekä sähköisesti että paperitulosteina. Haastateltava (H2) toteaa, että heillä on *paperiton toimisto*, jolloin kaikki pyritään lukemaan tietokoneen ruudulta. Useampi haastateltava kuitenkin tulostaa muistion, etenkin jos se on pitkä ja siihen täytyy perehtyä syvällisesti, sillä paperiversio on hallittavampi, ja siihen on heidän mielestään helpompi tehdä alleviivauksia ja muistiinpanoja kuin sähköiseen.

Haastateltavilla on kullakin omia tapojaan lukea muistio. Koska luettavia tekstejä tulee paljon, muistioita ei läheskään aina lueta kokonaan. Pitkän muistion lukemisessa hyödynnetään hakutoimintoa, jolloin hakusanoilla haetaan, onko muistiossa esimerkiksi omaa ministeriötä koskevaa asiaa. Haastateltavien mielestä on hyvä, jos jo otsikosta saa käsityksen kyseessä olevasta asiasta. Muutama haastateltava kertoo aloittavansa muistion lukemisen aina lopusta, jossa on muistion tärkein asia eli johtopäätös (virkatekstien loppupainotteisuudesta ks. Suominen 2019). Jos lukija on päätelmästä samaa mieltä, hän ei välttämättä lue muistiot sen enempää. Esimerkissä (5) haastateltava toteaa myös, ettei muistiotia ole tarkoituskaan lukea kokonaan, siinä vain *tuhlaa aikaa*. Hän esittää geneerisenä yleistyksenä, että *ei ihmisten oo tarkotus lukea alusta loppuun sitä asiakirjaa*. Tämä toteamus vihjaa, että ministeriöissä on yleinen käytäntö lukea muistiosta ainoastaan se, minkä kokee tarpeelliseksi tietää.

- (5) K: jos sä saat vaikka luettavaks jonkun muistion ni mitä sä siitä ekana katot
H: mä mä mä katon aina aina viimesen ää kappaleen [yskäisy ja naurahdus] aina, mä luen hesariaki aina aina väärinpäin, joskin, tota, ne on kiinnostavia se se semmoset tota uteliaisuus säilyy ku näkee ensin vaan sen johtopäätöksen et mistä mihin tää liittyy ää sit sit vast niinku kelaa niitä tota perusteluita, paljon järkevämpi lukee niin päin [– –] et ei ihmisten ei oo tarkotus lukea alusta loppuun sitä asiakirjaa, vaan vaan se ensin katsoo sen tärkeimmän asian joka on siel lopussa ja sitte se sit se kattoo, tota us usein siinä lähellä sitä johtopäätöstä ni siellä on sitten kertynyt jotenki niit ss painavia näkökohtia ehkä, takaapäin lukemalla niinku otsikko kerrallaan, niin niin, niin tota mä mä niikun säilytän sen semmosen niinku niinkun ota ää (.) ää dekkarin niinku jännitysmomentin, joka ylläpitää mun kiinnostusta asiaan ja ja sit sitte ku mä lu koska se usein sattaa siis se pelkkä viimenen johtopäätös, jos mä oon ihan samaa mieltä sen kans ni mä en lue koko muistiotia
K: mmm

H: et mä niinku vältän sen sen, niinku tarpeettoman (taohkan) läpikäynnin ja voin heti siir joo mä oon samaa mieltä seuraava, aihe, näin idealla, ja ja tota siks siks tota, ää jos jos mä ryh ryhtysin lukemaan muistiot alusta ni mä tuhlaisin aikaa (H4)

Haastateltavat kertovat, että muistion kirjoittaminen ei ala tyhjästä, sillä monissa muistiossa kirjoitetaan aiheesta, jota on käsitelty aiemminkin. Tämä helpottaa muistion kirjoittamista, koska edellisistä muistioista voi kopioida tekstiä uusiin muistioihin. Se helpottaa myös lukemista, sillä muistion alussa on usein tuttua asiaa, jota ei tarvitse lukea lainkaan. Haastateltava (H1) pohtii muistion alussa olevaa pitkää referointiosuutta. Hän näyttää kirjoittamaansa viisisivuista muistiot ja arvelee, että lukija lukee siitäkin vain muistion lopun eli *seiskakappaleen*. Hän toteaa, että kuusi ensimmäistä kappaletta (lähes neljä ensimmäistä sivua) ovat entuudestaan tuttua asiaa, haastateltavan sanoin *sitä samaa*. Aineiston perusteella lukemiseen vaikuttaa myös se, onko muistio tullut lukijalle vain tiedoksi vai täytyykö hänen tehdä siitä esimerkiksi tiedote tai tiivistelmä muille, jolloin muistio on luettava huolellisesti ja kokonaan läpi. Koska kaikkea ei voi lukea sanasta sanaan, on lukiessa käytettävä haastateltavan (H3) mukaan *suodatinta* ja harkittava, millä tarkkuudella muistio milloinkin kannattaa lukea. Sama haastateltava kertoo kuitenkin lukevansa muistiot usein kokonaan läpi, koska hän haluaa kerätä itselleen asiasta tietoa, *pääomaa*.

Muistioita kirjoitetaan ministeriöissä paljon. Haastateltava (H4) pitää muistion suurimpana haasteena valtavasta infotulvasta erottumista. Hänestä on vaikeaa saada lukija kiinnittämään huomionsa toisen kirjoittamaan muistioon. Hän toivoisi, että ennen oman muistion kirjoittamista siitä voisi keskustella aiheesta kiinnostuneen kollegan kanssa ja ikään kuin testata näin omia ajatuksiaan. Se ei kuitenkaan ole helppoa, ja haastateltava kokee, että *se vaatii niin paljon siltä lukijalta et se keskittyy rauhottuu* [lukemiseen] *ja ajattelee, ja se on liikaa vaadittu*. Muistioiden suuresta määrästä kertoo se, että pelkästään yhden ministeriön asiakirjanhallintajärjestelmään oli tallennettu vähän yli kuukauden aikana sata muistiot, ja kun määrään lisätään vielä epäviralliset muistiot, joita ei järjestelmään arkistoida, määrä lisääntyy entisestään (TH1).

Kuten jo tekemässäni lomakekyselyssäkin kävi ilmi, muistioita myös luetaan paljon. Yksi haastateltavista (H4) toteaa, että hän käyttää muistioiden kirjoittamiseen kolme neljäsosaa työajastaan, ja lopun yhden neljäsosan hän lukee toisten kirjoittamia muistioita. Vaikka samainen haastateltava myöhemmin kertookin kenties hiukan liioitelleensa asiassa, kuvaa toteamus sitä, että muistiot ovat asiantuntijatyössä merkittävä tekstilaji (ks. myös Vaattovaara 2017: 308), jonka parissa voi vierähtää joskus hyvinkin suuri osa työajasta. Aineistosta ilmenee, että muistioiden kirjoittamisen ja lukemisen käytänteet ovat vaihtelevia. Vaihtelua muistiotyöskentelyyn näyttäisivät tuovan esimerkiksi muistion tarkoitus ja merkitys sekä henkilön omat tottumukset ja lähityöyhteisössä vallitsevat tavat. Muutama

haastateltava kertoo lukevansa ja kirjoittavansa muistioita toisinaan myös kotona esimerkiksi siksi, että työpaikalla on toisinaan työaikana vaikea saada kirjoitusrauhaa.

Edellä on käynyt ilmi, kuinka monimuotoinen asiakirja muistio voi olla. Siksi tässä tutkimuksessa oli välttämätöntä rajata tai määritellä jollain lailla niitä muistioita, joista syventävässä vaiheessa haastateltavien kanssa keskustellaan. Näin käsittelemme jokseenkin samaa tekstilajia jokaisen haastateltavan kanssa.

Kokouksen päätteeksi laadittu kokousmuistio on myös ministeriöissä yleinen muistiotyyppi. Taustahaastatteluiden perusteella vaikutti kuitenkin siltä, ettei se olisi muistiona erityisen ongelmallinen tai kirvoittaisi oman tutkimukseni tavoitteisiin nähden välttämättä kovin hedelmällistä keskustelua. Taustahaastattelut osoittivat, että olisi mielekäästä valita keskustelun virikkeeksi pikemminkin sellainen muistio, joka viedään mukana tapaamiseen kuin sellainen, joka laaditaan tapaamisen jälkeen. Näin ollen pyysin kutakin haastateltavaa tuomaan mukanaan haastatteluun kaksi niin sanottua tausta-, esittely tai perustelumuistiot, joita ministeriöissä kirjoitetaan päätöksenteon tai päätöksen valmisteluun liittyvän keskustelun taustaksi. Myös tämän tyyppisiä muistioita kirjoitetaan paljon kaikissa ministeriöissä. Niitä voidaan suunnata sekä johtohenkilöille, kuten osastopäällikölle, kansliapäällikölle tai valtiosihteerille, että asioiden valmisteluun osallistuville työtovereille. Taustahaastateltavan (TH1) mukaan päätöksentekijällä ei välttämättä ole käytettävissä muistion lukemiseen paljon aikaa, joten muistion pohjalta täytyisi nopeasti pystyä muodostamaan kuva kulloinkin kyseessä olevasta asiasta. Taustamuistioihin ei ministeriöissä yleensä käytetä valmiita mallipohjia, joten muistioiden rakenne ja tyyli saattaa vaihdella hyvin paljon samankin työyksikön sisällä riippuen esimerkiksi kirjoittajasta ja muistion tavoitteesta. Otaksun haastatteluun mukaan otettavien taustamuistioiden virittävän keskustelua muistioista ja nostavan esille olennaisia piirteitä muistiotyöskentelystä yleensäkin.

4.2 Konventioita ylläpitäviä diskursseja

Tässä analyysiluvussa tarkastelen sitä, kuinka tekstityöskentelyä säätelevien konventioiden pysyvyyttä haastattelupuheessa diskursiivisesti rakennetaan. Jo haastatteluaineiston alustavassa tarkastelussa huomioni kiinnittyi kuvauksiin sitkeistä muistioiden kirjoittamisen käytänteistä, joita haastateltavat kertoivat noudattavansa, vaikka ne eivät heidän mielestään kaikissa tilanteissa olisi tarkoituksenmukaisia. He kertoivat esimerkiksi kirjoittavansa pitkiä asiakirjoja tietäen, ettei niitä haluta lukea ja vaikka saman asian voisi kirjoittaa lyhyestikin. He mainitsivat pehmentävänsä tekstiä tietoisesti epämääräisillä ilmaisuilla, vaikka se jättäisi lukijalle tulkinnanvaraa ja tekisi muistiosta hankalasti ymmärrettävän – koska niin on aina tehty. Kirjoittamisen konventiot näyttäytyivät siten aineistossa

hyvin staattisina, voimakkaina ja instituutioon syvälle juurtuneina. Kysymyksenasetteluni nojaa myös siihen tutkimustietoon, että instituutioille on tyypillistä ilmetä itsestäänselvyyksinä; tosiasioina, joista pidetään kiinni, vaikka niiden tarkoitus olisi epäselvä (Berger & Luckmann 1994: 72–81). Instituutioita ylläpidetään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa pääasiassa kielen välityksellä, ja pelkästään niiden olemassaolo kohdistaa yksilöön tietynlaista pakkoa toimia tietyllä tavalla (mp.). Tässä luvussa teen paitsi näkyväksi niitä tekijöitä, jotka ohjaavat yksittäisiä kirjoittajia uusintamaan totuttuja tapoja, myös valotan ministeriön institutionaalista kirjoitusympäristöä.

Koska muistio on tekstilajina hankalasti määriteltävissä, haastatteluissa oli vaikea rajata kaikkea keskustelua koskemaan pelkästään muistioita. Jotkut ilmiöt kuvaavat siis työelämäkirjoittamista yleisemmin, ja monet muistiotyöskentelyä koskevat ilmiöt ovat yhtäältä olennaisia kaikessa kirjoittamisessa. On myös huomattava, että ministeriöiden työssä kirjoitetaan hyvin monenlaisia muistioita, joten kaikki havainnot eivät myöskään ole yleistettävissä kaikenlaisiin muistioihin. Havainnot avaavat kuitenkin erilaisia näkökulmia ministeriöiden tekstityöskentelyyn.

4.2.1 Voimakas normeihin sosiaalistuminen

Analyysin tulokset osoittavat, että yksi syy konventioiden pysyvyyteen on voimakas sosiaalistuminen niihin normeihin, jotka määrittävät, millainen muistion tulee olla tai millaista kieltä siinä tulee käyttää. Tämän alaluvun otsikkona voisi yhtä hyvin olla ”voimakas normeihin sosiaalistaminen”, sillä aineiston perusteella normeja siirretään voimakkaasti etenkin työyhteisön uusille jäsenille. Näin välittyvät eteenpäin ammattitaidon hallitsemiseen liittyvät hyvät, sujuvat työtavat ja tekstilajikonventiot. Toisaalta näin siirtyvät myös vanhat, piintyneet tavat, joita voisi olla tarpeen muuttaa tai tarkastella uudelleen. Sosiaalistumisdiskurssi rakentaa taustaa muille diskursseille, sillä se kuvaa samalla konventioiden voimaa ja sitkeyttä. Kun normeihin tai käytänteisiin sosiaalistetaan tai kun niihin pyritään voimakkaasti itse sosiaalistumaan, on niistä poikkeaminen vaikeaa. Normeihin sosiaalistutaan aineiston perusteella pääsääntöisesti kahta kautta: sekä työn tekemisen myötä, esimerkiksi toisten tekstejä lukemalla, että kokeneiden virkamiesten opastamana. Haastateltavat kertoivatkin kokemukseen tilanteista, joissa heitä oli uusina työntekijöinä voimakkaasti ohjattu virkamiehen kielenkäyttöön. Vallitsevat käytänteet olisivat haastateltavien mielestä kaivanneet uudelleen tarkastelua, mutta uuden työntekijän mukanaan tuomille uusille ajatuksille ei annettu mahdollisuutta.

Yksi tapa, jolla työyhteisön kirjoittamisen normit siirtyvät kokeneemmilta virkamiehiltä uusille työntekijöille, on omasta tekstistä saatu suora palaute. Tätä havainnollistaa esimerkki 6. Keskustelin haastateltavan kanssa hyvän muistion piirteistä ja kysyin häneltä, kuinka paljon kirjoittajan on mahdollista itse vaikuttaa siihen, millainen muistiosta tulee. Haastateltava kuvaa vastauksessaan koke-

mustaan työuransa alkutaipaleelta ja kertoo, kuinka vanhemmat kollegat olivat palautteessaan ohjeistaneet kirjoittamaan *huomattavasti virkamiesmäisempää* kieltä. Vastauksesta käy ilmi myös haastateltavan näkemys siitä, että kieli on sitä voimakkaammin ”virkamiesmäistä”, mitä kauemmin virkamies on työssään laatinut muistioita.

- (6) K: joo, niin että sä aattelet että voiks siihen nii paljon vaikuttaa siihen muistioon että millanen siitä tulee
 H: [– –] että et paljohan niinku ja sitten mitä kauemmin virkamies on tehny muistioita ja papereita kirjoittanu ni sitä virkamiesmäisempiä ne tekstit on sitä niinku tavallaan kömpelömpiä ne tai minusta tuntuu et ne en tiiä että jos sielt niinku esimerkiksi joku tavallinen kansalainen sen lukis niin ymmärtäisikö se siitä välttämättä sitten niinku mitään että ite ainakin joskus kaipaa et [– –] sillan kun tehdään semmonen niinkun julkinen muistio ja niinkun et se ois niinkun ymmärrettävää eikä sellasta kapulakieltä virkamiesmästä kapulakieltä
 K: nii et sä et ajattele niin et se kokemus niinkun opettaa kirjottamaan sujuvammin ja selkeämmin vaan ehkä voi kääntyä päinvastoin
 H: kyllä nimenomaan et voi olla et ajautuuki siin vuosien mittaan siihen virkamiesmuottiin ja se kieli muuttuu virkamiesmäisemmäksi koska itse sain ensimmäiset palautteet niinku nimenomaan siitä että tota (.) joiltakin kollegoilta jotka on pidempään kirjoittanu ja muuta vastaavaa ni tähän liittyen oli silleen et huomattavasti virkamiesmäisempää kieltä ja sitten olin erehtynyt käyttämään muistiossani värejä (.) ni oli et ei mitään tällaisia et mustavalkee vaan, et niinku siis sen huomasi heti et se niinkun ajattelu on ihan toisenlainen ja mä olin no et miksi ei, että tota eihän tämän nyt tarvitse olla niin et asia on vakava vaikka oiskin värejä (naurahten) niin että sen huomaa että se niinkuin se muuttaa sitä ajattelua kyllä (H3)

Esimerkin (6) haastateltava kertoo, että hän oli *erehtynyt* käyttämään muistiossaan värejä. Erehtymisen viestii virheen tekemisestä eli siitä, että palautteen perusteella oma teksti ei ole ollut hyvien käytänteiden mukainen ja vaatii muuttamista. Uuden työntekijän ajattelu eroaa yhteisön ajattelutavasta (*et niinku siis sen huomasi heti et se niinkun ajattelu on ihan toisenlainen*), ja uuteen kirjoittamisen konventioon sosiaalistuminen rakentuu ilmauksena ajattelun muuttamisesta: *että se* (kollegoiden antama palaute) *niinkuin se muuttaa sitä ajattelua kyllä*. Haastateltava arvottaa kokemuksen ja harjaantumisen merkityksen negatiiviseksi suhteessa ymmärrettävään ja selkeään kieleen: saadun palautteen perusteella ja kokemuksen myötä ajaututaan vuosien mittaan virkamiesmuottiin, joka tässä määritetty hyvän kielen esteeksi. Haastateltava pitää konventioiden ohjaamaa virkamiesmäistä kieltä *kömpelönä, kapulakielenä*, eikä siis tavoiteltavana. Tämä ajatus on sikälikin kiinnostava, että se eroaa muualla aineistossa toistuvasti esiin tuodusta näkemyksestä, jonka mukaan hyväksi kirjoittajaksi harjaanutaan kirjoittamalla ja ajan myötä, esimerkiksi lukemalla toisten tekstejä (ks. esimerkki 9). Tällaiset näkemyserot synnyttävätkin aineistoon jännitteitä ja osoittavat, että kaikki konventiot, joihin kokemuksen myötä sosiaalistutaan, eivät välttämättä ole tarkoituksenmukaisia. Näkemyserot osoittavat myös, että merkitykset muodostetaan jokaisessa puhetilanteessa uudelleen ja ne voivat olla sidoksissa muun muassa puhujaposition: kuvaako puhuja ilmiötä esimerkiksi työyhteisössä pitkään vai vähän aikaa työskennelleen positiosta.

Suoran palautteen lisäksi konventioita siirretään kokeneilta uusille työntekijöille perehdyttämällä kuten esimerkissä 7. Siinä haastateltava vastaa kysymykseeni: *mikä vaikuttaa siihen, millaisia muistioita ministeriöissä kirjoitetaan?*

- (7) H: varmasti kun vertailis mun ja mun kollegoiden niin niissä näkyy se tietty henkilökohtaisuus niinku se et on tietyt niinkun maneerit mitä toistaa, mut sitten on tiettyjä niinkun (.) mm kyllä niinkun ihan ministeriökohtaisia että vaikka poistettais noi logot ja muut tunnisteet ni mä pystyisin kyllä poimaan ne et mitkä on meiän ministeriöst tulleita ja varmasti pystyis sielt kertomaan et nää on va yhestä ministeriöstä ja nää on toisesta ministeriöstä ja, siihen varmaan vaikuttaa jotenki hist historiatausta ja, veikkaan et niinku ne ihmiset jotka on ollu siel töissä et esimerkiks mulla kollega joka mut on tavallaan näihin sit niinku perehdyttäny ni hän on hyvin ollu, hyvin tarkka ja halua tehdä niinkun juuri ohjeiden mukaisesti, niin se, mä veikkaan et se vaikuttaa aika paljon siihen että minkä näkösiä (H5)

Kuten esimerkki osoittaa, haastateltava pitää osaa käytänteistä ministeriökohtaisina ja osaa kirjoittajakohtaisina. Ministeriökohtaiset käytänteet voivat kummuta *historiataustasta*, mikä kuvaa niiden pysyvyyttä ja välittymistä aina uusille virkamiespolville. Historiallinen aspekti kertoo myös käytänteen institutionaalistumisesta. Sosiaalistamisen voimaa ilmentää haastateltavan puhe perehdyttävistä konventioista *ohjeina*. Sanavalinta *ohje* implikoi kehotuksen tai velvoitteen kirjoittaa ohjeen määräämällä tavalla. Toisaalta ohjeen välittymiseen vaikuttaa myös se, kuinka tarkasti perehdyttäjä itse on halunnut pitää niistä kiinni: jos itse on seurannut ohjeita tarkasti, opettaa samat tavat seuraaville. Tästä voi tulkita ajatuksen, että jos taas itse suhtautuu ohjeisiin väljemmin, välittää sellaisen suhtautumistavan eteenpäin. Kielellisesti puheenvuoro konstruoituu kirjoittajan toimijuutta korostavaksi myös niin, että haastateltava eksplikoi kollegansa ja puhuu hänestä kolmannessa persoonassa (*kollega [– –] hän on hyvin ollu, hyvin tarkka ja halua tehdä*) esimerkiksi passiivimuodon sijaan. Esimerkki siis vihjaa, että vaikka monet konventiot ovat institutionaalistuneet ja niihin voimakkaasti ohjataan, lopulta yksittäisillä työntekijöillä olisi kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa käytänteiden säilymiseen tai uusiutumiseen.

Konventioihin sosiaalistamisen diskurssi konstruoituu myös puheena *suullisen perimätiedon* siirtämisestä. Haastateltava kertoo, kuinka häntä opastettiin ministeriöön tullessaan käyttämään kohteliaita ilmauksia (esimerkki 8):

- (8) K: sä sanoit et teillä oli jotaki just semmosia et sut on kollega perehdyttäny ja on semmosia tapoja mitkä on muotoutunu ni onks sulla jotain [– –] muita sääntöjä tai ohjeita mitä sä noudatat ku sä kirjoitat muistiota
- H: mm, no sii on niitä just niitä niinku esimerkiks näihin liittyen näihin nimitysmuistioihin liittyen ni työmarkkinalaitoksen ohjeet, ää sitten jos menee valtioneuvostoon niin valtioneuvoston esittelijän oppaasta ja niistä tulee tietyt edellytykset et miten pitää kirjottaa, mm, mut aika pitkälti se on ollu semmosta kollegan, koska mä muistan ku mä tulín taloon ni tääl oli semmonen tota virkamies joka sit jäi eläkkeelle, [– –] ja mä muistan hän sit kerto seki oli semmosta suullista perimätietoa et ministeriössä ei käytetä tiettyjä sanoja (.) et ei koskaan huomauteta tai, ää, kauheen painavia sanoja ei pidä käyttää koska se jo et ministeriö lähestyy jotakuta ni se on jo riittävän painava indikaatio et meiän pitää valita kauheen, tota sellasia kohteliaita ja, niinkun et jos ministeriö toivoo, niin lukijan pitää ymmärtää et ne asiakirja on tu pitää toimittaa, niinkun nopeasti tänne (.) et ne on sellasii asioita mitä yrittää joskus

muistaa, tai aika useinkin muistaa siinä ku kirjoittaa niitä, ää muis niinkun jotain muistioo tai jotain mitä tahansa asiakirjaa ku kirjoittaa. (H1)

Esimerkissä 7 puhuttiin konventioista eksplisiittisesti ohjeina. Tässä esimerkissä (8) haastateltava mainitsee ohjeina työmarkkinalaitoksen ja Valtioneuvoston esittelijän oppaan ohjeet, mutta rinnastaa niihin suullisena perimätietona välittyneet kohteliaisuuden konventiot, joita yhtäältä täytyy muistaa noudattaa: ministeriössä *ei koskaan huomauteta*, painavia sanoja *ei pidä käyttää*, ja kohteliaita ilmauksia *pitää valita*. Tämä osoittaa, että kohteliaisuuden konventiot säätelevät kirjoittamista siinä missä muutkin säännöt tai ohjeet. Nämä ohjeet haastateltava *yrittää joskus muistaa, tai aika useinkin muistaa siinä ku kirjoittaa [– –] muistioo tai jotain mitä tahansa asiakirjaa ku kirjoittaa*.

Kirjoittamisen käytänteet eivät aina välity henkilöltä toiselle niin suoraviivaisesti kuin edellisissä esimerkeissä (6–8), vaan niihin sosiaalistutaan työn tekemisen myötä. Haastateltava (H5) oli aiemmin keskustellessamme kertonut tavasta kirjoittaa kohteliaasti ja antanut esimerkkejä siitä, kuinka ei voi kirjoittaa. Kysyin häneltä sitten, mistä tulevat säännöt, jotka kertovat, kuinka pitää tai ei pidä kirjoittaa. Esitin muiden haastattelujen perusteella muotoutuneen arveluni, että ne opitaan työn kautta. Haastateltava myötäili ajatusta ja totesi, että käytänteet siirtyvät henkilöltä toiselle toisten tekstejä lukemalla (esimerkki 9).

- (9) K: mistä noi tulee noi tollaset siis ku sä sanoit että kuuluu et kuuluu tehdä näin tai lähestyä näin ooksä oppinu ne niinkun työn kautta
 H: mä oon oppinu ne työn kautta
 K: katsom ja yleensä et katsomalla millasia muistioita aikasemmin on ollut ja
 H: joo, joo olen [– –] ne siirtyy silleen niinkun henkilöltä toiselle ja, kun riittävän kauan lukee toisten sähköpostiviestejä ja ja muistioita ni ne ne sitten omaksuu, ja muut teksteissä on muutaki tämmöset muutamat meidän ministeriön muotoilut on että, ne on kieliopillisesti vääriä [hymähtäen] mutta kaikki ain vaan käyttää niitä, vaikka, mmm (.) vaikka, (.) ee, suomen ilmastopolitiikka sitten äm äl piste ee musta hiili, ee, ovat olleet tärkeitä ky kysymyksiä [– –] et se mukaan luettuna joku lykätään sinne sinne johonkin joko lauseen loppuun tai keskelle lausetta sillee niinku hassusti et sitä ei niinku, miten mä tän selitän sulle
 K: joo, mä ymmärrän kyllä
 H: ymmärräks sä
 K: joo, joo
 H: et niinku mukaan lukien joku, niin, mun mielest se on jotenkin outo, mut sitä käytetään ihan hirveesti [– –] niin, et joitaki juttuja vaan niinku oppii lu tois toisten tekstejä lukemalla (H5)

Sosiaalistuminen ilmenee esimerkkitarkastelussa (9) tietyn kirjoittamistavan omaksumisena (*ne sitten omaksuu*) ja oppimisena (*joitaki juttuja vaan niinku oppii [– –] toisten tekstejä lukemalla*). Oppi saadaan ajan myötä: kun *riittävän kauan lukee* toisten kirjoittamia muistioita. Esimerkissä tulee esille myös konventioiden ministeriökohtaisuus. Haastateltava kertoo tavasta käyttää lyhennettä *ml.* (mukaan lukien) ja kuvaa tätä heidän ministeriölleen tyypilliseksi muotoiluksi. Esimerkin mukaan muotoilua *käytetään ihan hirveesti* tai *kaikki ain vaan käyttää niitä*, mikä kuvaa myös sitä, että kerran

muodostuneesta konventiosta pidetään tiukasti kiinni. Näin jopa silloinkin, vaikka se olisi *kieliopillisesti väärä* tai kuten haastateltava kuvaa *outo* tai *hassu* (*se lykätään sinne [– –] sillee niinku hassusti*).

Huomionarvoinen on myös samaisen haastateltavan esittämä ajatus siitä, että vaikka uudelle työntekijälle kerrotaan rekrytoinnin jälkeen, minkälainen perusmuistio on ja mitä sen pitää sisältää, niin siihen, kuinka se kirjoitetaan, ei välttämättä anneta riittävästi ohjeita. Konventioihin sosiaalistuminen rakentuu näin kahtalaisena: toisaalta ohjeita annetaan, mutta toisaalta taas muistiotekstilajin tyylillisten konventioiden sisäistäminen jätetään kirjoittajan oman, työn kautta oppimisen varaan (esimerkki 10).

- (10) H: sillen ku nuoria virkamiehiä rekrytoidaan tämän kavaku-prosessin kautta niin heille kyl varmasti kerrotaan et minkälainen on perusmuistio ja mitä siinä tulee olla, mutta siihen, et miten se kirjoitetaan ni ehkä ei kiinnitetä niin paljon huomiota koska se on aika henkilökohtanen juttu, mut niinku toisten muistioita lukemalla, ää, oppii kyllä aika hyvin, ja hyvän muistion kyllä tunnistaa (H5)

Esimerkissä (10) ei eksplikoida, kuka muistion kirjoittamiseen opastaa, vaan opastajan ääni häivytetään passiivilla (*kyl heille varmasti kerrotaan*). Esimerkissä muistion kirjoittamisprosessia kuvataan *henkilökohtaisena juttuna*, mistä syystä ohjeita siihen, kuinka muistio kirjoitetaan, ei voida antaa. Hyvän perusmuistion tulisi kuitenkin olla sellainen kuin ennenkin: *toisten muistioita lukemalla [– –] oppii kyllä aika hyvin, ja hyvän muistion kyllä tunnistaa*. Tämä viittaa siihen, että vallitseviin muistiotekstilajin konventioihin sosiaalistuminen on tavoiteltavaa.

Konventioihin sosiaalistumisen diskurssi rakentuu haastattelupuheessa myös puheena muotista ja raameista. Haastateltava (H5) luonnehtii käytänteistä rakentuvaa toimintatapaa muotiksi, jota kuitenkin hänen mukaansa heidän ministeriössään ei ole, eikä sellaiseen *varmaankaan ketään haluta pusertaa* (esimerkki 11).

- (11) H: niin, niin, joo, et ei ole niinku, sellasta meidän ministeriön muottia, ei sellaseen varmaankaan ketään haluta pusertaa mutta tietyt semmoset niinku, raamit on kyllä olemassa että millä tavalla viestitään (H5)

Haastateltava arvelee näin, ettei ketään varsinaisesti haluta pakottaa toimintayhteisön tapoihin (*muotia* ei ole, eikä sellaiseen *varmaankaan ketään haluta pusertaa*). Kaikille samanlaiset tavat valavan *muotin* sijasta viestinnälle on kuitenkin olemassa *raamit*, ja haastattelusta on tulkittavissa, että niiden sisälle tulisi kaikkien asettua. Ilmaisuna raamit on kuitenkin muottia lievempi ja antaa henkilöille tilaa liikkua niiden sisällä.

Edellä olevien esimerkkien perusteella ministeriöiden käytänteisiin sosiaalistutaan sekä kokeiden kollegoiden ohjeiden myötä että työn kautta sisäistämällä itse kirjoittamiskäytänteitä aiemmista teksteistä. Näiden esimerkkien ulkopuolella aineistosta voi myös havaita, että pitkään työskennelleet henkilöt ovat sisäistäneet konventiot voimakkaasti, ja heidän mielestään uusilla työntekijöillä

on paljon oppimista ministeriön kirjoittamisen käytänteissä. Kokeneen virkamiehen mielestä nuoremmat virkamiehet ovat *aika itsevarmoja* ja saattavat lähestyä korkeampia tahoja liian tuttavallisesti tai kirjoittaa *liian suorasti ja töksähtelevästi*. Aineistossani kokeneiden mielestä kirjoittamaan oppii vain kirjoittamalla ja käytänteet sisäistetään ajan myötä. Uudet työntekijät puolestaan näkevät käytänteet ulkopuolisen silmin ja myös kritisoiivat niitä. Tämä ristiriita kertoo siitä, että konventioihin sosiaalistuminen on voimakasta, ja jos tuoreet mielipiteet sivuutetaan niitä tarkastelematta, saatetaan samalla myös estää mahdollisuus muutokseen. Tässä yhteydessä on kuitenkin muistettava, että monet konventiot palvelevat työn tekemistä, ja niiden omaksuminen on ammattitaidon omaksumisen näkökulmasta tavoiteltavaa.

4.2.2 Kuuliaisuus ja luonnollistaminen

Normeihin sosiaalistumisen lisäksi konventioiden pysyvyyden syyksi aineistosta hahmottuu kuuliaisuus ja normien luonnollistaminen: olemassa olevia käytänteitä pidetään luonnollisina ja itsestään selvinä, ja niitä noudatetaan kuuliaisesti. Toisaalta niitä myös arvioidaan ja kyseenalaistetaan. Kuuliaisuusdiskurssi rakentuukin haastateltavien puheessa usein asetelmana, jossa omia näkemyksiä kuvataan joko samankaltaisina tai erilaisina suhteessa luonnollistettuihin konventioihin tai suhteessa kollegoiden näkemyksiin. Kirjoittamattomien sääntöjen alkuperä on harvoin tiedossa, ja aineistosta voidaankin tunnistaa eränlainen nimetön instituution ääni, joka ohjeistaa virkamiehiä toimimaan tietyllä tavalla, kirjoittamaan tietynlaisia muistioita. Tätä instituution ääntä kuvataan aineistossa muun muassa byrokratiaksi, virkamieskulttuuriksi ja viralliseksi formaatiksi.

Koska useat hallinnon tekstit koostetaan aiemmista teksteistä (ks. esim. Tiililä 2007: 153–154), on luonnollista, että samoja tekstejä kierrätetään monissa virkateksteissä hieman eri asiayhteyksissä tai tarkoituksissa. Kuuliaisuus rakentuu esimerkissä 12 siten, että haastateltava kuvaa aiemman referoinnin konventiota välttämättömyydeksi, jota hänkin on noudattanut, vaikka pitää sitä näin laajassa mittakaavassa kyseenalaisena. Haastateltava näyttää kirjoittamaansa nimitysmuistiota todeten, että viisisivuisessa muistiossa referoidaan ensin neljä sivua vanhaa, ennestään tuttua asiaa, ja varsinaisesta uudesta asiasta on kirjoitettu vasta muistion loppupuolella. Hän arveleekin, ettei muistion alkuosaa kukaan lue.

- (12) K: et tää on semmonen tyyppiesimerkki tommosesta nimitysmuistiosta niinku sä sanoit
 H: joo, tää on todella niinku tyyppiesimerkki ja sit just jos tätä miettii mä mietin aina sitä että niinku mitä tästä joku lukee, ni todennäkösesti tän seis, siis niinku joku meiän, todennäkösesti tä seiska (.) kappaleen saattaa lukee koska tää kaikki muu on (.) on sitä samaa
 K: joo
 H: mitä aina [nauraen] niinkun vaikka ne toki vaihtuu ni ne vaan pitää olla siinä niin on selostettuna (H1)

Välttämättömyyden asettajaa ei esimerkissä (12) mainita, vaan asiantila rakentuu väistämättömäksi määrittelemättömästä syystä: *ne vaan pitää olla siinä selostettuna*. Haastateltava asemoi itsensä arvioijaksi puhumalla omalla äänellään (*mä mietin*). Hän pohdiskelee kirjoittamansa nimitysmuiston osalta myös sitä, kuka sen lukee: *mä mietin aina sitä että niinku mitä tästä joku lukee*. Tämä ilmaisu viestii haastateltavan kyseenalaistavasta asenteesta laajaan aiemman referointiin ja implikoi oletuksen, että muistiota tuskin luetaan kokonaan. Käyttämällä arvottavaa adverbiiä *todennäköisesti* ja modaali-verbiä *saattaa* (*lukee*) puhuja esittää arvelunsa siitä, että muiston neljä ensimmäistä sivua jää lukematta, koska se *on sitä samaa mitä aina* [nauraen]. Haastateltavan naurahdus edellisessä toteamuksessa voisi kertoa hänen suhtautuvan referoinnin tapaan epäillen tai sitä hieman väheksyen. Aiemman referointi konstruoituu haastateltavan puheessa pitkään käytössä olleeksi tavaksi, sillä muiston alku on hänen mukaansa *sitä samaa, mitä aina*. Kun haastateltava sanoo, että *ne* [samat asiat] *vaan pitää olla siinä [– –] selostettuna*, hän kuvaa referoinnin konvention noudattamista pakkona, mikä myös kertoo haastateltavan negatiivisesta suhtautumisesta konventioon. Puheenvuorosta heijastuu kokonaisuudessaan kuva puhujasta, joka tuntee tekstilajikonvention, suhtautuu siihen varauksella, mutta noudattaa sitä kuuliaisesti.

Kuuliaisuus liitetään aineistossa myös virkamiehen ammattirooliin: virkamiehenä on pidettävä kuuliaisesti kiinni konventioista ja kirjoitettava, kuten virkamiehen kuuluu kirjoittaa tai ainakin niin kuin kirjoittaja olettaa, että hänen odotetaan kirjoittavan. Tämä tulee esille seuraavassa esimerkissä (13), jossa keskustelen haastateltavan kanssa siitä, miksi viranomaistekstit ovat toisinaan hankalia ja pitkiä. Esimerkin puheenvuoro on vastaus kysymykseeni, liittyvätkö nämä tekstin ongelmat haastateltavan mielestä organisaatiokulttuuriin vai kirjoittajan henkilökohtaisiin tapoihin tai taitoihin.

- (13) H: minusta tuntuu että se on vähän niitä kaikkea että siis se on vaan se toimintakulttuuri ja maailma niinku on tavallaan sinänsä muotoutunu sellaseks, ja sitte sellastakin argumenttia olen kuullu että tämä nyt on virkamiestyötä tai näin et se jotenkin niinku (.) raamitetaan sillä tavallaan et sen tekstin pitää olla sen tyyppistä koska se on virkamiehen tekemää tai et jotenkin et se niinkun mielletään sillä tavalla (H3)

Esimerkissä (13) haastateltava puhuu ensin omalla äänellään (*minusta tuntuu*). Hän esittää kirjoittajat passiivisina toimijoina ja luonnollistaa käytänteitä puhumalla *toimintakulttuurista* ja *maailmasta*, jotka vain ovat muotoutuneet *sellasiksi*, ikään kuin niihin ei olisi mahdollista vaikuttaa. Sen jälkeen hän esittää näkemyksen, jonka ulkopuolelle hän itse asettuu (*sellastakin argumenttia olen kuullu*). Haastateltava kertoo, että virkamiehen tekemän tekstin pitää olla tietyn tyyppistä, koska se on *virkamiestyötä*. Institutionaalisia tekstejä laaditaan siis virkamiehen ammattiroolissa, joka *raamitetaan* tietynlaiseksi ja joka asettaa kirjoittamiselle omat vaatimuksensa. Myös passiivimuodot ilmaisuissa *et se jotenki niinku raamitetaan* ja *et se niinkun mielletään sillä tavalla* kertovat siitä, että toiset, mutta

ei välttämättä hän itse, mieltävät virkamiehen tekemän tekstin *sen tyyppiseksi*. Sitä, minkä tyyppiseksi teksti *mielletään* tai *raamitetaan* tai minkä *tyyppistä* virkamiehen tekemän tekstin pitää olla, ei esimerkiksi eksplikoida. Tämä sisältää julkilausumattoman oletuksen, että se, kuinka virkamiehen kuulu kirjoittaa, on työyhteisössä yleistä tietoa. Esimerkin puhuja ei kuitenkaan täysin sitoudu noudattamaan käytänteitä. Tätä tulkintaa tukee se, että myös aineisto-otteen jälkeen puhuja jatkaa, kuinka hän ainakin itse on joskus kirjoittanut niin kuin itse haluaa.

Luonnollistamisdiskurssi rakentuu aineistossa erilaisina kuvauksina siitä, että organisaatiossa on tiettyjä muistion kirjoittamisen käytänteitä, mutta mitään varsinaisia syitä käytänteille ei ole, tai ainakaan niitä ei tuoda esille (ks. myös esimerkki 12). Seuraava haastateltava kuvaa muistioiden alkuun sijoittuvan referointiosuuden luonnollisuutta esittämällä syyksi yksinkertaisesti, että *pitkään on ollu semmonen tapa; samojen asioiden* kirjoittamiselle ei siis löydy muuta perustetta kuin tavan vuoksi (esimerkki 14).

- (14) K: liittyys tohon sun mielest jotaki semmosia laajempia kysymyksiä siihen kehittämiseen että (.) toimintakulttuuriin tai hierarkisiin asioihin vai onks ne sit enemmän semmosii ihmisten niinkun henkilökohtasia juttuja kirjottajana tai
 H: mun mielest liittyy (.) siihen liittyy siis se et, just se että ainakin pitkään on ollu semmonen tapa jutsiinsa et kauheesti referoidaan aikasempii asiakirjoja ja kerrotaan samat asiat uudelleen (H1)

Esimerkin (14) selostuksen perusteella referointi vaikuttaa pohjautuvan konventioon, joka on joskus muodostunut ja juurtunut työyhteisöön ajan myötä. Tapa on sitkeä, mitä kuvaavat adverbis *pitkään* (*on ollu semmonen tapa*) sekä *kauheesti* (*referoidaan*). Haastateltavan käyttämä sanavalinta *kauheesti* voi myös osoittaa hänen omaa subjektiivista suhtautumistaan referoinnin liiallisuuteen.

Myös seuraavassa esimerkissä (15) muistion konventionaalistuneesta kielenkäytöstä pidetään kiinni vain tavan vuoksi. Kysyn haastateltavalta, mistä muistioissa selviöksi muodostunut kielenkäytön tapa voisi olla peräisin: vaikuttavatko kieleen enemmän kirjoittamattomat säännöt vaiko viralliset ohjeistukset? Hän myötäilee esittämäni ajatusta siitä, että syynä on pikemminkin se, että on aina tehty näin kuin mikään virallinen ohje. Hän pohtii, mistä muistion kielenkäyttö juontaa juurensa, ja hänen puheessaan luonnollistamisdiskurssi konstruoituu kuvauksena *virallisesta formaatista*, joka on *vuosien myötä jalostunut tietyn tyyppiseksi*. Konventiota pidetään selviönä, vaikei tiedetä, mistä tapa on peräisin tai onko tapa hyvä vai huono – tehdään vain, koska niin on tehty ennenkin ja siksi niin kuuluu tehdä.

- (15) K: no mistä sitten tulee ku sä äsken sanoit että on niitä et pitää olla tietynlainen ja tietynlaista kieltä mistä ne tulee onks ne semmosia kirjottamattomia sääntöjä et meillä on aina tehty näin vai onks ne jotakin ihan ohjeita mitä mitä tulee niinkun noudatettavaksi jostakin
 H: siis mä en oo ainakaan tähän mennessä toki mä oon nähny että on jotain niinku virkamieskielikoulutuksii tai en tiiä onko ollu kirjottamiseen liittyviä koulutuksia et ehkä enemmän tämmösiä oikeenkirjotukseen liittyviä mut et mä luulen et se tulee nimenomaan siitä että on aina tehty näin tai että se on

niinku vuosien myötä niinkun jalostunu tietyn tyyppiseksi tai on haettu semm tai on tullu semmonen virallinen formaatti ja, ja enkä tiedä kuinka paljon se sitten tulee opintojen ja koulutuksen puolelta et kuinka paljon se liittyy siihen (.) tavallaan että et mihin siellä on kiinnitetty huomiota että (.) et onks se ollu enemmän tällstä niinkun kielioppiin painottuvaa ja (.) mutta että mut jostain semmonen niinku ajattelumalli joka tapaukses tulee että, et katotaan vähän eri asioita [naurahtaan] (H3)

Esimerkissä (15) muistion konventionaalistunut kielenkäytön tapa rakentuu itsestään selvyudeksi kommentilla: *on aina tehty näin*. Haastateltava arvelee tavan *jalostuneen vuosien myötä*, ja ajatusmallin vain tulleen jostain: *on tullu semmonen virallinen formaatti sekä jostain semmonen niinku ajattelumalli joka tapaukses tulee*. Toisaalta haastateltava pohtii myös, että voisiko virallinen formaatti (ja sen myötä muistion kieli) olla perua aiemmista opinnoista. Hän toteaa kuitenkin, että aiempi koulutus on painottunut oikeinkirjoitukseen ja kielioppiin eikä niinkään *kirjottamiseen* yleisemmin: *en tiiä onko ollu kirjottamiseen liittyviä koulutuksia*.

Virallisen formaatin lisäksi luonnollistamisdiskurssi rakentuu kuvauksena byrokratiasta, joka nähdään eräänlaisena päivän selvänä työtä ohjaavana auktoriteettina. Seuraavassa esimerkissä (16) *byrokratian käytänteet edellyttävät* haastateltavan mukaan kirjoittamaan ministerille aina vain yhden arkin mittaisen muistion.

- (16) H: no siis mun mielest se ainoo hankaluus mikä muistioihin liittyy on se et jos kirjottaa juuri ministerille ja sanotaan et siin annetaan se on oltava yks sivu (.) niin, ku se on yks sivu sen ongelman niinkun monimuotoisuudesta niinkun, piittaamatta (.) ni se on se muistion niinkun hankaluus et jos se on tavallaan, sen byrokratian nyt jotenki tämmöset käytänteet edellyttää et ministerien on, joskus on tullu semmonen käytäntö et ministeri ei jaksa lukea tai ehdi lukea enempää kuin yhden sivun, ja sit siitä pidetään edelleen kiinni, niin se on se haaste et miten tiivistää siihen yhteen sivuun [– –] kun sitte kuitenkin esittelijänä kantaa sitä vastuuta siitä, että (onhan) on nyt varmasti esitelty se asia oikein ja [– –] mutta ku meilläki on tällä hallituskaudella monta kertaa vaihtunu ministeri, ja aina ensimmäisellä kerralla se on pakko olla pidempi ku se yks sivu jotta mä pystyn ensiks kertoo että ministerille sen taustan (H1)

Kuuliaisuus rakentuu esimerkissä paitsi byrokratian edellyttämien käytänteiden noudattamisena etenkin kuvauksena siitä, että käytännettä (kirjoittaa ministerille yhden arkin mittainen muistio) noudatetaan, vaikkei se aina olisi tarkoituksenmukaista (*hankaluus mikä muistioihin liittyy, on [– –] ku se on yks sivu ongelman monimuotoisuudesta piittaamatta*). Haastateltavan puheesta voi päätellä, että käytänteestä tiukasti kiinni pitäminen saattaa jopa hankaloittaa hänen työtään. Haastateltava kokeekin joskus ristiriitaa säännön noudattamisen ja hyvin tehdyn kirjoitustyön välillä, koska hän kantaa esittelijänä vastuuta siitä, että asia tulee *varmasti esiteltyä oikein*. Esimerkissä ei eksplikoida, kuka ohjeen on antanut, vaan passiivimuodoilla ilmaistaan nimeämätöntä ohjeistajaa (*ja sanotaan et siin annetaan se on oltava yks sivu*). Tavasta *pidetään edelleen kiinni* vain siksi, koska *joskus on tullu semmonen käytäntö*.

Luonnollistamiskurssi rakentuu aineistossa myös puheena kohteliaisuudesta, jota ylläpidetään selkeyden kustannuksella tietoisesti; siitä ei tingitä, vaikka sen tiedetään aiheuttavan epäselvyyttä. (esimerkki 17)

- (17) K: mm, entäs sitte ku sä sanoit että ei voi sanoo töksähtäen tai, mut et sitte jos taas kauheesti pehmentää ni missä menee se raja että asioista ei tuu niinku epäselviä tai
 H: tuleehan niistä epäselviä että et niinku meidän ministeriöläiset ehkä lukee toistensa viestejä jo silleen että ymmärtää sieltä rivien välejä välistä, mut sitten ehkä toisissa organisaatioissa ei ymmärretäkää sit sitä taas, et joku tämmönen liian liian pehmeä muotoilu että, toivon että kiinnitätte, toivon, että asiaa harkitaan uudesta näkökulmasta niin, tota, joku vaan sen lukee silleen eikä se, eikä ymmärrä ollenkaan et siihen on piilotettu viesti että että miettikää koko homma alusta lähtien uudestaan (H5)

Haastateltava tietää edellä (esimerkki 17) vallan hyvin, että pehmeisiin muotoiluihin käärityt viestit tekevät teksteistä epäselviä. Luonnollistamista ilmentää haastattelupuheessa sävypartikkeli -hAn: *tuleehan niistä epäselviä*. Omassa ministeriössä (*meidän ministeriöläiset*) on totuttu tiettyihin kielenkäytön tapoihin ja haastateltavan arvelun mukaan osataan lukea rivien väleistä, mikä myös kuvaa konvention luonnollistumista. Toisen organisaation jäsenet eivät välttämättä ymmärrä viestiä oikein. Kuuliaisuutta kuvastaa se, että luonnollistuneita kohteliaisuuskäytäntöjä noudatetaan, vaikka se voi olla selkeän kielen näkökulmasta epätarkoituksenmukaista.

Olen edellä tarkastellut kuuliaisuus- ja luonnollistamiskursseja yhdessä, sillä ne kietoutuvat vahvasti toisiinsa. Esimerkit osoittavat, että kirjoittamista säätelevät konventiot ovat luonnollistuneet ja institutionaalistuneet itsestäänselvyyksiksi, virkamiehen työn luonteeseen kuuluviksi käytänteiksi, joita kuuliaisesti noudatetaan tai joita kirjoittajien mielestä ainakin kuuluisi noudattaa. Esimerkeissä esiintyy myös vähemmän kuuliaisia puhujia, jotka haastavat luonnollistuneita konventioita. Nämä äänet eivät ole aina kovin vahvoja, eivätkä kaikki itsestäänselvyyksistä puhuvat haastateltavat kyseenalaista konventioita joka kohdassa samalla tavalla. Heikkinen (2000a: 292–293) puhuu tutkimuksessaan ”instituution mahdista”, joka estää kirjoittajia vaikuttamasta omiin teksteihinsä ja toteuttamasta mahdollisia muutostoiveitaan. Tämä havainto saa osaltaan tukea omasta tutkimuksestani, jonka mukaan instituutio synnyttää kuuliaisuutta ja ylläpitää konventioita, mutta jossa kyseenalaistaminen vetää kohti muutosta. Kokonaiskuva muodostuu kuitenkin sellaiseksi, että konventiot hahmottuvat sitoviksi silloinkin, kun niiden noudattaminen toisesta näkökulmasta – esimerkiksi tekstin tavoitteen kannalta – saattaa olla epätarkoituksenmukaista.

4.2.3 Kasvojen säilyttäminen

Haastatteluaineiston perusteella syyksi pitää kiinni konventioista nousee myös kasvojen säilyttämisen tarve. Kasvojen säilyttämisen diskurssi liittyy analyysin tulosten perusteella vahvasti konventioiden hallintaan ja siihen kytkeytyvään asiantuntijuuteen: se, joka hallitsee kirjoittamisen konventiot,

omaa työssä vaaditun asiantuntijuuden ja voi mennä toisten eteen säilyttäen kasvonsa. Seuraava esimerkki (18) havainnollistaa, että kasvojen säilyttäminen vaikuttaa haastateltavan mielestä olevan vahva motiivi esimerkiksi pitkien tekstien kirjoittamiselle. Kasvojen säilyttäminen konstruoituu esimerkiksi puheena kehtaamisesta, uskottavuudesta ja asiantuntemuksen osoittamisesta. Haastateltava toteaa, ettei kukaan *kehtaa* mennä toisten eteen *neljän viiden rivin kanssa*, ja hän arvelee, ettei kirjoittajaa otettaisi tosissaan, jos hän näin tekisi.

- (18) K: liittyyks tohon sun mielest jotaki semmosia laajempia kysymyksiä siihen kehittämiseen että (.) toimintakulttuuriin tai hierarkisiin asioihin vai onks ne sit enemmän semmosii ihmisten niinkun henkilökohtasia juttuja kirjoittajana tai
 H: mun mielest liittyy (.) siihen liittyy siis se et, just se että ainakin pitkään on ollu semmonen tapa justtiinsa et kauheesti referoidaan aikasempii asiakirjoja ja kerrotaan samat asiat uudelleen. Ja sitten toisaalt [– –] mitä se henkilö kirjotti, et se oli vähän semmosta et kauheesti tehdään jotain ku on kirjoitettu pitkä muistio, mut ku se asia oli niinkun tosi lyhyt, pari kolme riviä siellä, niin sit tuli mieleen et miks ei vaan pistetty sitä parii kolmee riviä (.) et niinku se näyttää sit hienommalta ku siin on ensiks neljä viis sivuu sellasta minkä kaikki täs organisaatios jo (.) tietää
 K: että se on vaan muodon vuoksi kirjoitettu
 H: ja siihen liittyy mun mielest organisaatiokulttuuri pitkälti, et kukaan niinku kehtais mennä sinne neljän viiden rivin kanssa ja ku mä veikkaan niinku ei otettais ees tosissaan sitte siellä (H1)

Esimerkissä (18) kiellolla (*ku mä veikkaan niinku ei otettais ees tosissaan sitte siellä*) implikoidaan positiivista oletusta (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2016: 126–127): muistion kirjoittajaan pitää suhtautua tosissaan, tekstin tulee olla sellainen, että se luo uskottavuutta. Haastateltavan mukaan näyttää myös *hienommalta*, kun tekstillä on riittävästi mittaa, vaikka asia onkin sellaista, jonka kaikki jo tietävät. Hienous voidaankin tulkita tässä myös taitavuudeksi ja asiantuntevuudeksi⁸; taitava kirjoittaja osaa kirjoittaa hienon, laadukkaan tekstin. Ilmaisus *hienommalta ku siin on ensiks neljä viis sivuu* presupponoi, että on olemassa ”ei yhtä hieno teksti”, joka on lyhyempi ja jota ei pidetä yhtä laadukkaana. Kun on kirjoitettu pitkä muistio, se luo myös kuvaa kirjoittajan ahkeruudesta ja työteliäisyydestä (*et kauheesti tehdään jotain*). Asia olisi voitu kirjoittaa parilla kolmella rivillä, mutta sitä ei olisi arvostettu samalla tavalla. Pronomineilla *sinne* (*et kukaan niinku kehtais mennä sinne*) ja *siellä* (*ei otettais ees tosissaan siellä*) viitataan paikkaan, jonne teksti viedään – kenties eduskuntaan tai esimiehen tai kollegoiden luokse. Ja *siellä* olevien henkilöiden edessä on säilytettävä kasvonsa eli näyttävädyttävä uskottavana ja asiantuntevana. Tapa referoida muodon vuoksi liittyy haastateltavan mukaan organisaatiokulttuuriin, ja sen vakiintuneisuutta kuvaa ilmaus *pitkään ollu semmonen tapa*.

⁸ Kielitoimiston sanakirja antaa sanalle *hieno* kaksi määritelmää: 1. erinomainen, hyvä, mainio, oivallinen 2. valiolaatuinen

Kasvojen säilyttämisestä puhutaan aineistossa myös eksplisiittisesti. Esimerkki 19 on ote koulutukseen liittyvästä keskustelun kohdasta, jossa tiedustelen, millainen kirjoittamiseen liittyvä koulutus olisi haastateltavan mielestä hyödyllistä. Haastateltava oli aiemmin maininnut, että nimitysmuistioihin liittyvää koulutusta järjestetään jonkin verran. Nyt hän toivoo huomiota kiinnitettävän ennemminkin vallitsevaan organisaatiokulttuuriin ja siihen, että teksteissä siedettäisiin jonkin verran virheitä. Hän toivoo myös sellaista muutosta, ettei kenenkään tarvitsisi vain säilyttääkseen kasvonsa kirjoittaa montaa sivua asiasta, josta on vähän sanottavaa. Esimerkissä kasvojen säilyttäminen kytkeytyy siis eksplisiittisesti tekstin pituuteen, mutta implisiittisesti myös virheiden tekemiseen.

- (19) K: joo no tulisko sulle mieleen et minkälaisest voisko olla jotain täsmäkoulutusta asiaan liittyen, sä sa noitkin et on tulossa jotain nimitysmuistio, tai sitä on säännöllisesti
 H: joo, kyl mun mielest on, mut ehkä enemmän just se, niinkun mun mielest tosiasiallisesti pitäis siihen niinkun organisaatiokulttuuriin ja semmoseen niinkun siihen (.) ää (.) painottaa, ja mun mielest yks mikä on ni semmonen niinku virheiden, virheiden sietäminen se mitä hallitukses paljon puhutaan puhuttiin kokeilukulttuurista ja näin (.) mut et miten pitkälle sitä pystyttiin viemään ja sitten (.) et enemmänkin muuttaa sitä organisaatiokulttuuriin siihen että tavallaan pystytään kevyemmin tekemään niit asioita eikä vaadita välttämättä sellasta et kasvojen säilyttämiseksi kirjoitetaan monta sivua etukäteen asiasta josta on vähän sanottavaa (H1)

Esimerkissä (19) haastateltavan puheesta rakentuu vaikutelma, että nykyiseen organisaatiokulttuuriin sisältyy vaatimus kirjoittaa monta sivua silloinkin, kun kirjoittaja kokee, ettei asiaa ole. Toiveena on, että asioita voisi tehdä *kevyemmin* eli kirjoittaa lyhyemmin ja silti kasvonsa säilyttäen. Tämä haastateltavan kokemus siitä, että pitkiä tekstejä täytyy kirjoittaa kasvojen säilyttämiseksi on merkittävä etenkin siinä valossa, että esitutkimuksen lomakekyselyn perusteella ministeriöiden virkamiesten mielestä paras tapa kehittää tekstejä on niiden lyhentäminen (ks. luku. 3.2.3). Olen tulkinut haastateltavan puheesta myös virheiden hyväksymisen osaksi kasvojen säilyttämisen diskurssia. Tämä tulkinta perustuu tilannekontekstiin, jossa haastateltava virheiden tekemisestä kertoo. Hän kuvailee kahdessa aiemmassa esimerkissä (18 ja 19) organisaatiokulttuuria sellaiseksi, että kasvojen säilyttämiseksi on kirjoitettava pitkiä tekstejä. Hän toivoo samassa yhteydessä organisaatiokulttuuriin sellaista muutosta, että myös virheitä pitäisi sietää. Myös haastatteluootten (esimerkki 19) jälkeen haastateltava kertoo lisää tässä mainitsemastaan kokeilukulttuurista, jonka tarkoituksena oli esimerkiksi rohkaista luovuttamaan käsistään sellaisiakin muistioita, jotka eivät ole aivan loppuun saakka hiottuja. Ei haittaa, vaikka niihin jäisi virheitä, ja kuten haastateltava myöhemmin kertoo: *moka on mahdollisuus*. Tulkitsenkin tältä pohjalta haastateltavan mieltävän organisaatiokulttuurin nykyisellään sellaiseksi, jossa virheiden tekeminen ei ole sallittua. Virheitä sisältävä teksti saattaa leimata kirjoittajan taitamattomaksi ja johtaa näin kasvojen menettämiseen.

Kasvojen säilyttämisen diskurssi rakentuu myös puheena asiantuntemuksen osoittamisesta. Keskustellessamme tekstin helppolukuisuudesta haastateltava toteaa, että hänen mielestään etenkin

muistioissa ja strategioissa käytetään liikaa toimialasisältöön liittyvää ammattikieltä. Tyypiesimerkinä hän antaa juristikielen, joka ei avaudu muiden asiantuntija-alojen edustajille eikä kansalaisille. Kysyn haastateltavalta vielä, mistä muusta tekstin hankaluudet voisivat johtua kuin juristien tarkoista lakitermeistä ja -viittauksista. Hänen vastauksensa osoittaa vaikeaselkoisen tekstin olevan tarkoitussellista myös muilla ammattialoilla ja liittyvän ammattitaidon osoittamiseen (esimerkki 20). Seuraava esimerkki liittyy strategiatekstiin, mutta vastaava ajatus nousee aineistosta vähintäänkin implisiittisesti myös muistioiden yhteydessä.

- (20) K: tuleeks sulle mieleen jotain, muuta mistä se voi johtua miks ne sitten on on hankalia
 H: no mun mielest se tietysti liittyy varmaan siihen omaan om ää niinkun ehkä kaikilla ää tai monella monellakin ammattialalla liittyy siihen omaan niinku tavallaan profession kielenkäyttöön elikkä tota ei ei halutakaan oikeastaan että, halu tai halutaan osoittaa sitä omaa asiantuntemusta sillä että mennään sen kielen niinku käyttöön käytön taakse mitä mitä on yleisesti käytetään ja sillä pyritään niinku ehkä osottaa myöskin sitä asiantuntemusta (H2)

Asiantuntijuutta halutaan haastateltavan mukaan (esimerkki 20) osoittaa hallitsemalla oman alan tutut kielenkäytön konventiot eli menemällä sen *kielenkäytön taakse*, jota *yleisesti* käytetään. Metafora kielenkäytön taakse menemisestä voidaan tulkita myös siten, että silloin ei itse tarvitse ottaa vastuuta kielen tyylistä tai sävystä ja tavallaan asettua arvion alle siitä, onko kieli tyyllillisesti hyvää. Yleisesti käytettävällä kielellä haastateltava viittaa *profession kielenkäyttöön*, joka aiemman keskustelun perusteella voidaan tulkita esimerkiksi ammattitermeiksi ja monimutkaisiksi lauserakenteiksi.

Asiantuntemuksen osoittaminen näyttäytyy aineistossa myös tekstin määrän korostamisena. Haastateltava pitää tekstien lyhentämistä ja tekstimäärän karsimista parhaina keinoina kehittää tekstejä. Kysymykseeni keinoista vähentää ja lyhentää tekstejä haastateltava esittää vastaukseksi *ytimekkäämmiin* kirjoittamisen (esimerkki 21). Haastateltavan mielestä nykyään tuntuu kuitenkin olevan tärkeämpää se, kuinka paksu paperinippu on kuin se, mitä tekstissä sanotaan. Esimerkissä vaatimus kirjoittaa paljon koskee ennen kaikkea raportteja ja mietintöjä, mutta jonkin verran myös muistioita.

- (21) H: toi ehkä enemmän koskee semmosia raportteja ja, ee, jonkun verran ehkä muistioitakin, mut enemmän semmosia näitä mitä vaikkapa mietintöjä [– –] ni jotenki tuntuu et siin niinku enemmän tärkeempää tärkeempää on se että kuinka paksu se on ku se että mitä siin sanotaan ja ja tota (.) kun usein se asia pystyttäs, väittäisin että, että tota, jos joku mietintö on vaikka viiskymmentä sivua niin se sama asia kyettäis kymmenes sivussa, sanomaan ihan samal tavalla, tietysti ytimekkäämmiin mutta mut joka tapauksessa se niinku mahtuis se koko asiasisältö kymmeneen sivuun jos jätettäis kaikki se muu sälä sieltä pois mitä siel on (H2)

Haastateltava asettaa edellä vastakkain tekstin *asiasisällön* ja *sälän*, jonka voisi hänen mielestään jättää pois. Haastateltavan mielestä asiakirjassa on vain kymmenen sivun verran asiaa, ja loput 40 sivua (*sälää*) kirjoitetaan siksi, että tekstin pituus on arvo sinällään (*tärkeempää on se että kuinka*

paksu se on ku se että mitä siin sanotaan). Tärkeys on esimerkissä tulkittavissa myös arvostamiseksi: pitkällä tekstillä osoitetaan asiantuntemusta, jota arvostetaan.

Edellä tarkasteltujen esimerkkien valossa kasvojen säilyttämisen tarve näyttäytyy vahvana syynä pitkien tekstien kirjoittamiselle sekä ylipäättään tekstimäärän korostamiselle. Säilyttääkseen kasvonsa kirjoittaja saattaa myös käyttää oman alansa ammattiterminologiaa ja virkakielelle tyypillisiä, vaikeatajuisia ilmaisuja, jotka antavat kirjoittajasta asiantuntevan, pätevän vaikutelman.

4.2.4 Uskaltaminen

Kuten edellä olen tuonut esille, oman organisaation kielenkäytön tavat vaikuttavat olevan vahvasti sisäistettyjä (ks. mm. esimerkit 13 ja 15). Virkamiehen rooliin kuuluu kirjoittaa virkamieskieltä, eikä asiaa sen enempää välttämättä ajatella. Aineistosta tekemieni havaintojen perusteella yksi keskeisistä syistä pitää kiinni muistioiden kirjoittamista säätelevistä käytänteistä on se, ettei kirjoittamattomia sääntöjä erilaisista syistä uskalleta rikkoa. Sisäiset paineet kirjoittaa niin kuin on tapana ovat suuria, ja vallitsevista kirjoittamisen konventioista poikkeaminen on siksi vaikeaa.

Uskaltamiskurssi konstruoituu aineistossa esimerkiksi sen kuvaamisena, mitä pelätään. Tämä tulee esille seuraavassa esimerkissä, jossa haastateltava kertoo tilanteesta, jossa häntä oli haastateltu mediaan (esimerkki 22). Mediassa asia oli vääristynyt, ja haastateltavan ensimmäinen ajatus oli, että hän voi saada ministeriltä moitteita sanomastaan. Samanlainen taustalla häämöttävä moitteiden saamisen pelko vaikuttaa myös siihen, millaisia sanoja kirjoittaja uskaltaa valita muistiota laatiessaan.

- (22) H: mua itseäni haastateltiin esimerkiks viikolla yhteen asiaan liittyen mediaan ja sit siit oli iso otsikko että [— —] on si niinku et tätä asiaa ei edistetä ja mä olin ihan silleen mä sanoin tässä vaiheessa tässä vaiheessa ei edistetä nii siihen ehkä se niinkun kulttuurin muutos koska vaikuttais koska mun ensimmäinen ajatus oli se et koht ministeri soittaa et mitä sä oot menny tolleen linjaamaan
- K: niin
- H: ni se vaikuttaa mun mielest siihen niinku just muistioiden kirjoittamiseen ja siihen et mitä sanoja uskaltaa valita koska jossain vaihees laitetaan tilille sitte (H1)

Uskaltaminen konstruoituu esimerkissä (22) siis kysymyksenä *mitä [— —] uskaltaa?* Kysymys implikoikin, että kaikkea ei uskalleta, ja tässä se viitanee pelkoon tehdä sanavalintoja (*mitä sanoja uskaltaa valita koska jossain vaihees laitetaan tilille sitte*). Moitteiden saamisen pelko käy ilmi haastateltavan kommentista: *ministeri soittaa et mitä sä oot menny tolleen linjaamaan*. Vaikka esimerkissä kysymyksessä oli esiintyminen mediassa, toteaa haastateltava saman asian koskevan myös muistioiden kirjoittamista: jos sanoo kovin jämäkästi, voi tulla *linjanneeksi* asian jollain tavalla ja joutuu sitten vastuuseen (*tilille*) sanavalinnoistaan. Linjaaminen kuvaa oman mielipiteen esille tuomista tai

oman näkökulman ottamista, muistiossa mahdollisesti myös uuden tulkinnan tekemistä kyseessä olevasta asiasta tietynlaisia sanoja valitsemalla.

Kun edellä uskaltaminen rakentui implisiittisesti uskaltaa-verbin ympärille, seuraavassa esimerkissä (23) eksplikoidaan suoralla kiellolla, mitä ei uskalleta. Esimerkissä uskalluksen puute tuottaa muistioon epämääräisiä ilmaisuja, minkä haastateltava arvelee johtuvan siitä, että muistiossa käsiteltävää asiaa on valmisteltu kaikkien ministeriöiden yhteistyöllä, ja eriävien näkemysten sulattaminen yhteiseksi mielipiteeksi on ollut vaikeaa. Keskustelu koskee haastateltavan mukanaan tuomaa muistiota, jossa pyritään tietyn käytänteen yhtenäistämiseen kaikissa ministeriöissä. Haastateltava kertoo, että muistion pohjalta on vaikea toimia yksiselitteisesti, koska siinä käytetyillä ilmauksilla jätetään lukijalle mahdollisuuksia monenlaisiin tulkintoihin. Hän toteaaakin, että vaikka muistiota luettaisiin tarkasti, niin jokaisessa ministeriössä tulkitaan todennäköisesti sen sisältö omalla tavallaan (esimerkki 23).

- (23) H: [—] tän tarkoituksena on luoda yhdenmukaiset periaatteet tästä asiasta ministeriöissä (.) ja miks me on tätä luettu nyt sitten tää on niinkun täst on tullu meille sitten niinku ohjaava siihen et miten me asiaa täällä kehitetään (.) ja on siinä mielessä tärkeä miks mä otin tän koska mun mielest tää on aika haastava ymmärtää joistain kohdista et se jättää liikaa tulkinnanvaraa, kun tarkoituksena on yhtenäistää
- K: niin nääksää, [—] pystyks sä antaa jonkun esimerkin vaikka esimerkiks [—] mikä jättää tulkinnanvaraa
- H: ää (.) [katsoo muistiota ja alleviivaa] no esimerkiks et sanotaan vähitellen korvata, ni [—] mikä on vähitellen korvata ja tota (.) rajataan lähtökohtaisesti, tavallaan et tääl on epämääräsi ilmauksia justtiinsa että niinkun tavallaan haetaan yhtenäistä linjaa mut sit jätetään niinku takaovi auki sille et joku voi kuitenkin löytää sielt poikkeuksen (.) ja sitten tota mm(.) tääl on siis mu mielest tosi paljon tääl on erityistapauksissa voidaan harkinnan mukaan käyttää
- K: kuitenkin ei oo sanottu mikä se erityistapaus on ja
- H: niin [—] et tää jättää hirmusesti niinku lukijalle tulkinnanvaraa ja sit kun tavoitteena on kuitenkin [—] on yhtenäistää ni sit tätä on saanu lukee aika niinkun (.) tarkasti ja sitten varmasti niinkun muodostanu vaan sen oman käsityksen ja sitä niit käsityksii on todennäköisesti kakstoista, kaikissa eri ministeriöissä
- [—]
- K: joo, osaaks sä arvailla mistä mahtais johtua että tää on tällänen, miten siihen ois voinu vaikuttaa
- H: mmm (nauraen) osaan (.) siihen vaikuttaa se et sit tähän niiku valmisteluun osallistu myös kakstoista ministeriötä ja siihen vaikuttaa se et siel on niinkun ää ristiriitasii näkemyksii siitä et mitä täällä pitäisi niinkun lukea ja on eriävät näkemykset, sen takii varmasti nää on niinku tälläsiä (.) tavallaan (.) epämääräsi nää käytetyt sanamuodot
- K: niin et ne on tarkoituksella laitettu
- H: niin, mä veikkaan että ei oo uskallettu tehdä jämäkämpää (H1)

Edellisessä esimerkissä (23) ympäripyöreys vaikuttaa siis olevan tarkoituksellista. Haastateltava arvelee sen syyksi, että 12 ministeriön yhteistyössä ei ole *uskallettu tehdä jämäkämpää*. Pelätään siis kirjoittaa tarkasti ja yksityiskohtaisesti ja jätetään tarkoituksella *takaovi auki*, jotta voidaan kuitenkin tarvittaessa toimia toisin. Haastateltavan veikkaama uskalluksen puute saattaa viitata esimerkiksi siihen, että minkään ministeriön edustajat eivät ole uskaltaneet ristiriitaisten näkemysten keskellä ottaa vastuuta päätöksen tekemisestä.

Aineistossa uskaltamisdiskurssi rakentuu myös turvallisuuspuheena; puheena, jossa kuvataan turvallisia ratkaisuja eli sitä, kun uskalluksen puute määrittelee, kuinka toimitaan. Haastatteluissa muistioita moitittiin toistuvasti liian ympäripyöreiksi, ja niissä toivottiin käytettävän selkeitä, täsmällisiä ja yksitulkintaisia ilmauksia. Sama toive esiintyi lomakekyselyssä. Haastatteluissa ilmeni kuitenkin, että selkeyttä ja täsmällisyyttä saattaa estää se, ettei uskalleta kirjoittaa tarkasti. Tällöin pitäydään turvallisessa ratkaisussa. Esimerkki (24) nostaa esiin ristiriidan, joka nousee turvallisen ja tarkoituksellisen pehmentämisen ja toisaalta sen synnyttämän epämääräisen muistiotekstin välille.

- (24) K: ja sitten se joissakin on tässä tullu esille että sitte just voidaankin moittia joitakin papereita tai muistioita et ne on vähän liiankin ympäripyöreitä, et sit ne jättää sitä tulkinnanvaraa ja just sit silloin kun ei voida sanoa niin täsmällisesti, että mä mietin sitä että onkos e tietynlainen ympäripyöreys et se on ihan niinku tarkotus eikä se oo niinkun vahinko
- H: ky, siis kyllähän se on tarkotus, joo ja sitten se on tavallaan semmonen niinku turvaverkko, [– –] mut sitte taas toisaalta riippuen taas tilanteesta et (.) et oisko se sitten että joskus vaan sanois jonkun asian muistiossa vähän napakammin, ni ainakaan ei tarvis jälkikäteen miettiä et no mitähän tällä tarkotettiin, et sit säästyttäis sellaselta et no täs nyt oli näin ja tällä mennään (H3)

Haastateltava kuvaa (esimerkki 24) ympäripyöreästi kirjoittamista *turvaverkoksi*. Pehmentäminen on tarkoituksellista, ja pehmentämisen turvaverkkoa käyttämällä voi pelastaa itsensä hankalilta tilanteilta, joita liian napakasti kirjoittaminen voisi synnyttää. Asian kääntöpuolena on, että vaikka pehmentäminen voi olla kirjoittajalle eduksi, lukijalle ympäripyöreä kirjoitustyyli saattaa jättää liikaa tulkinnanvaraa ja aiheuttaa epä tietoisuutta tekstin asiasisällön suhteen. Jos uskallettaisiin kirjoittaa *napakammin*, ei tarvitsisi *jälkikäteen miettiä*, mitä jollain muistion kohdalla mahdettiin tarkoittaa (*säästyttäis sellaselta et no täs nyt oli näin ja tällä mennään*).

Turvallisuuspuhe liittyy aineistossa myös vuorovaikutukseen kuten esimerkissä (25), jossa haastateltava uskaltaa antaa keskeneräisen tekstin kollegan luettavaksi. Hän kuvailee ensimmäistä muistioraakilettä *nauruversioksi*, muistioksi, jolle voi vapaasti nauraa. Tällainen suhtautuminen vaatii, että tuntee kollegan hyvin ja että pitkä yhteinen työskentelytaival on synnyttänyt keskinäisen luottamuksen ja ystävällisyyden ilmapiirin.

- (25) H: muistio on, se pitää tehdäkin sillä tavalla vuorovaikutteisesti että, jonkun draftin tekee usein puhtaan nauruversiosta mun mielestä se on hauska, hauska se niinkun vapauttaa vastapuolen niinkun, niinkun pillastumasta että, et mä vaan nyt yritin heittää jotain ku emmä nyt tosiaan osaa et sinä osaat paremmin että auta minua nyt vähäsen et tää on nauruversio et tälle saa nauraa
- K: se onkin hyvä, en oo ikinä kuullut aikasemmin
- H: että et et tää on munkin mielestä tää on ihan naurettava mut tää on nyt paras mitä mä saan aikaan, ja nytte se on niinku se eka pallo joka heitetään
- K: jostain lähdetään liikkeelle
- H: ja sit toinen pistää lisää siihen ja sit ku sitä on vähän palloteltu niinku turvallisessa seurassa, et sielt tulee niitä ystävällisiä ää tuttavien tuttujen koska ihmiset ihmisillehän täs tekee töitä ja mitä pidemmin ollaan ollaan oltu tekemisissä ni, niin tota ää (.) niin, syntyy semmosia tietynlaisia suhteita että, tuolta ihmiseltä voi kysyä et se mielellään auttaa koska sehän on tavallaan niinku, tavallaan niinku pois

omasta ajasta että lukee toisen draftia ja heittää siihen kommentteja [– –] mut täs sama jos mä osallistun siihen noin ni sit mä voin itsekin tota käyttää samaa, ää samaa niinku verkostoa sitten omien ongelmieni pohdintaan ja että et mut et kaikki ei suinkaan työskentele tällä lailla vuorovaikutteisesti (H4)

Sanavalinta *nauruversio* ilmentää haastateltavan suhtautuvan toisten kommentteihin rennosti: hänen ei tarvitse pelätä niitä eikä sitä, miten toiset muistioluonnokseen suhtautuvat, sillä kaikilla on tiedossa, että muistioluonnoksesta saattaa vielä löytyä naurettavia asioita. Kun *pallottelee* tekstiä *turvallisessa seurassa*, ei tarvitse pelätä myöskään toisen *pillastumista*, millä tulkitsem haastateltavan tarkoittavan kollegan hermostumista siihen, että kuinka toinen nyt tuollaista tekstiä tarjoaa. Päinvastoin silloin voi saada *ystävällisiä* kommentteja omaan luonnokseen. Haastateltava toteaa kuitenkin, että *kaikki ei suinkaan työskentele tällä lailla vuorovaikutteisesti*. Näin hän ilmaisee implisiittisesti, että osa kollegoista ei uskalla pallotella keskeneräistä tekstiä, heillä ei kenties ole yhtä turvallista ympäristöä siihen. Toisaalta ilmaisu implikoi myös, että haastateltava itsekään ei voi pallotella tekstiluonnoksia kaikkien kollegoidensa kanssa vapaasti.

Myös seuraavan haastateltavan kertomuksessa (esimerkki 26) uskaltaminen rakentuu turvallisuuspuheena ja kytkeytyy turvallisen valinnan tekemiseen. Keskustelemme siitä, kuinka muistion kohderyhmä vaikuttaa kirjoitettavan muistion kieleen. Ennen aineisto-otetta haastateltava on kuvailut tilannetta, jossa hän on kirjoittanut nimitysmuistion päätöksentekijälle: *jos huomenna yleisistunto tekee päätöksen klo 13, ni kello 14 sitä lukee media ja sitä lukee ne hakijat ja sitä lukee ulkopuoliset kiinnostuneet eli toisin sanottuna kansalaiset ja näin*. Tilanne, jossa päättäjälle kirjoitetusta muistiosta tulee yhtäkkiä julkinen, onkin muistion kirjoittajalle hankala. Koska teksti ei voi palvella samaan aikaan kaikkia lukijoita, kirjoittajan on tehtävä tietoinen valinta, kirjoittaako hallinnolle tarkasti ja oikeilla termeillä vaiko kansalaisille helpotajuisesti. Kirjoittaja kokee turvallisimmaksi valinnaksi kirjoittaa hallinnolle, vaikka muistiosta tulee sen muille lukijoille todennäköisesti vaikealukuinen.

- (26) H: jos aattelee viel tätä nimitysmuistioo ni miten siitä ku tavallaan ensiks kirjoitetaan hallinnolle ja sit siitä tulee yhtäkkiä julkinen asiakirja, niin toi, et se on niinku kauhe semmonen nivelkohta ja et tavallaan et pitäskö sitä hallinnon kieltä pystyy muuttamaan ja miten sitä pystyy muuttamaan kun meitäki on täällä niinkun vaikka myös juristeja ni sit haluu olla kauheen tarkka siinä et puhuu niil oikeil termeillä (.) ja sit se samalla tavalla kun siitä muistiosta vaik tai jostain ruvetaan puhuun ulospäin vaikka tehdään nyt joku facebook-päivitys tai twiitataan siitä, ni sit must tuntuu et me aina keskustellaan meidän viestinnän kanssa et kuinka tarkasti siitä pitää ulospäin pystyy sanomaan [– –] se niinku mitä odotetaan hallinnon sisältä ja mitä ulkoapäin odottaa, ni se ristituli on mun mielest aika, aika paha, et joko, tää on niit hetkii et joko tekee et kirjottaa hallinnolle ja sit pyllistää kansalaisille tai sit kirjottaa kansalaisille ja sitte ehkä saattaa niinkun pyllistää hallinnolle ja omalle esimiehelleen tai
- K: nii se on kyllä totta joo et niinku semmonen ristiriita siinä että näiden kahen
- H: niinku ne on semmoset niinku voimat ja sitte virkamiehen pitää pystyy siin välissä valitsean mihin kirjottaa ja useimmiten tuntuu et se turvallisin valinta on kirjottaa sinne hallintoon, sielt tulee se palkka ja sieltä tulee se virkasuhde (H1)

Ristiriita syntyy *hallinnon sisältä* tulevien ja *ulkoapäin* tulevien odotusten välille: hallinto ja esimies odottavat *tarkkuutta* ja *oikeiden termien* käyttämistä, mutta media, asiasta kiinnostuneet kansalaiset

ja työpaikkaa hakeneet henkilöt toisaalta odottavat, että muistio on ymmärrettävää ja selkeää kieltä (esimerkki 26). Tämä ristituli on haastateltavan mielestä *aika paha*, ja *voimat* vetävät häntä eri suuntiin. Haastateltavan täytyisi kirjoittajana siinä välissä pystyä valitsemaan, kenelle kirjoittaa ja samalla ketä miellyttää (*joko tekee et kirjoittaa hallinnolle ja sit pyllistää kansalaisille tai sit kirjoittaa kansalaisille ja sitte ehkä saattaa niinkun pyllistää hallinnolle ja omalle esimiehelleen*). Haastateltava kokee, että *turvallisin valinta on kirjoittaa [– –] hallintoon*, koska sieltä *tulee [– –] palkka ja [– –] virkasuhde*. Muut valinnat eivät esimerkin valossa määrity yhtä turvallisiksi. Uskaltamisen puute korostaa tekstin virallisuutta: haastateltava ei uskalla kirjoittaa kansalaisia ajatellen lukijaystävällistä tekstiä. Hän pohtiikin, pitäisikö hallinnon kieltä pystyä muuttamaan ja kuinka sitä voisi muuttaa sellaiseksi, että se taipuisi myös talon ulkopuoliseen viestintään, kuten twiitteihin, Facebook-päivityksiin ja mediaan.

Edellisen esimerkin haastateltavan oli vaikea valita, kenelle muistio kirjoitetaan. Valinnanvaikeus voi kohdistua myös siihen, mitä asioita ja kenen näkemyksiä tekstiin kannattaa kirjoittaa. Tätä havainnollistaa esimerkki 27, jossa uskalluksen puute lisää muistion pituutta. Keskustelemme siinä haastateltavan kanssa lomakekyselystä, jonka perusteella tekstien lyhentämien ja vähentäminen ovat hyviä tapoja kehittää tekstejä. Haastateltava pitää tekstien lyhentämistä mahdollisena, sillä ne saattavat sisältää turhaa toistoa ja päällekkäisyyttä sekä kappaleita, jotka eivät tuota lisäarvoa. Syynä voi olla se, että kirjoittaja ei uskalla ottaa vastuuta siitä, mitkä asiat ovat tärkeitä ja mitä puolestaan voi jättää pois.

- (27) K: no mennään sitten tohon kehittämisosastoon vielä [– –]että mitä tekstien kehittämiseksi kannattaisi tehdä esimerkiks kehittää kirjottamisprosesseja tai lisätä koulutusta (.) karsia tekstien määrää ja lyhentää tekstejä [– –] onks toi mahdollista, miten sä aattelet että voisko niitä tekstejä jotenkin vähentää tai voisko niitä lyhentää
- H: kyl tekstei mä uskon että voi lyhentää, että just siellä voi olla päällekkäistä toistoa rönsyilyjä tai sitten yksinkertaisesti kappale joka ei tuota lisäarvoa, että, ja mutta siten kun taas ministeriössä ku koordinoi useamman tavallaan eri sektoria hoitavan osaston asioita nii jokainenhan haluaa tuoda ne omat asiansa ja sitte pitäis niinku uskaltaa tehdä sitä rankingia että kannattaako nyt tähän, [– –] asiaan käyttää paukuja tässä kohtaa vai oisko tämä nyt enemmän sitte [– –] liittyvää et tällai tokihan tätä tehdäänkin, mutta tuota kyl mun mielest sitä aina on hyvä niinku arvioida sitä omaa tuotostaan systemaattisesti että, et onhan tämän paperin fokus nyt oikea (H3)

Haastateltava toteaa tässä, että silloin, kun tekstiin kootaan useamman tahon näkemyksiä asiasta, niin kirjoittajan pitäisi uskaltaa tehdä valintoja, *rankingia*, ja päätettävä, kenen näkemyksiä tekstissä painotetaan. Näin kirjoittajan on arvioitava, että *paperin fokus on oikea*. Haastateltavan kertomuksesta voi tulkita ajatuksen, että on turvallisempaa varmuuden vuoksi kirjoittaa laveasti, ettei tee väärää valintaa, vaikka tekstiin näin kertyykin mittaa. Sanomalla *pitäis uskaltaa tehdä valintaa* haastateltava implisiittisesti ilmaisee, että tällä hetkellä ei aina uskalleta.

Edellisissä esimerkeissä (26 ja 27) tuotiin esille uskaltamisen puutetta, joka ylläpitää tiettyjä kirjoittamisen konventioita ja estää kirjoittajaa toimimasta tilanteeseen kenties paremmin soveltuvalla tavalla. Seuraavassa haastateltava kaipaa kollegoilta rohkaisua omien johtopäätösten tekemiseen. (esimerkki 28).

- (28) H: eli mun mielestä tähän pitäis tähän vuorovaikutteisuuteen pitäis pyrkiä, muistion kirjoittaminen on sen seurausta ja tää vuorovaikutteisuuden logiikka, niin se pitäis saada ihmisten ymmärtämään [– –] että mikä valtava voimavara se on [– –] ja kun oppii argumentoimaan nn vuorovaikutteisessa tilanteessa niinkun sitä omaa asiaa sitä pohtimaan sitä ja tuottamaan toisille niinkun, niinkun oman selkeän näkemyksen [– –] niin niin mä luulen että semmosella loogisella ajatusvirralla syntyy myös hyviä hyviä tota muistioita, mut tota, kaikki ei oo kiinnostuneita omista t töistään saatikka muiden töistä, [– –]
- K: joo
- H: [– –] ja että panokset pitäis laittaa tähän vuorovaikutteisuuden lisäämiseen [– –]
[– –]
- H: puheet viestintä on mahtava väline, eeh, ja sillä päästään aidosti eteenpäin ja ja jos on sulla huolia niin siin niistä kertominen niinku helpottaa sua heti, tyyliin työasiat on vähän noin että vaarassa jäädä niinku passiiviin että että edistääkö niitä, unohtuu palaako jopa dedlainit tai syntyy huonoo laatua, [– –] koko ajan siin on se vaara, et pitäis keskustelulla vuorovaikutuksella pitää se sillä tavalla tuoreena ja rohkaista itseään niihin, johtopäätöksiin seuraava vaihe se se on aina se seuraavat askeleen ottaminen tommosessa prosessissa ni, se tarttee sen vuorovaikutteisen tuen, varmuuden että joo olen oikeella tiellä joo että tää on tärkeää ja kirjoitan tämä asian perustelumuiotiooni yhdeks tärkeäks huomioon otettavaks asiaks kun päästään tästä pää päätökseen, joo (H4)

Esimerkissä uskaltamisen puute kohdistuu jälleen valinnan tekemiseen: on osattava päättää, mikä on käsiteltävässä asiassa tärkeää, mitä muistiossa kannattaa korostaa. Haastateltava tarvitsee *vuorovaikutteisen tuen* ottaakseen muistion kirjoittamisessa *seuraavan askeleen* kohti johtopäätösten tekemistä. Keskustelemalla kollegan kanssa saa *rohkeutta* ja *varmuutta* siitä, että on *oikealla tiellä*. Näin muistiostakin tulee parempi, ja se tulee haastateltavan mukaan toivottavasti myös paremmin luetuksi. Uskalluksen ja vuorovaikutteisuuden puute voivat aiheuttaa *vaaran*, että *syntyy huonoo laatua* tai että työ ei edisty ja deadlinet palavat. Haastateltavan lähityöyhteisössä hänen kaipaamansa vuorovaikutus ennen muistion kirjoittamista ei ole tapana. Joissain ministeriöiden työyksiköissä tai -yhteisöissä sen sijaan on normaalia keskustella muistiosta ja miettiä yhdessä, mitä sillä halutaan kertoa.

Seuraavasta haastateltavasta piirtyy vielä astetta uskaltavampi kuva. Hänen puheessaan uskaltaminen konstruoituu rohkeutena tai rohkeuden toiveena kirjoittaa vapaammin ja omalla tavallaan (*mahollisuus kirjoittaa vapaammin ni voi kirjoittaa vähän rohkeemmin*) (esimerkki 29). Adjektiivirohkea on synonyyminen adjektiiville uskaltava, ja tässä siis toive kirjoittaa rohkeammin määrittäyty toiveeksi uskaltaa⁹. Keskustelemme haastateltavan kanssa muistiotyöskentelyn kehittämisestä. Esimerkissä hän puhuu muistion kielestä virkamieskulttuurin tuotteena, joka on tiettyssä yhteydessä pai-

⁹ Kielitoimiston sanakirjassa *uskaltaa* määritellään *olla kyllin rohkea tekemään jotakin*, ja sille synonyyminä on *rohjeta*

kallaan (perusmuistio). Kaikki tekstit eivät vaadi samanlaista muottia, ja kehittämistoiveena haastateltava esittää, että kirjoittamisen konventiota ei tarvitsisi aina noudattaa, sillä on myös tilanteita, joissa olisi mahdollista kirjoittaa vapaammin ja rohkeammin.

- (29) H: no siis ehkä niinku ihan yhteenvedona tähän kokonaisuuteen et ylipäättään miettii sitä muistion kieltä, toki on meillä näitä perusmuistioita jotka palvelee tiettyjä tarkoituksia että että niinku et se kieli on mikä on ja se on siin virkamieskulttuurissa mikä on ja sitten, nämä muut että välillä voi kirjoittaa jos on niinku mahdollisuus kirjoittaa vapaammin ni voi kirjoittaa vähän rohkeemmin, eikä niinku tarvi aina pelätä sitä että joku tarttuu johonkin et ehkä se on hyvä että joku tarttuu johonkin tai jostain jää joku niinku tällöinen niinsanotusti jälki (H3)

Muistion kielenkäytön itsestään selvyys rakentuu edellä virkamieskulttuurin tuotteeksi. Väitettä vahvistetaan adverbillä *toki*, jolle voi tässä tulkita merkityksen 'tietysti' tai 'luonnollisesti': *toki on meillä näitä perusmuistioita jotka palvelee tiettyjä tarkoituksia että niinku et se kieli on mikä on ja se on siin virkamieskulttuurissa mikä on*. Haastateltava toivoo kuitenkin, että vapaamuotoisemmassa asiakirjassa voisi kirjoittaa virkamieskulttuurista poiketen hieman rohkeammin ja pelkäämättä, että joku tarttuu tekstiin jälkeensä. Komparatiivit *vapaammin* ja *rohkeemmin* presupponoivat, että nykyisellään virkamieskulttuurissa ei voi kirjoittaa vapaasti eikä rohkeasti vaan pitää noudattaa kulttuurista kumpuavia sääntöjä. Ilmaus *eikä niinku tarvi aina pelätä* viestii, että on yleistä pelätä jonkun tarttuvan omaan tekstiin jälkeensä. Kiinnostavana näyttäytyy ajatus siitä, että vaikka joku tarttuisikin tekstiin, sitä ei tarvitsisi kokea pelottavana, vaan se voisi päinvastoin olla hyväkin asia (*et ehkä se on hyvä että [– –] jostain jää joku niinku tällöinen niinsanotusti jälki*).

Kuten osittain jo edellisessä esimerkissä, uskaltamisdiskurssi konstruoituu haastatteluissa uskaltavien ja rohkeiden tekojen kuvauksina. Siinä missä kuuliainen puhuja kuvailee asioita värittämättä tai arvioimatta niitä, uskaltava puhuja ilmaisee rohkeasti omia, vallitsevista käytännöistä tai arvoista poikkeavia mielipiteitään sekä arvioi ja kyseenalaistaa (Heikkinen 2000: 294–295.) Seuraavassa esimerkissä (30) näyttäytyy uskaltava puhuja. Hän kertoo, että tekstin pehmentämisellä on toinenkin puolensa: se on toisinaan tarkoituksenmukaista asioiden sujuvan etenemisen kannalta. Jos kirjoittaa kovin *raflaavasti*, asiaan tartutaan, mikä saattaa aiheuttaa sotkua ja pysäyttää valmisteluprosessin. Haastateltava joutuukin kipuilemaan sen tasapainon kanssa, kuinka särmikkäästi voi kirjoittaa ja kuinka paljon täytyy pehmentää.

- (30) H: että jos hirveesti tulee niinku että jos sä pistät jonku paperin ja siinä on liian raflaavasti laitettu asioita, ni sit niihin tartutaan ja sit me sit et tavallaan seki aiheuttaa sinänsä sotkuu mut taas toisaalta eihän senkään, niin tasapaino siinä et kuinka niinkun särmikkäästi sinä voit sanoa asioita, että ne ei niinku pysähdy siinä valmisteluprosessissa, ja sitte taas niinkun et ja missä määrin sitä pitää pehmentää sit et se tavallaan se asia etenee, että se on ehkä just se tasapaino, minkä kanssa kipuilee että itte huomaa kuuluvani ehdottomasti siihen kuntaan joka on valmis laittamaan kärjistetyimminkin asioita tai laittamaan vähän kovemminkin ku toiset taas halua niinku pehmentää sitte että niistä ei tuu mitään tällästä jälkisanomista tai muuta (H3)

Esimerkin valossa puhuja näyttäytyy kipuilustaan huolimatta uskaltavana, ja hänen näkökulmastaan taas osa kollegoista jälkisanomista pelkäävinä: hän on valmis kirjoittamaan kärjistetymin ja kovemmin siinä missä toiset haluavat pehmentää, ettei tule *mitään jälkisanomista tai muuta*. Kun käytetään riittävän epämääräisiä ilmauksia, ei kenenkään ole mahdollista myöhemmin tarttua tekstin yksityiskohtiin. Uskaltamisen puute jälkisanomisen pelossa kirjoittuu tekstiin siis pehmeinä, kenties epämääräisinä ilmauksina.

Edellisen esimerkin (30) puhuja uskalsi kyseenalaistaa vallitsevan kirjoittamisen normin, pehmentämisen. Seuraavassa haastateltava uskaltaa jälleen asettua virkamiesmuottia vastaan välittämättä siitä, että kollegoiden mielestä hän oli tekstissään kärjistänyt liiaksi ja aiheuttanut toisissa *kauhureaktion* (esimerkki 31). Esimerkissä pohditaan sitä, mistä johtuvat muistioiden kielen hankaluudet, kirjoittajan henkilökohtaisista tavoista vai organisaatiokulttuurista. Puhujan mielestä hiukan molemmista: organisaatiokulttuuri asettaa tekstille omia vaatimuksiaan (*toimintakulttuuri* ja *maailma* ovat sellaisia), mutta myös kirjoittajissa on eroja, sillä kaikki eivät uskalla kirjoittaa konventioista poiketen.

- (31) K: mistä se sun mielestä johtuu [—] että miks ne paperit on sit semmosia et ne, niissä pyöritellään niit asioita moneen kertaan ja ne on hankalia lauseita tai niinku sanoit että tiiviimpi ois toivottavaa välillä [—] vai onks se sitten vaan [—] että jotkut vaan osaa paremmin valita sanansa ja kirjottaa ytimekkäämmin tai selkeämmin kun toiset vai onks se sun mielest [—] organisaatiokulttuurissa tai [—] toimintaprosesseissa
- H: [—] minusta tuntuu että se on vähän niitä kaikkea että siis se on vaan se toimintakulttuuri ja maailma niinku on tavallaan sinänsä muotoutunu sellaseks [—] esimerkiks jostain omista henkilökohtaisista kirjoituksistani olen saanut virkamieskollegoilta silleen että niinku ensimmäisenä suurinpiirtein kauhureaktio että tätä ei voi laittaa noin kärjistäen ja ei voi laittaa noin esille ja sitten mä mut sillon mä oon ajatellu että onneksi tämä on minun oma paperini, ni mä voin tehdä tästä just sellasen niinkun minä haluan että niinku että et sen vaan huomaa et siel iskee joku virkamiehen mekaani päälle että täytyy pehmentää täytyy niinkun kompromissata ja täytyy silleen että ei oo sellast mitään niinkun varmasti kärjistävää tai sellanen mikä niinku herättäis liian voimakas tunnetta tai tai reaktioo et ehkä sitä niinku tietyllä tavalla se kieli menee siihen et vältellään sellasta et ei niinku (.) tuu mitään hankausta tai (H3)

Haastateltava asemoi itsensä uskaltavammaksi kirjoittajaksi kuin työtoverinsa, joilla (*siel*) *iskee joku virkamiehen mekaani päälle*, jolloin heidän täytyy *pehmentää* ja *kompromissata*. Hänen puheestaan välittyy voimakas, subjektiivinen ote ja oma tahto tehdä tekstistä juuri sellainen kuin hän itse haluaa (*mut sillon mä oon ajatellu että onneksi tämä on minun oma paperini, ni mä voin tehdä tästä just sellasen niinkun minä haluan*). Esimerkissä konventionaaliseksi määrittyy *kompromissaaminen* ja *pehmentäminen* sekä neutraali kirjoittaminen, joka *ei herätä voimakkaita tunteita eikä reaktioita*. Uskaltamisen puute ilmenee siten, että *vältellään* kirjottamasta niin, että syntyisi *hankausta*. Uskaltava kirjoittaja taas voi kirjoittaa *kärjistetymin*, eikä hänen tarvitse erityisesti vältellä mitään.

Uskaltamispuheen kohdistumista jälkisanomisen pelkoon havainnollistaa vielä seuraavakin esimerkki (32). Sähköpostiviesti toimittaa toisinaan muistion virkaa, jolloin sillä voidaan muistion tapaan selvittää tai taustoittaa työn alla olevaa asiaa. Haastatteluissa ilmenee, että sähköpostiviesti koetaan muistiota kevyempänä tekstinä. Muistio jää talteen, ja siihen voidaan palata tai puuttua jälkikäteen, joten sen kirjoittamisessa täytyy olla tarkempi kuin sähköpostin.

- (32) H: ja se on just jännä että niinku ehkä nyt toki sit odotetaan erilaista siin sähköpostiviestissä mut sit niit käytetään kuitenkin ihan samalla tavalla et niinkun tavallaan, muistioo kirjottaessa pitää olla kauheen tarkka et mitä sinne kirjottaa ku sit joku voi sanoo et sähän tuolla olit tän asian näin esitelly, ni sit siihen pitää
 K: et sähköpostiviesti voi olla vielä vähän niinku semmonen prosessissa olevampi
 H: vähän niinkun, niin, niin (H1)

Uskaltaminen rakentuu tässä sen pelkäämisenä, että kirjoittaja jää kiinni sanomastaan: *ku sit joku voi sanoo, et sähän tuolla olit tän asian näin esitelly*. Tässä valossa muistion kirjoittamisessa täytyy olla haastateltavan sanoin *kauheen tarkka*.

Tämän alaluvun esimerkeissä on kuvattu sekä uskaltamisen puutetta ja siihen liittyviä turvallisia ratkaisuja että uskaltavia tekoja. Viimeinen uskaltamiskeskustelua havainnollistava esimerkki (33) piirtää kuvan varsin rohkeasta puhujasta. Siinä kuvaillaan uskaltavaa ratkaisua ja konventionaalisen toimintamallin kyseenalaistamista. Kun puhumme haastateltavan kanssa muistiotyöskentelyn kehittämisestä ja siihen liittyvästä koulutuksesta, hän tuo esille sen, että toisinaan muistiota ei kannattaisi kirjoittaa lainkaan.

- (33) K: joo, mites jos aattelee (.) täs on tullu semmonenkin niinkun esille että monet asiat ne ei välttämättä vaadi pelkkää koulutusta mutta ne on asioita mistä vois keskustella yhdessä että hetkinen vaikka että miten meillä kirjoitetaan tai minkä tyyppisiä papereita me nyt halutaan tehdä, käytek te tämmösiä keskusteluja vai onks ne vaan niitä juuri et ku meil on aina tehty näin ni tehdään nyt näin
 H: no siis kyllä meillä käydään keskusteluja siitä että et minkälainen joku niinkun, jos nyt puhutaan muistiosta ja muista ni minkälainen sen kannattais olla tai minkälainen prosessin kannattais olla tai miten tätä työtä kannattais tehdä ja muuta vastaavaa ja sitten no ite oon siis hyvä esimerkki siinä et just eräästä kehittämisprojektista ni ihan totesin suoraan et mä en tästä aio muistiota kirjoittaa, koska se ei tuo lisäarvoa, et tää asia on paljon monipolvisempi ja sit se että me keskitytään draftaamaan paperia, ni vie niinku fokuksen siitä itse asiasta että ja se ei tuu hyödyttää ketään siinä mieles et me kun siinä puhutaan jo sitte yhteisestä toimintakulttuurista ja toimintatavoista, ni se on sit semmonen enemmän mitä minun mielest kannattaa viedä keskustelemalla läpi, että pitkällä jänteellä (H3)

Haastateltavan rohkeus ilmenee hänen voimakkaasti lausutussa toteamuksessaan: *ni ihan totesin suoraan et mä en tästä aio muistiota kirjoittaa, koska se ei tuo lisäarvoa*. Haastateltavan käyttämä lauserakenne (*ni ihan totesin suoraan et [– –] en [– –] aio*) kuvastaa sitä, että odotuksenvastaiseen toimintaan on todella tarvittu uskallusta ja päättäväisyyttä. Esimerkistä kuultaakin ajatus, että muistion kirjoittaminen tapaamisen jälkeen on oletusarvo ja kirjoittamatta jättäminen täytyy erikseen perustella.

Tässä perusteluna on se, ettei muistio tuo lisäarvoa eikä se tule hyödyttämään ketään ja että keskittyminen paperin *draftaamiseen* vie fokuksen itse asialta, joka on *paljon monipolvisempi* ja jota pitäisi edistää *keskustelemalla*.

Kuten edellä olleista esimerkeistä käy ilmi, uskaltamiskurssi konstruoituu aineistossa pääasiassa kahta kautta: kuvauksina siitä, mitä pelätään, kun ei uskalleta rikkoo kirjoittamattomia sääntöjä, ja toiseksi kuvauksina uskaltamisesta erilaisissa tilanteissa. Omiin päätöksiin kaivataan myös rohkaisua kollegoiden taholta. Pelkäämisen kohteina haastatteluissa näyttäytyvät esimerkiksi esimieheltä saatavat moitteet, muu jälkisanominen ja väärät tekstin sisältöön tai tyyliin liittyvät valinnat. Uskaltava puhuja sen sijaan ei pelkää moitteita vaan haastaa konventioita ja kirjoittaa oman mielensä mukaan, rohkeasti, kärjistäenkin – tai jättää jopa koko muistion kirjoittamatta, jos se ei hänen mielestään hyödytä asian käsittelyprosessia. Uskaltamispuhe siis sekä ylläpitää konventioiden pysyvyyttä (kun ei uskalleta) että luo mahdollisuuksia muutokselle (kun uskalletaan).

4.2.5 Lojaalius

Haastatteluaineisto osoittaa, että haastateltavien lojaalius työtovereita kohtaan pitää niin ikään yllä joitain kirjoittamisen konventioita. Haastateltavat tunnistavat kehittämisen kohteita teksteissä ja tekstityön käytänteissä. He kertovat, mitä voisi tehdä toisin, mutta miltei samaan hengenvetoon heidän puheestaan kuultaa myös lojaalius kollegoita kohtaan. Lojaalius saa hyväksymään erilaisia epäkohtia. Vaikka haastateltavat toivovat muutosta, niin he eivät tohdi vaatia sitä toisilta vaan kunnioittavat työtovereiden henkilökohtaisia tyylejä ja tapoja.

Lojaaliusdiskurssi konstruoituu esimerkissä 34 puheessa toisen kirjoittaman muistion ongelmakohdista, jotka haastateltava kuitenkin hyväksyy. Haastateltava toivoo, että muistiot olisivat nykyistä selkeämpiä ja ettei muistion pääasia hukkuisi yksityiskohtien alle. Hän on kuitenkin lojaali kollegoita kohtaan ja hyväksyy epäselvän, rönsyilevän ja huonosti jäsenneilyn muistion.

- (34) H: et ylipäättään se että niinku et se ois semmosta selkeätä että mikä tämän muistion pointti on miks se on kirjoitettu ylipäättään, et se on niinkun, et se saattaa joskus vähän hukkuu niinku kaikkien semmosten niinku yksityiskohtien (.) mutta tääki on taas niin monipolvinen asia ja sitten se aina on todella paljon niinku kirjottajasta lähtösin et miten sä ajattelet et toisethan on paljon rönsyilevämpiä ja toiset on taas semmosii huomattavasti ytimekkäämpiä että, et siihen ei semmosta et että sitä pystyykö sitä missään vaiheessa täysin ulkoapäin ohjaamaan vaan kuinka paljon se on siit henkilöstä kiinni et miten se sen jäsentelee sen asian, että se on vaan sellanen (H3)

Puhuja tuo edellä ensin esiin epäkohdan, minkä jälkeen hän tuo *mutta*-lauseella esiin sen toisen puolen ja kumoo näin esittämänsä kritiikin (*mutta tääki on taas niin monipolvinen asia*). Lojaalius ilmenee sen ymmärtämisenä, että *toiset* vain ovat *rönsyilevämpiä* kirjoittajia kuin toiset, jotka ovat *ytimekkäämpiä*. Haastateltavan mielestä kirjoittamista onkin vaikea ohjata täysin *ulkoapäin*, koska se

on niin paljon henkilöstä kiinni. Esimerkistä voidaan tulkita haastateltavan kokevan voimattomuutta tai kenties haluttomuuttakin vaikuttaa asiaan, sillä hän kuvailee tilannetta: *se on vaan sellanen*.

Haastateltavat tuntuvat siis hyväksyvän sen, että ihmiset ovat erilaisia kirjoittajia ja ihmistyypppejä, ja henkilön luonne vaikuttaa heidän mielestään siihen, millaista tekstiä kukin tuottaa. Seuraavassa keskustelemme muistion kirjoittamisesta yleensä, ja haastateltavaa selvästi kiusaa, kun jotkut kollegoista kiinnittävät niin paljon huomiota tekstin kieliasuun: *kirjoitusvirheisiin ja pilkun paikkaan*. Hän on kuitenkin lojaali myös näille kollegoille (esimerkki 35).

- (35) H: no ehkä taas, ehkä se on ajatteluero enemmänkin, että sit huomaa että ihmisii on kahdenlaisia että toiset kattoo yleisesti sitä [– –] asiaa ja mitä tällä halutaan saavuttaa ja et mitä sinne talon johdolle halutaan kertoa ja toiset kiinnittää huomiot kirjoitusvirheisiin ja tarttuu niihi, ja sitten itellä ainakin on enemmän semmonen et no entäs jos viedään asia läpi et ei nyt niin mietitä sitä pilkun paikkaa, et niinkun lain lainsäädäntöä ku tehdään ni sillä on merkitystä taas sitte ihan eri tavalla mut sit ku tehdään yleinen yleisempi strategiapaperi nii se ei oo ehkä se pilkun paikka se pointti siinä, ku tarvitaan viedä niinku asiaa eteenpäin, että siis se mut se on niinkun tosi ja se on ehkä ihmistyyppikin eroo että toiset on näis asioissa huomattavasti niinkun ja kiinnittää huomiota eri asioihin (H3)

Edellä haastateltava itse haluaisi, että muistiossa painotettaisiin kieliasun sijaan sitä, *mitä sillä halutaan saavuttaa, mitä talon johdolle halutaan kertoa ja miten asia saadaan vietyä läpi*. Hän osoittaa lojaaliutta puhumalla *ajatteluerosta ja ihmistyyppistä*. *Ajattelueron* voisi nähdä myös mahdollisuutena muutokseen: ajatteluun voi aina vaikuttaa, sillä kyseessä ei ole kenenkään pysyvä persoonallisuudenpiirre. Esimerkin valossa ajatteluero konstruoituu kuitenkin muutoksen esteeksi, sillä lojaali kollega ei pyri vaikuttamaan toisten ajatteluun. Lopussa haastateltava toteaaakin, että myös *ihmistyypeissä* on eroa.

Lojaalius kollegoita kohtaan nousee esiin myös niin, että vaikka itseltä vaaditaan tietynlaiset kriteerit täyttävää muistiotekstiä, niin toisilta sitä ei odoteta (esimerkit 36 ja 37). On siten jokaisen oma asia, kuinka paljon tekstiä viimeistelee, ja pelkästään se, että ihmiset ovat erilaisia, riittää lähtökohdaksi ymmärrykselle (esimerkki 37).

- (36) K: sä et oo sitä ajatellu isona ongelmana, et sä, et et et koe että näis ois niinku kauheesti sun lukemissa teksteissä niinkun turhaa asiaa no tästähän [kollegan kirjoittama muistio] sä vähän sanoit että löperöä että ois ehkä voinu tiiviimminkin sanoa
 H: eeh, joo, on on semmost tarvetta tietysti mut se on se käyttötarkotus et jos, ja siihen käytettävä aika (.) mä tiedän itse viilaavani aivan liikaa, kaikenlai laisia muistioita koska se kieli on mulle tärkeä työkalu, mutta, ää,
 K: sä et oleta että kaikkien muiden pitäis tehdä samalla tavalla
 H: no en, en, emmä emmä voi sitä olettaa koska, työtahti on aika kova
 K: niin justiin
 H: et jos mä sen itseltäni vaadin niin se on sit mun [naurahdus] oma, oma häpeäni tai oma virheeni (H5)
- (37) K: mistä sä luulet että se johtuu et siel on tollanen et se ei oo selkeempi, onks se sen
 H: mä tiedän sen virkamiehen joka tän on kirjottanu et hän on hyvin kiireinen, ja hänen tapansa käsitellä asioita, on vähän semmonen vellova [naurahdus] ja tota me tehdään läheistä yhteistyötä mutta, tota

noin niin me ollaan eri tyyppisiä, et mä arvostan semmosta jämptiä ja napakkuutta ja hän on taas semmonen toisen tyyppinen että, paljon se siihen heijastuu myöskin miten hän kirjoittaa

K: joo

H: mutta et kiire vaikuttaa tosi paljon siihen työn jälkeen (H5)

Esimerkin lojaali puhuja *viilaa* itse tekstiä ja on valmis käyttämään siihen aikaa, koska kieli on hänelle (ei siis välttämättä toiselle) *tärkeä työkalu*. Haastateltava näkee kollegan kirjoittamassa muistiossa tiivistämisen tarvetta. Toisaalta hän itse taas kertoo viilaavansa tekstiä *aivan liikaa*. Viilaaminen määrittyykin tässä sävyltään kielteiseksi (*aivan liikaa*), mikä konstruoi samalla haastateltavan omia tiivistämistoiveita turhan oloisiksi. Haastateltava kertoo myös vaativansa itseltään tekstin viilaamista (*et jos mä sen itseltäni vaadin*), mutta esittää myös tämän vaatimuksen negatiivissävytteisesti häpeänä tai virheenä (*mun oma häpeäni tai oma virheeni*). Esimerkissä 36 rakennetaan siis vahvasti todellisuutta, jossa puhuja vaatii vain itseltään loppuun saakka hiottua tekstiä, mutta ei puutu toisten kirjoittamiseen. Samoin esimerkissä 37 haastateltava kertoo itse arvostavansa *jämptiä* ja *napakkaa* tekstiä, mutta hyväksyy kollegan vellovan tyylin, vaikka se tekee tekstistä epämääräistä, koska kollega on *semmonen toisen tyyppinen*. Molemmissa esimerkeissä tuodaan esille myös ajan puute (*työtahti on aika kova, kiire vaikuttaa tosi paljon työn jälkeen*). Haastateltava itse ei anna sen vaikuttaa omaan työhönsä, mutta kiireen kontekstissa on oltava lojaali toisille ja ymmärrettävä, ettei työn jälki aina voi olla paras mahdollinen.

Lojaalius ilmenee aineistossa myös tapana esittää kritiikki hyvin hienovaraisesti (esimerkki 38).

- (38) H: ja sit emmä tiä, musta tää oli myös hauska koska tää on, tän tarkoituksena oli myös niinkun, et ku nä täl tavotellaan myös hyvää virkakieltä tällä muistiolla ja tän asian yhdis yhtenäistämisellä, ni siis tää ei itse ehkä ihan onnistu siinä myöskään
- K: no onks se tyypillistä et se on niinku tällänen niinku otiksä tän vähän sen takia kun sä, että tää on pikkasen sun mielest epämääräinen tai ei anna niinku sanoit riittävästi tukee, onks se sun mielestä yleistä
- H: [miettii] se on useimmiten mut se mä en tiedä johtuaks se osin myös niinku omasta työstä just et ku ne asiakirjat mitä mä luen niin mun tehtävänä on yleensä niinkun tavallaan kommentoida ja sparrata sitä joka on sen mulle lähettänyt et niinkun kertoa et miten sitä vois parantaa, ni siks mä koen sen tietyllä tavalla niinkun myös aika tyypillisenä että niinku se on myös oma tapa lukee on se et mä mietin sitä et miten se vois olla viel parempi, tavallaan (H1)

Haastateltava esittää tässä moitteensa sanomalla, että *tää oli myös hauska*, eikä esimerkiksi outo tai huono. Hän pehmentää kritiikkiään myös ehkä-konjunktioilla: *tää* [mukaan tuotu muistio] *ei itse ehkä ihan onnistu siinä*. Hän etäännyttää myös kritiikin muistion kirjoittajasta sanomalla, että *muistio* ei onnistu tavoitteissaan eikä että kirjoittaja ei ole onnistunut esittämään asiaa täsmällisesti. Puhuja lieventää arvosteluaan niin ikään toteamalla, että hän pitää muistiota epämääräisenä, koska hänellä itsellään on oma tapansa lukea, ja hän kokee tekstin omalla tavallaan, koska hänen tehtävänsä on usein

kommentoida toisen kirjoittamaa tekstiä ja kertoa, kuinka sitä voisi parantaa. Näin hän toimii lojaalin kollegan tavoin ja väistää sälyttämästä epäselvää muistiot toisen syyksi.

Edellä olen kuvannut, kuinka lojaalius pitää yllä käytänteitä, kun toisten tekemiseen ei puututa, vaikka siinä nähtäisiin toivomisen varaa. Parhaimmillaan lojaalius on kuitenkin työyhteisön voimavara. Se kertoo luottamuksesta sekä työtovereiden ja heidän työnsä arvostamisesta ja kunnioittamisesta. Tällainen arvostava ilmapiiri välittyy haastatteluaineistosta kokonaisuudessaan.

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Johtopäätökset

Olen tarkastellut tässä pro gradu -tutkielmassani muistioiden kirjoittamista ja lukemista ministeriöiden työssä. Tutkimuksen tavoitteena on ollut tuottaa virkamiesten tekstityöstä sellaista tietoa, jota voidaan hyödyntää valtioneuvoston kansliassa virkamiehille tarjottavan kielikoulutuksen suunnittelussa. Tutkimusaineisto on koottu lomakyselyllä ja haastatteluilla. Haastatteluaineisto muodostaa keskeisimmän tutkimusaineiston, jonka pääanalyysimenetelmänä olen hyödyntänyt diskurssintutkimusta.

Tutkimuksessa on ollut kolme tutkimuskysymystä, joista kaksi ensimmäistä ovat taustoittaneet ja rajanneet kolmatta. Kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen olen vastannut esitutkimusvaiheen lomakekyselyn avulla. Siinä selvitin ensinnäkin, millaisia tekstejä ministeriöiden virkamiehet työssään lukevat, mikä heidän mielestään näissä teksteissä on ongelmallista ja mitä tekstien kehittämiseksi heidän työyhteisössään kannattaisi tehdä. Toiseksi selvitin, mitä tekstilajia olisi kyselyn perusteella tarpeellista tutkia lisää tutkimuksen syventävässä vaiheessa. Tutkimuksen päähuomio on kuitenkin ollut syventävässä vaiheessa, jossa vastattiin kolmanteen tutkimuskysymykseen (luku 4) tarkastelemalla sitä, miksi muistiotyöskentelyn konventioista pidetään tiukasti kiinni. Sen lisäksi, että olen tässä työssä vastannut edellä mainittuihin kysymyksiin, olen samalla kuvaillut, millaisia muistioita ministeriössä luetaan ja kirjoitetaan sekä sitä, millaisiin työtehtäviin ne liittyvät.

Vaikka esitutkimusvaiheen lomakekyselyn vastaukset eivät anna mahdollisuutta pitkälle vietäviin päätelmiin, otoksen pohjalta saadaan tuntumaa siihen, millaisten tekstien kanssa ministeriöissä työskennellään ja millaisia haasteita tekstityöhön voi liittyä. Kyselyssä ilmeni, että ministeriöissä luettavien tekstilajien kirjo on suuri: annetun kymmenen vaihtoehdon lisäksi (ks. kyselylomake liite 1, kysymys 1) vastaajat mainitsevat 27 erilaista tekstiä, joita he työssään lukevat. Kyselyn perusteella ministeriöissä luetaan eniten sähköposteja, mikä oli odotuksenmukaista tämän päivän asiantuntijatyön kontekstissa. Toiseksi eniten luetaan muistioita ja kolmanneksi eniten kokousten asialistoja. Tekstien suurimmaksi ongelmaksi nousi selkeyden puute, joka tekee teksteistä vaikealukuisia ja monitulkintaisia. Tekstien toivottiin olevan nykyistä selkeämpiä kolmella tasolla: tekstin kokonaisuuden ja sisällön tasolla, lause- ja virketasolla sekä sanojen ja ilmaisujen tasolla. Kun vastaajilta tiedusteltiin, miten tekstejä voisi heidän työssään kehittää, nousivat tekstien lyhentäminen ja niiden vähentäminen selvästi suosituimmiksi kehittämistoimiksi. Vähiten kannatusta ennalta annetuista kehittämisvaihtoehdoista sai sähköisten lomakkeiden muokkaaminen. Tämä tulos valaisee hieman eri suunnasta sitä aiemmissa tutkimuksissa dokumentoitua havaintoa, jonka mukaan nimenomaan valmiit teksti-

mallit ovat valtion virastoissa osoittautuneet yhdeksi keskeiseksi hyvän kielen esteeksi (ks. esim. Tiililä & Viertiö 2008). Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseeni valikoituivat kyselyn perusteella muistiot tekstilajiksi, joiden lukemiseen ja kirjoittamiseen kannattaa syventävässä vaiheessa perehtyä lähemmin.

Syventävän vaiheen haastatteluissa ilmeni, että nimenomaan organisaatiokulttuuriin juurtuneet kirjoittamisen konventiot ovat yksi syy siihen, että ministeriöissä kirjoitetut muistiot ovat edelleen kaikesta hyvään kieleen liittyvästä tiedosta huolimatta vaikealukuisia. Haastatteluiden avulla selvitin, miksi näistä konventioista pidetään niin tiukasti kiinni. Tutkimushaastattelujen analyysissä ilmeni, että muistiotyöskentelyä säätelevät monet sellaiset syyt, jotka kumpuavat organisaatiokulttuurista. Analyysin tuloksena olen nostanut aineistosta esiin keskeisimpinä kuusi diskurssia, puhetapaa, jotka merkityksellistävät eri näkökulmista sitä, miksi kirjoittamista sääteleviä, ministeriöiden toimintakulttuureihin juurtuneita konventioita ylläpidetään siitakin huolimatta, että ne saattavat jossain tilanteessa olla esteenä laadukkaaseen tekstin laatimiseen. Nämä diskurssit ovat: 1) voimakas konventioihin sosiaalistuminen, 2) kuuliaisuus, 3) luonnollistaminen, 4) kasvojen säilyttäminen, 5) uskaltaminen ja 6) lojaalius. Virkatekstien epäkohtiin on aiemmin etsitty ratkaisuja tutkimuksilla ja koulutuksilla, jotka ovat kohdistuneet enimmäkseen tekstitasen ongelmien ratkaisemiseen sekä tekstin tyyliin ja sävyyn liittyviin kysymyksiin. Myös julkishallinnon virkamiehille suunnatussa opaskirjallisuudessa tarjotaan ohjeita selkeän tekstin laatimiseen teknisen kirjoittamisprosessin näkökulmasta (ks. esim. VNK 2016). Ratkaisuja on tosin etsitty myös, kuten tässäkin tutkimuksessa, kirjoittamiseen heijastuvista työyhteisön toimintakulttuureista (ks. esim. Heikkinen 2000, Tiililä 2007). Tällöin syyksi tekstien hankaluuksiin on esitetty esimerkiksi kiirettä ja valmiiden tekstimallien tai tietojärjestelmien asettamia rajoituksia (Tiililä & Viertiö 2008, Tiililä: 2017). Samoin kuin lomakekyselyssä¹⁰, myöskään haastattelujen perusteella kiire tai valmiit tekstimallit eivät hahmotu keskeisiksi syiksi ministeriöiden muistioiden ongelmiin. Haastatteluissa mainittiin muutaman kerran, että kiireen ja kovan työtahdin takia muistiosta ei aina synny parasta mahdollista. Kiire tuntui olevan tietynlainen virkatyöhön liittyvä itsestäänselvyys, jota ei jääty pohtimaan sen enempää muistioiden ongelmia ratkottaessa. Sen sijaan syyt pitää kiinni totutuista toimintamalleista vaikuttavat olevan vahvasti yhteydessä työyhteisön jäsenten sosiaalisiin suhteisiin ja niihin liittyviin jännitteisiin; uskaltamiseen ja siihen läheisesti kytkeytyvään kasvojen menettämisen pelkoon, siihen, millainen kuva itsestä kirjoittajana ja oman työn taitajana kollegoiden ja esimiehen edessä annetaan. Gunnarsson (2009: 19) erottaa ammatilli-

¹⁰ Esitutkimusvaiheen lomakekyselyssäkin vain hieman yli kolmannes vastaajista (35%) oli sitä mieltä, että kirjoittamiseen käytettävän ajan lisääminen auttaisi tekstien parantamisessa.

sesta kielenkäytöstä kolme ulottuvuutta: sosiaalisen, yhteiskunnallisen ja kognitiivisen. Näistä sosiaalinen ulottuvuus, joka liittyy ryhmän sisäiseen rakenteeseen, työyhteisön jäsenten rooleihin, ryhmän identiteettiin, asenteisiin ja normeihin, nousee tutkimustulosteni valossa merkittävään rooliin konventioiden ylläpitämisessä (ks. Gunnarsson mp.).

Hahmotan esiin nostamani diskurssit karkeasti kolmenlaisiin. Niistä ensimmäinen, voimakas konventioihin sosiaalistuminen, voidaan nähdä ikään kuin muita diskursseja taustoittavana. Toisen ryhmän muodostavat kuuliaisuus, kasvojen menettäminen ja uskaltaminen, jotka ovat vahvasti sosiaalisia syitä diskurssien ylläpitämiselle, sillä ne liittyvät toisten edessä olemiseen ja omaan asemaan työyhteisössä. Luonnollistamisdiskurssin hahmotan kuuliaisuuteen kytkeytyvänä, sitä selittävänä ja täydentävänä taustadiskurssina. Kolmanteen ryhmään kuuluu edellisistä hieman poikkeava lojaalius, jonka niin ikään miellän sosiaaliseksi syyksi, mutta johon ei liity omaan asemaan eikä kasvoihin kohdistuvaa uhkaa.

Kielenkäytön kirjoittamattomiin sääntöihin sosiaalistutaan työn tekemisen myötä, kun organisaation tekstityön konventiot siirtyvät kokeneemmilta työntekijöiltä noviiseille osana ammattitaitoa ja kielellistä asiantuntijuutta. Julkishallinnon kielityössä kielellinen asiantuntijuus (kuten virkakielen tekstilajikonventioiden ja eri tekstilajien kielellisten keinojen hallinta) tarkoittaakin samaa kuin työn asiantuntijuus. (Kalliokoski 2017: 95, 98.) Onkin varmasti niin, että uudella työntekijällä on luontainen tarve oppia nopeasti työnteon sisäiset käytänteet, joiden myötä hän voi osoittaa taitonsa ja lunastaa paikkansa kieliyhteisön jäsenenä (ks. Gunnarsson 2009: 19; Kalliokoski mp.). Normien mukainen käyttäytyminen on ihmiselle ylipäätään luonteenomaista, sillä normien rikkominen saattaa asettaa rikkojan arvostelun tai hiljaisen kritiikin kohteeksi. Normien mukainen toiminta lisää myös ryhmän yhteenkuuluvuutta ja on siksikin tavoiteltavaa. (Karlsson 1995.) Tutkimuksen tulokset osoittavat, että kun kirjoittamisen käytänteet on sisäistetty, niitä arjen kiireessä harvemmin kyseenalaistetaan. Tutkimuksessa kävi kuitenkin myös ilmi, että käytänteisiin perehdyttämistä ei aina koeta myönteisenä. Kun uusia työntekijöitä sosiaalistetaan voimakkaasti työyhteisön kielenkäytön konventioihin, saattaa käydä niin, että tuoreet ajatukset tukahdutetaan ja vanhoja tapoja ylläpidetään vanhasta tottumuksesta niiden toimivuutta tarkastelematta. Bergerin ja Luckmannin (1994: 75) mukaan on tyypillistä, että uuden sukupolven sosiaalistamisessa instituutiojärjestelmään syntyy myös edellä kuvatun kaltainen kuuliaisuuden ongelma. Samalla tavalla, kun lapset opetetaan ”käyttäytymään”, on instituution tuoreiden jäsenten käyttäytyminen hienovaraisesti ohjattava institutionaalisesti määrättyihin uumiin (Berger & Luckmann mp.). Tutkimustulosten perusteella konventioihin sosiaalistutaan niin kokeneiden työntekijöiden antaman palautteen ja perehdytyksen kautta kuin oppimalla ja omaksumalla itse käytänteitä työn tekemisen myötä, esimerkiksi aiempia muistioita lukemalla. Ilmeni myös, että muis-
tion tekstilajikonventioihin sosiaalistuminen joko työn tai perehdytyksen kautta määrittyi kokeneiden

virkamiesten silmin arvostetummaksi kuin vasta työyhteisöön tulleiden silmin. Uudet työntekijät katsoivat joitakin vallitsevia käytänteitä uudesta näkökulmasta ja näkivät ne historiasta kumpuavina jäänteinä. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomata, että tutkimusaineisto on ollut määrällisesti pieni luotettavien kvantitatiivisten johtopäätösten tekemiseen. Voi siis yhtä lailla olla mahdollista, että tutkimushaastateltavien mielipide työyhteisön kirjoittamisen käytänteisiin vain sattui tässä tutkimuksessa korreloimaan heidän ikänsä ja työkokemuksensa kanssa.

Sosiaalisista syistä voimakkaimpana aineistoista nousi uskaltamisdiskurssi, joka konstruoitui paitsi uskaltamisen puutteena myös kuvauksina rohkeista ja uskaltavista teoista, joilla asetuttiin vallitsevia käytänteitä vastaan. Uskaltaminen aiheutti kipuילua ja valintojen vaikeutta, kun esimerkiksi hallinnon sisältä tulevat vaatimukset olivat ristiriidassa omien näkemysten kanssa. Valinnan tekeminen koettiin hankalaksi esimerkiksi silloin, kun päättäjälle kirjoitetusta muistioista tulee päätöksen jälkeen julkinen. Kirjoittaja näki turvallisemmaksi valinnaksi kirjoittaa hallinnolle, vaikka tiesi kirjoittaessaan, että muistion kieli tulee olemaan sen muille lukijoille hankalaa. Tutkimuksen perusteella ministeriön työssä vaatii rohkeutta arvioida itsenäisesti, mikä osa valtavasta tietomäärästä on eteenpäin välittämisen arvoista (ks. Guillory 2004: 109–110; vrt. Kalliokoski 2017: 109). Referoinnin konventiota ylläpidettiin, koska ei uskallettu tehdä itsenäisiä valintoja siitä, mitkä asiat tai kenen mielipiteet muistiossa pitäisi tuoda esille. Tämä teki muistioista tarpeettoman pitkiä. Vaikka hyvän muistion piirteisiin kuuluu sekä kyselyn että haastatteluiden perusteella selkeys ja täsmällisyys, niin uskalluksen puutteen vuoksi siitä oltiin valmiita tinkimään. Muistion kirjoittajat pelkäsivät saavansa moitteita, jos he kirjoittavat liian tarkasti tai yksityiskohtaisesti, joten oli turvallisempaa kirjoittaa pehmeästi, vaikka se tekisikin tekstistä epämääräistä ja monitulkintaista. Uskaltavat haastateltavat puhuivat omalla äänellään ja esittivät usein työtoverinsa vähemmän uskaltavina. Haastateltava kertoi kirjoittavansa itse rohkeasti ja särmikkäästi siinä missä ainakin osa kollegoista hänen mukaansa pehmensi ilmaisujaan jälkisanomisen pelossa. Aineiston uskaltava puhuja kertoi jättävänsä muistion kirjoittamatta, jos sen kirjoittaminen ei tuntunut vievän asiaa eteenpäin. Haastattelujen perusteella omiin näkemyksiin luottaminen ei aina ole helppoa. Haastateltava kertoi, että tällaisessa tilanteessa vuorovaikutus kollegoiden kanssa rohkaisee häntä sekä antaa tukea ja vahvistusta, jotta hän saattaa rohkeasti tehdä johtopäätöksiä ja kirjoittaa niiden pohjalta ytimekkään muistion.

Uskaltamiseen kuuluu läheisesti kasvojen menettämisen pelko, joka on tulosteni valossa niin ikään vahvasti sosiaaliseen kanssakäymiseen nivoutuva syy ylläpitää konventioita. Kasvoilla tarkoitetaan henkilön julkista minäkuvaa ja sosiaalista arvonantoa, ja kasvojen säilyttämiseksi yksilön on esiinnyttävä, kuten muut häneltä tietyssä tilanteessa odottavat (Goffman 2012: 23–27). Kasvojen säilyttäminen työtovereiden tai esimiehen edessä on tärkeää ja jopa onnistuneen vuorovaikutuksen ehto

(ks. Goffman 2012: 30). Tulokset osoittavat, että myös ministeriön kontekstissa kasvojen säilyttäminen toisten edessä koetaan tärkeäksi. Pitkiä tekstejä kirjoitetaan, koska lyhyen tekstin kanssa ei kehdata mennä toisten eteen, sillä ajatellaan, ettei se anna kirjoittajasta uskottavaa kuvaa virkamiehenä. Pitkien tekstien kirjoittaminen kuvastaa myös ahkeruutta ja asiantuntevuutta. Kun on paljon sanottavaa, saa ympäriltä arvostusta. Asiantuntemusta osoitetaan myös ammattikielellä, joka tässä kontekstissa tarkoitti ammattitermien ja esimerkiksi hankalien ilmaisujen käyttämistä. Kasvojen menettämisen uhka vaikuttaa myös saavan aikaan turhaa pilkun viilaamista silloinkin, kun kyseisen tekstin ei tarvitsisi välttämättä olla viimeiseen asti hiottu.

Olen käsitellyt tutkimuksessa kuuliaisuus- ja luonnollistamiskursseja yhdessä, koska ne liittyvät tulkintani mukaan kiinteästi toisiinsa. Tutkimustulosten perusteella osa konventioista on luonnollistunut tottumuksiksi, joita pidetään niin itsestään selvinä, että niitä siksi kuuliaisesti ja kyseenalaistamatta noudatetaan. Tällöin konventioiden säätelämä kirjoittaminen ei aina ole tietoista. Muun muassa tapaa referoida muistioissa laajasti ennestään tuttua asiaa ylläpidettiin, koska niin on aina tehty ja niin kuuluu tehdä. Kuuliaisuus ohjaa kirjoittamaan pitkiä tekstejä, ja kuuliainen virkamies noudattaa konventiota, vaikka se toisesta näkökulmasta ei palvelisi työn tarkoitusta. Kuuliaisuus- ja luonnollistamiskursseja koskevat huomioni vahvistavat Heikkisen tutkimustuloksia siitä, että virkahenkilöt (osin huomaamattaan) ylläpitävät luonnollistuneita, institutionaalisia käytänteitä kirjoittamalla tekstejä vanhojen kaavojen mukaan, vaikka voisivat joskus valita toisinkin (Heikkinen 2000a: 294–296). Tämän Heikkinen näkee johtuvan siitä, että virkatyön taustalla vaikuttaa voimakas ”viralisen ideologia”, jolle on ominaista se, että työyhteisössä on tärkeämpää noudattaa yhdenmukaistuneen kieliyhteisön kulttuuria (kielellisiä valintoja ja toimintatapoja) kuin huomioda yksittäisiä vuorovaikutustilanteita tai virkatyön ulkopuolista todellisuutta (Heikkinen 2015). Tutkimusaineistostani nousi havainto, että kuuliainen virkamies toimii virkamiehen roolissa niin kuin byrokratia ja virkamiestyö hänen mielestään edellyttävät. Näin kuuliaisuuspuheen taustalla kaikui instituution ääni voimakkaana ja nimeämättömänä ohjeiden antajana (ks. myös. Heikkinen 2000a, 2000b).

Lojaalius konstruoituu tutkimuksessa edellisistä poiketen tietyllä tavalla positiiviseksi syyksi ylläpitää konventioita. Lojaali kollega ei puutu toisten työtapoihin eikä teksteihin, vaikka hän näkisi niissä korjaamista. Lojaali kollega ymmärtää ihmisten erilaisuutta eikä välttämättä vaadi toiselta samaa kuin itseltään. Lojaaliuden vuoksi huonosti jäsenneltyjä tai muutoin epäselviä muistioita ei muokata paremmiksi, koska onhan kaikilla myös kiire. Lojaaliuden takia hyväksytään, että muistion kieliasun viimeistelemiseen käytetään aikaa sen sijaan, että pohdittaisiin, mitä muistiolla halutaan saavuttaa tai kuinka asia kannattaa talon johdolle esittää.

Virkatekstejä pidetään edelleen hankalina, vaikka monenlaista tutkimustietoa ja koulutusta tekstien selkeyttämiseksi on ollut saatavilla jo pitkään. Kootusti tutkimustulokset osoittavat, että syitä

virkatekstien – tässä tutkimuksessa muistioiden – selkeyden ja ymmärrettävyyden haasteisiin löytyy myös työyhteisön sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Tulokset ovat valottaneet kielenkäytön ja kirjoittamisen suhdetta työyhteisön toimintatapoihin uudelta näkökulmasta sekä nostaneet pintaan uusia kysymyksiä aiheesta. Tutkimukseni tulokset vahvistavat virkakielitutkimukseen yleisemmin soveltaen useita aiempia tutkimuksia (esim. Tiililä 2007; Kankaanpää 2006; Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000) siltä osin, että ne osoittavat kirjoittamisen kontekstien kirjoittuvan teksteihin hyvin vahvasti. Ne täydentävät myös esimerkiksi Heikkisen niitä tutkimustuloksia, joiden mukaan virkateksteistä nousee esiin sosiokulttuurinen tekstien tuottamisympäristö, jota Heikkinen nimittää ”virallisen ideologiaksi” (Heikkinen 2000b: 304). Heikkisen mukaan ”virallisen ideologia” edustaa kontekstin abstrakteinta tasoa, joka kirjoittuu teksteihin muun muassa erilaisina työyhteisön arvomaailmaa ja valta-asetelmia heijastavina valintoina. (Heikkinen 2000b: 304). Sen tarkastelussa Heikkinen kuvaa muun muassa virkatekstien yhdenmukaisuuden ympäristöä, tekstilajeja ja vallankäyttöä. Hän tarkastelee tekstien suhdetta toisiin teksteihin, tekstien nimeämistä, luokittelua ja muodostumista eri osista, joita voi järjestellä uuteen järjestykseen uusiksi teksteiksi (Heikkinen 2000b). Omassa tutkimuksessani olen lähestynyt tätä ”virallisen ideologiaa” hieman eri suunnasta kuin Heikkinen ja tehnyt näkyväksi näitä työyhteisön arvopohjaan ja työntekijöiden sosiaalisiin suhteisiin liittyviä tekijöitä, jotka säätelevät kirjoittamista ja joita ei käsittäkseni aiemmassa virkakielitutkimuksessa ole samalla tavalla tarkasteltu.

Muistioita ei tähän mennessä ole suomalaisessa virkakielitutkimuksessa tutkittu juurikaan, joten tutkimukseni on täyttänyt tätä aukkoa (ks. kuitenkin Honkanen 2018). Tutkimus kokonaisuudessaan onkin tuonut uutta tietoa muistioista ja omalla pienellä palasellaan laajentanut kuvaa muistioiden kirjoittamisesta ja lukemisesta sekä muistiotyöskentelyn taustoista ministeriöiden virkamiesten työssä. Nostamalla esille virkatekstien lyhentämisen ja vähentämisen teemoja ja problematiikkaa työni on osallistunut myös tärkeään ja ajankohtaiseen keskusteluun kirjoittamisen välttämättömyydestä työssä.

5.2 Pohdinta ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksen tulokset antavat aihetta monenlaiseen pohdintaan. Tarkastelen ensin lähemmin tuloksia suhteessa tutkimuksen tavoitteeseen etsiä virkamiesten tekstityöskentelystä pulmakohtia, joihin valtioneuvoston kanslia voisi tarjota täsmäkoulutusta. Tältä osin tulokset ovat haasteelliset. Ne ovat myös monella tapaa mielenkiintoiset, jopa hiukan yllättävätkin, ja tarjoavat yhden lisänäkökulman myös tekstityöskentelyn kehittämiseen. Tutkimuksessa haastatellut virkamiehet ovat kaikki paitsi

oman asiantuntija-alansa myös kirjoittamisen asiantuntijoita. He kaikki vaikuttivat taitavilta kirjoittajilta ja myös pitivät itseään suhteellisen hyvinä kirjoittajina. He tuntuivat olevan hyvin tietoisia hyvän tekstin piirteistä niin tekstin pintarakenteen (esim. sanavalinnat, lause- ja virkerakenne) kuin sen sisällön ja jäsennyksenkin osalta, ja heille tuntui olevan itsestään selvää ottaa kirjoittaessa huomioon esimerkiksi tekstin tarkoitus ja sen kohderyhmä. Vaikuttaakin siltä, että perinteinen kielenhuolto- tai kirjoittamiskoulutus ei välttämättä ratkaise ainakaan kaikkia teksteihin liittyviä ongelmia, ja sen ohessa ratkaisuja on etsittävä organisaatiokulttuurista. Silloin ei kuitenkaan riitä, että tarkastellaan kirjoittamiskäytänteitä teknisinä toimintatapoina (esimerkiksi tekstien työvaiheet, tuotantoketjut ja dokumentointikäytänteet). Näiden lisäksi katse on syytä kohdistaa työyhteisön normeihin ja arvoihin, jotka heijastuvat yhteisön sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Kielikoulutuksen näkökulmasta tämä ei liene yksinkertaista. Tutkimustulokset vahvistavat sitä totuttua näkemystä, että teksti on loppukädessä aina kirjoittajansa tuote ja sellaisena tekijänsä näköinen. Tutkimuksen mukaan kirjoittaja helposti ajattelee, että lukija muodostaa hänestä tietynlaisen mielikuvan hänen kirjoittamansa tekstin perusteella. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että kirjoittaja tiedosti jo kirjoittaessaan, millaisia reaktioita valmis teksti muissa saattaa aiheuttaa: Millaisen kuvan se minusta kirjoittajana antaa? Kuinka esimies tai kollegat siihen suhtautuvat? Joudunko sanomastani tilille? Tässä valossa työyhteisöissä kannattaisi tekstityöskentelyn kehittämisen yhteydessä keskustella esimerkiksi kirjoittamiseen ja kirjoittajan identiteettiin kohdistuvista arvoista ja odotuksista. Voisi olla hyödyllistä pohtia sitä, millaiset asiat kirjoittamiseen vaikuttavat tai millaista tekstiä työyhteisössä arvostetaan: Ovatko osaavan virkamiehen tunnusmerkkeinä koukeroinen virkakieli ja paksut paperiniput, joita ei edes ole tarkoitus lukea kokonaan? Vai kertooko ammattitaidosta rohkeus valita käsitellyistä asioista olennaisimmat ja kirjoittaa ytimekkäitä tekstejä, joiden lukeminen on vaivatonta ja miellyttävää. Keskustelun alle kannattaisi kenties nostaa myös kysymykset siitä, kuinka työyhteisössä suhtaudutaan virheiden tekemiseen ja kuinka toisia kirjoittajina voidaan tukea. Voisi myös olla kiinnostavaa puntaroida, mikä tieto on työntekijän näkökulmasta merkityksellistä, mikä taas työnantajan näkökulmasta. Tähän liittyen vastausta kaipaa myös kysymys siitä, mikä kaikesta käsiteltävästä tiedosta täytyy dokumentoida tai arkistoida (ks. OKM 2014: 16–17). Sen selvittäminen saattaisi auttaa tekstien karsimisessa ja kannustaa pohtimaan esimerkiksi sitä, tarvitseeko kaikkiin – ehkä vain arkistointia varten kirjoitettuihin teksteihin – kenties panostaa täydellä kapasiteetilla.

Edellä totesin, että teksti on aina kirjoittajansa näköinen. Tämä näkökulma rakentui tutkimuksessa kirjoittajan silmin katsottuna. Kun tarkastellaan tuloksia laajemmassa mittakaavassa, voidaan todeta, että teksti on aina myös yhteisönsä näköinen. Ministeriöiden muistiotyöskentelyssä tekstitaidot konstruoituivatkin voimakkaasti myös koko työyhteisön yhteisenä omaisuutena: yksilön kogni-

tiivisten taitojen sijaan korostui sosiokulttuurinen ja ideologinen näkökulma kirjoittamiseen. Henkilökohtaista osaamista enemmän kirjoittamiseen vaikuttivat tekstien nivoutuminen yhteisön käytänteisiin ja siihen, miten tekstien kanssa toimitaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Suuri merkitys oli myös sillä, millaisia arvoja ja asenteita kirjoittamiseen ja lukemiseen liitetään. Näin muistiotyöskentelyä voidaan pitää sosiaalisten käytänteiden hallintana, joka siis ei ole neutraalia, vaan arvojen, asenteiden ja ideologioiden kuormittamaa. (Luukka 2009: 15–16 ja siinä mainitut lähteet.) Tämän näkemyksen kautta kirjoittamiseen myös ministeriöissä avautuu uusia tarkastelukulmia: kirjoittaminen ei ole pelkästään yksilön suorittamista vaan yhteisöllinen taito, jota koko työyhteisö voi yhdessä kehittää.

Miltä sitten epätarkoituksenmukaisten konventioiden muuttaminen tutkimustulosten valossa vaikuttaa? On selvää, että työyhteisön toimintakulttuureista juontuvat ongelmat eivät korjaudu vain päättämällä toimia jatkossa toisin. Vaikuttaakin siltä, että muutos saattaa olla monesta syystä varsin hankalaa ja hidasta. Toisaalta haastattelut vihjaavat, että muutokselle on haastateltavien työyhteisöissä kuitenkin hyvät edellytykset.

Muutoksen tekee vaikeaksi esimerkiksi se, että ministeriöiden toimintaympäristö on institutionaalinen. Instituutio jo itsessään on luonteeltaan pysyvä (Heikkinen 2000a: 268–269 ja siinä mainitut lähteet). Peters (2001: 106) ilmaisee osuvasti, että instituutiot asettavat pelille säännöt ja organisaatiot ovat joukkueita, jotka pelaavat sääntöjen mukaan (ks. Heikkinen 2000a: 269). Näin ollen voidaan ajatella, että ministeriön työntekijöiden muodostamassa joukkueessa pelataan ministeriöinstituution sääntöjen mukaista peliä. Muutos on siis kohdistettava pelin sääntöihin, mikä vaatii paljon tahtoa ja paneutumista kielenkäyttöön kaikilla hallinnon tasoilla (vrt. Suominen 2019: 330). Huomionarvoista on se, että kun ministeriöiden työyhteisöissä pitäydytään totutuissa kielellisissä konventioissa, vahvistetaan samalla koko ajan instituutiota ja sen sääntörakennelmia, joita juuri pitäisi muuttaa. Tämän kehän katkaiseminen voi olla vaikeaa. Vaikuttaa myös siltä, etteivät toimintatavat aina ole tietoisia. Tätä ilmentävät esimerkiksi kuvaamani luonnollistamis- ja kuuliaisuusdiskurssit, jotka rakentuvat sen varaan, että käytänteitä noudatetaan vanhasta tottumuksesta ilman mitään tiettyä syytä. Myös tämä tekee muutoksesta haastavaa.

Muutosta vastustaa myös monen esiin nostamani diskurssin luonne: kuuliaisuuden, uskaltamisen ja kasvojen menettämisen diskurssit osoittavat, että tavoista poikkeaminen saattaisi asettaa työntekijän epäsuotuisaan asemaan kollegoiden ja esimiehen edessä. Siksi yksittäisen työntekijän on helppompaa uusintaa vanhoja tapoja kuin muuttaa niitä.

Kuten edellä totesin, muutokselle on haastatteluiden perusteella myös hyvät edellytykset. Tutkimuksen tavoitteena on usein löytää vastaus johonkin ongelmaan, niin myös tämän tutkimuksen.

Aineisto on siis ohjannut minua tiettyyn suuntaan, jolloin kuva ministeriöiden institutionaalisesta toimintakulttuurista on värittänyt väkisinkin jossain määrin yksipuoliseksi (ks. Heikkinen 2000b: 305). Kuten haastateltavat myös kaikki muut ministeriössä kirjoitustyötä tekevät virkamiehet ovat kuitenkin keskenään erilaisia persoonia, jolloin myös työyhteisössä kaiku monia erilaisia ääniä – joskus keskenään yksimielisiä, toisinaan erimielisiä. Yhtenä diskursiivisen muutoksen mahdollistajana voidaan pitää vallitsevien normien kyseenalaistamista (Fairclough 1992: 96–97), jota aineistossa esiintyi myös paljon. Siellä arvioitiin kirjoittamiskäytänteitä ja kuvailtiin rohkeita, konventiota haastavia tekoja.

Muutos vaikuttaa lupaavalta myös siksi, että haastatellut vaikuttavat olevan sitoutuneita työhönsä ja pitävät kirjoittamista tärkeänä. He ovat taitavia kirjoittajia, mutta silti kiinnostuneita kehittämään kirjoittamista edelleen. Kehittämishalukkuus oli nähtävissä myös lomakekyselyssä, jossa ilmeni, että oman kirjoittamisen eteen ollaan valmiit tekemään myös töitä. Enemmistö (noin kaksi kolmasosaa) virkamiehistä nimittäin ilmoitti olevansa itse valmis osallistumaan tekstien kehittämiseen tähtäävään koulutukseen¹¹. Vastaajat perustelivat kantaansa muun muassa sillä, että kirjoittaminen on perustyötä, jossa on aina varaa kehittyä. Erikseen toivottiin tiivistämiseen, kielenhuoltoon ja tyyliin liittyvää koulutusta. Vähän yli kolmannes vastaajista asennoitui koulutukseen kielteisesti. Yleisimmät syyt tähän olivat ajan puute ja jo ennestään hyvä osaaminen. Joku vastaajista epäili kuitenkin myös, ettei koulutuksesta olisi pysyvää hyötyä tekstien kehittämiseksi.

Ministeriöiden työyhteisöistä välittyi haastatteluissa vankka työtovereiden arvostaminen ja kunnioittaminen, mikä näkyi muun muassa lojaaliudessa kollegoiden epätoivottujakin työtapoja kohtaan. Haastatellut kritisoivat toimintakulttuurin epäkohtia rakentavasti ja katsoivat asioita monesta näkökulmasta. Tältä pohjalta näkisin, että myös toimintakulttuurin ongelmien ratkaisemiseen on kyseessä olevissa työyhteisöissä hyvät välineet. Haastatteluissa mainittiin, että hallitus oli jokin aikaa sitten ottanut käyttöön eräänlaisen kokeilukulttuurin. Sen tarkoituksena oli kannustaa virkamiehiä kokeilemaan uusia toimintatapoja siltä pohjalta, että myös hallinnossa saa tehdä virheitä. Sen yhtenä mottona oli ollut ”moka on mahdollisuus”. Vaikka haastateltava (H1) totesi kokeilun unohtuneen nopeasti, pelkästään se, että sellainen oli ollut, kertoo muutostahdosta.

Diskurssintutkimuksen peruslähtökohtiin kuuluu tarkastella tekstiä suhteessa sen mikro- ja makrotason konteksteihin. Tutkimuksessa haastateltavien kertomukset muistiotyöskentelystä rakensivat samalla kuvaa heistä kirjoittajina ja työntekijöinä suhteessa työtovereihin ja organisaatiokulttuuriin (ks. Fairclough 1992: 36). Yhtäältä makrokonteksti, kuten työyhteisön toimintakulttuuri ja sen

---

¹¹ Halukkuutta osallistua tekstien kehittämiseen tähtäävään koulutukseen kartoitettiin lomakkeen lopussa olevalla kyllä/ei-kysymyksellä.

sisältämät odotukset ja jännitteet, heijastui haastateltavien puheeseen. Kuten tulokset ovat osoittaneet, tämä kontekstien ja kielen kahdensuuntainen vuorovaikutus nousi tutkimuksessa keskeiseksi tarkastelun välineeksi ja myös tarkastelun kohteeksi. Myös haastattelukontekstilla oli oma vaikutuksensa siihen, millaisia diskursseja aineistosta nousi ja millaisen kuvan ne kohteestaan representoivat. Haastateltavilla oli etukäteen tiedossa, että tutkimuksen tuloksia on tarkoitus hyödyntää myös VNK:n virkakielen kehittämistyössä. Näin ollen heidän puhettaan läpäisi oletettavasti jonkinasteinen kehittämisen ja ongelmanratkaisun näkökulma. Tämä selittää osaltaan myös sitä, että tutkimuksessa jäivät pimentoon diskurssit, jotka olisivat kuvanneet muistiotyöskentelyä vaikkapa tehokkaana työskentelyn välineenä. Samoin esimerkiksi konventioiden ja niihin sosiaalistumisen myönteiset puolet työn hallinnassa ja sujuvuudessa jäivät niin ikään varjoon. Tuloksiin on vaikuttanut myös tutkimuksen kysymyksenasettelu, jossa tarkasteltiin muistiotyöskentelyä niitä säätelevien konventioiden pohjalta. Tutkimuksen tuloksia tulkittaessa on siis syytä ottaa huomioon, että ne rakentavat kohteestaan valikoidun kuvan, mikä on diskursiiviselle tutkimukselle luonteenomaista ja jopa tavoiteltavaa. Tämä mahdollistaa ilmiön tiheän kuvauksen yhdestä tietystä, rajatusta näkökulmasta.

Tutkimusasetelma osoittautui tutkimuksen tavoitteisiin nähden toimivaksi, mutta myös haasteelliseksi. Lomakekysely ohjasi tutkimuksen suunnan ja toimi tässä roolissa hyvin. Tapa toteuttaa kysely niin, että kyselylomakkeet annetaan henkilökohtaisesti vastaajille, osoittautui tehokkaaksi ja tuotti lyhyessä ajassa paljon vastauksia. Koska ihmisiä oli lounaalla paljon ja vaihtuvuus ruokapöydissä oli suuri, kyselyllä ei ollut mahdollista tavoittaa jokaista paikalla ollutta henkilöä. Vastaajat suhtautuivat kyselyyn oli pääosin myönteisesti ja pitivät aihetta tärkeänä. Muutama henkilö tosin koki tulleen häirityksi kesken ruokailun, ja muutamat taas olivat liian kiireisiä vastataksaan. Arvelen kuitenkin, että sähköpostitse lähetettyyn kyselyyn virkamiehet tuskin olisivat näin sankoin joukoin ennättäneet vastaamaan. Koin myös taustahaastattelut välttämättömiksi oman tietämykseni kartuttamiseksi ennen syventäviä haastatteluja.

Jos tarkastellaan tutkimusta kokonaisuutena, niin lomakekysely ja taustahaastattelut lohkaisivat siitä melko suuren osan, joten syventäviä haastatteluja ei rajaussyistä voinut tehdä kovin montaa. Alun perin tavoitteenani oli tehdä muutama haastattelu enemmän, mutta kiireisten virkamiesten saaminen haastateltavaksi osoittautui odotettua vaikeammaksi. Suurempi haastateltavien määrä olisi saattanut tuoda aiheeseen lisää näkökulmia ja voimistaa tai heikentää nyt esille nostettuja diskursseja suhteessa toisiinsa. Vaikka olen tehnyt haastattelututkimusta aiemminkin, huomasin pian, että kokeudesta haastattelijana olisi voinut olla enemmänkin. Haastattelutallenteita kuunnelllessani havaitsin asioita, joihin en ollut haastattelutilanteessa kiinnittänyt huomiota ja joista olisi ollut hyödyllistä kysyä lisää. Haastatteluihin oli varattu aikaa tunti, mikä oli joidenkin haastateltavien kanssa riittävästi,

mutta toisten kanssa keskusteltavaa olisi ollut enemmänkin. Omaan kokemattomuuteeni haastattelijana törmäsin myös silloin, kun keskustelu rönsyili puheliaan haastateltavan kanssa sivupoluille, ja osa tutkimuksen kannalta olennaisista asioista jäi vähälle käsittelylle. Kaikesta huolimatta haastattelut ja niiden diskursiivinen tarkastelu olivat mielestäni hyvä keino tarkastella muistioiden kirjoittamiseen liittyviä konventioita, ja ne avasivat kiinnostavia näkökulmia jatkotutkimukselle.

Työn kielellistymisen viitekehyksessä tulokset herättävät pohtimaan kirjoittamisen välttämättömyyttä työssä. Ministeriön työtä voidaan perustellusti kutsua kielityöksi. Kuten VNK:n tekstintekijän oppaassa todetaan: ”käytännössä kaikki, mitä hallinnossa tehdään, tapahtuu kielen avulla” (V NK 2016, ks. myös Tiililä 2010, Hiidenmaa 2000, Kalliokoski 2017:109). Kirjoittamisen välttämättömyyttä ei siis voi täysin kyseenalaistaa, ja pitkille, perusteellisille teksteille on ehdottomasti paikkansa ministeriöiden työssä. Tutkimustulokset vihjaavat kuitenkin, että kirjoittamista on mahdollista vähentää. Muistioille tuottaa turhaa pituutta esimerkiksi referointikulttuuri, jota ylläpitää muun muassa tarve osoittaa ammatillista kompetenssia. Ja kuten jo todettu, jälkisanomisen pelossa ei myöskään rohjeta ottaa vastuuta niistä valinnoista, joita kirjoittajan on väistämättä tehtävä poimiesseen asioista olennaisimpia ytimekkääseen muistioon. Tutkimustulosten pohjalta voi myös pohtia, etenisikö asia toisinaan tehokkaammin keskustelemalla muistion kirjoittamisen sijaan. Hyvän virka-kielen toimintaohjelmassa todetaan suoraan, että viranomaistyössä ”on tähdättävä tekstien vähentämiseen” (OKM 2014: 13). Näin vapautuvan ajan voi käyttää joko muiden tekstien parempaan kirjoittamiseen tai johonkin muuhun työtehtävään (ks. mp.). Lomakekyselyssä tekstien toivottiin olevan nykyistä selkeämpiä ja lyhyempiä, ja niitä toivottiin olevan vähemmän. Haastatteluissa nousivat esiin samat teemat. Kun peilataan haastatteluiden tuloksia kyselyn tuloksiin, voidaan huomata, että haastatteluissa esiin nostetut diskurssit selittävät osaltaan tekstien pituutta ja sitä, miksi ne eivät ole niin selkeitä kuin niiden toivottaisiin olevan. Niistä löytyy myös välineitä sen pohtimiselle, kuinka tekstejä voisi vähentää.

Koska tutkimukseni haastatteluaineisto on ollut varsin suppea, olisi jatkossa tärkeää tarkastella samaa aihetta laajemman haastatteluaineiston parissa ja selvittää, ovatko tulokset samansuuntaisia. Työn kielellistymisen viitekehyksessä tekstityöllä on vahva yhteys myös yritysten taloudelliseen menestykseen. Muun muassa tämä antaa aihetta tarkastella tutkimiani kysymyksiä laajemman aineiston parissa. Brandtin (2005: 167) mukaan tietotalouden tuottavuus perustuu asiantuntijatiedon tuottamiseen, jakamiseen ja hyödyntämiseen sekä sosiaaliseen verkostoitumiseen, jotka mahdollistuvat työn-tekijän tekstitaitojen avulla. Brandt (mp.) kuvaakin kirjoittamista eräänlaiseksi talouden polttoaineeksi, jonka avulla tieto saatetaan käsin kosketeltavaan muotoon: teksteiksi, joita voidaan liiketoimissa hyödyntää. Työssä kirjoitetuilla teksteillä ja suullisilla diskursseilla on merkittävä rooli yrityk-

sen minäkuvan, imagon ja ulkoisen brändin luomisessa ja niiden myötä esimerkiksi uusien asiakkaiden houkuttelemisessa ja taloudellisessa menestyksessä (Gunnarsson 2009: 241–244). Kirjoittaminen on siis yritystaloudenkin piirissä kovassa kurssissa. Tämä tekstitaitojen taloudellinen näkökulma säätelee kirjoittamista ja vaikuttaa laajasti myös työssä kirjoittamisen ideologioihin. (Brandt mas. 167–169.) Työntekijä joutuu tasapainoilemaan toisaalta työn tuloksellisuuden asettamien paineiden ja toisaalta omien intressiensä tai muiden tekstiin kohdistuvien laatuvaatimusten välissä (Brandt mas. 194). Erilaisia kirjoittamiseen vaikuttavia arvoja ja normeja kannattaisi siis tarkastella myös laajemmassa, talouden viitekehyksessä.

Kun kielityötä tarkastellaan sen tekijän silmin, pitäisi tutkimuksen tavoitteena aina olla myös työn kehittäminen. Tutkimuksessani kirjoittajat ovat itse kertoneet työstään ja pohtineet mahdollisia kehittämiskohteita. Parhaassa tapauksessa näin olisi mahdollista löytää entistä sujuvampia työtapoja ja keventää työntekijän työtaakkaa. Työterveyslaitoksen mukaan aivotyö on myös altista monenlaiselle häiriökuormitukselle; tietotulva, häiriöt ja keskeytykset työnteossa sekä aikapaine lisäävät aivo kuormaa. Jotta työnteko on tulevaisuudessakin terveellistä, turvallista ja tuottavaa, täytyy osaamisen olla sopusoinnussa työn ja tiedonkäsittelyn vaatimusten kanssa. (Työterveyslaitoksen verkkosivut.) Työn kehittämisen näkökulma on kulkenut hyvin ohuena lankana työni taustalla. Koska työn kielellistyminen kytkeytyy vahvasti työhyvinvointiin ei työhyvinvoinnin näkökulmaa voi kielentutkimuksakaan sivuuttaa (vrt. Hiidenmaa 2000: 34). Jatkossa olisikin tärkeää selvittää tarkemmin sitä, kuinka tässä tutkimuksessa käsittelemäni aiheet suhteutuvat työn kuormittavuuteen ja painottaa sitä kautta työhyvinvointia ja työn kehittämistä, joita tässä tutkimuksessa ei ole ollut mahdollista juuri-kaan huomioida.

Tämän tutkimuksen näkökulma oli työntekijän. Vaikka haastateltavista osa työskenteli johtotehtävissä, jatkossa olisi kiinnostavaa tarkastella lisää aivan hallintohierarkian ylimmän portaan suhdetta teksteihin, joita he saavat luettavakseen: Luetaanko tekstejä, ja kun luetaan, niin kuinka? Mil-laisiin toimenpiteisiin tekstit johtavat? Kuinka kaikki kirjoitetut dokumentit edistävät työtä tai lisäävät sen tuloksellisuutta? Tällainen tutkimus saattaisi selkiyttää kirjoittamisen motiiveja tai (tutkimus-tuloksista riippuen) mahdollisesti auttaa myös tekstien vähentämisessä.

Tutkimukseni tulosten on tarkoitus olla hyödyksi valtioneuvoston kanslialle virkamiesten kielikoulutuksen suunnittelussa. Koska muistioita kirjoitetaan ja luetaan Guillorya (2004) mukaillen jat-kuvasti ja kaikkialla, on tuloksia mahdollista soveltaa myös muiden työyhteisöjen muistiotyöskente-lyn ja virkakielen kehittämistyöhön. Tämän päivän työ on yhä enemmän tietotyötä, jossa tekstit ovat keskeinen väline tiedon tuottamisessa ja jakamisessa. Tekstitaitojen hallinta jatkaa edelleen nousuaan yhä tärkeämmäksi ammattitaidon osa-alueeksi. Muutokset ihmisen osaamisessa tapahtuvat kuitenkin

hitaammin kuin muutokset työn asettamissa vaatimuksissa. (Tulevaisuusselonteko 2018: 12). Uudenlaisten työelämän tekstitaitojen haltuun ottaminen vaatii muutoksen keskellä työntekijältä osaamisen jatkuvaa päivittämistä. Tulevaisuudessa tarvitaan uusia koulutusjärjestelmiä, joustavia opintopolkuja sekä jatkuvaa uudelleen koulutusta, jotta työntekijät voivat pärjätä monimutkaisissa, verkostomaisissa ja nopeasti muuttuvissa toimintaympäristöissä (Tulevaisuusselonteko 2017: 32). Myös erilaisten työntekoa ja oppimista edistävien metataitojen (yhteistyö- ajattelu- ja elämänhallintataidot) opettamista tarvitaan kaikilla koulutusasteilla (Tulevaisuusselonteko 2018: 12). Koulutuksesta puheen ollen on syytä pohtia myös sitä, kenen tehtäväksi tekstitaitojen koulutus lankeaa: koulujen, yliopistoiden vai työpaikkojen (ks. Hiidenmaa 2000: 34)? Kirjoitus- ja viestintäopinnot nousevat varmasti tulevaisuudessa yhä merkittävämpään asemaan myös muilla kuin kieli- ja viestintäaloilla. Työni tuloksia on siten mahdollista soveltaa myös useiden eri alojen koulutuskokonaisuuksien suunnittelussa – niin perus- kuin täydennyskoulutuksen saralla – sekä virkamieskoulutuksessa.

LÄHTEET

- Aineistohallinnan käsikirja [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/aineistohallinta/>>. urn:nbn:fi:fsd:V-201504200001 (21.5.2019.)
- ALANEN, RIIKKA 2011: Kysely tutkijan työkaluna. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas* s.146–161. Helsinki: Finn Lectura
- BERGER, PETER. L. – LUCKMANN, THOMAS 1994: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. The social construction of reality. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus
- BRANDT, DEBORAH 2005: Writing for a living: Literacy and the knowledge economy. – *Written Communication*, 4 (22) s. 166–197.
- DENZIN, NORMAN K. 1989: *The Research Act*. (3. ed.) A Theoretical Introduction to Sociological Methods. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Finlex 2010: Hallintolaki (6.6.2003/434) Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.
- GOFFMAN, ERVING 2012: *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Suom. Kaisa Koskinen Tampere: Vastapaino.
- GUILLORY, JOHN 2004: The memo and modernity. – *Critical Inquiry* 31(1) s. 108–132.
- GUNNARSSON, BRITT-LOUISE 2009: *Professional discourse*. Continuum Discourse Series. London: Continuum
- HAMMERSLEY, MARTYN 2014: On the ethics of interviewing for discourse analysis. – *Qualitative Research*, 14 (5), 529–541. Saatavissa: <https://doi.org/10.1177/1468794113495039>.
- HEIKKINEN, VESA 2000a: Konvention kentillä – kertomuksia kielitöistä. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 267–296. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA 2000b: Virallisen ideologia. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s.297–236. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA 2015: Virallisen ideologia murtuu. Kotus-blogi. Saatavissa: https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/vesa_heikkinen/virallisen_ideologia_murtuu.19177.blog. (3.6.2019)
- HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO 1998: Kuka muuttaa virkakieltä ja miten. – *Kielikello* [verkkolehti] 4/1998. Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=467>. (20.7.2018)
- HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO – TIILILÄ, ULLA 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Työ ja kieli. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 19–34. Helsinki: Gaudeamus.
- HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji. Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, suomen kieli. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7731-9>.
- HONKANEN, SUVI 2018: Kuka puhuu kokousmuistiossa. Kantaa ottavien vuorojen kirjaaminen ja keskustelun rakenne organisaatiouudistusta työstävässä kokouksessa. – Susanna Shore, Toini Rahtu & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 249–281. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HYVÄRINEN, MATTI 2017: Haastattelun maailma. – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* s. 11–45. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 2016: *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2017: Virkakielen ihanteet ja kielen omistajuus: S2-näkökulmia julkishallinnon kielenkäyttöön. *AFinLan Vuosikirja*, (75) s. 92–113. Saatavissa: <https://journal.fi/afinlavk/article/view/60842>

- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1086. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO 2011: *Tekstintekijän käsikirja. Opas työssä kirjoittaville*. Helsinki: Suomen Yrityskirjat Oy.
- KARLSSON, FRED 1995: Normit, kielenkäyttö ja kieliovit. – Jan Rydman (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa: Tieteen päivät 1995* s.161–172. Helsinki: WSOY.
- KAUPPINEN, ANNELI – NUMMI, JYRKI – SAVOLA, TEA 2009: *Tekniikan viestintä*. Helsinki: Edita.
- KAUSZ, NORA 2015: *Lain tekstistä viraston tekstiksi: sivulausemuutokset mukauttamisen keinona*. Pro Gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, kieli- käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö, suomen kieli.
- KURVINEN, KATI 2002: *Virkateksti institutionaalisena tekstinä; Lapsiperheille-esitteen syntaktisten ja leksikaalisten piirteiden tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEHTI, LOTTA – HAAPANEN, LAURI – KÄÄNTÄ, LIISA 2018: Diskurssintutkimus – monitieteinen ja monimenetelmäinen ala. – Lauri Haapanen, Liisa Kääntä & Lotta Lehti (toim.), *Diskurssintutkimuksen menetelmistä. AFinLA-E. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia (11)* s. 4–19. Saatavissa <https://doi.org/10.30660/afinla.75057>
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2003: *Tekstitaidot soveltavan kielentutkimuksen haasteena. Lyhennelmä virkaanastujaisesityksestä 15.11.2003*. Saatavissa <https://www.jyu.fi/ajankohtaista/arkisto/2003/10/tiedote-2009-10-01-22-45-16-796190/luukka.pdf>
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2009: Tekstitaidot – teksteistä käytänteisiin. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörityksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 13–25. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- LÄMSÄ, ANNA-MAIJA 2004. *Diskurssianalyysi empiirisen tutkimuksen lähtökohtana*. Saatavissa: <https://metodix.fi/2014/05/19/lamsa-diskurssianalyysi-empirisen-tutkimuksen-nakokulmasta/>
- LÖYTÖNEN, TEIJA 2017: Sosiaalinen konstruktionismi. – *Ihmisen ja oppimiskäsitykset taideopetuksessa*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 58. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu & Eeva Anttila. Saatavissa <https://disco.teak.fi/anttila/3-3-sosiaalinen-konstruktionismi/>
- OKM 2014: *Hyvän virkakielen toimintaohjelma*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:2. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://www.kotus.fi/files/4812/Hyvan_virkakielen_toimintaohjelma.pdf.
- NIEMI, TERTTU – NIETOSVUORI, LEENA – VIRIKKO, HELENA 2006: *Hyvinvointialan viestintä*. Helsinki: Edita
- NISKA, MIIRA – OLAKIVI, ANTERO – VESALA, KARI MIKKO 2018: Haastattelumenetelmän tulkinnot sosiotieteellisessä diskurssintutkimuksessa – Esimerkkinä laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. – Lauri Haapanen, Liisa Kääntä & Lotta Lehti (toim.), *Diskurssintutkimuksen menetelmistä. AFinLA-E. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia (11)* s. 93–113. Saatavissa <https://doi.org/10.30660/afinla.75057>
- NISSI, RIIKKA 2016: Kokouskeskustelusta vastinetekstiksi. Yhteisen äänen rekontekstualisointi ja virkatekstin neuvoteltu omistajuus. – *Virittäjä* 120 (2) s. 188–217.
- NISSI, RIIKKA – HONKANEN, SUVI 2015: Kielityön uudet muodot – kielentutkijan katse tieto- ja osaamisyhteiskuntaan. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta. Kieliverkoston verkkolehti joulukuun 2015*. Saatavissa: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuun-2015/kielityon-uudet-muodot-kielentutkijan-katse-tieto-ja-osaamisyhteiskuntaan> (4.5.2019).
- PEIPONEN, PIIA 2015: *Ymmärtämiseen vaikuttavat rakenteet ja kielenpiirteet Maahanmuuttoviraston lainsoveltamisohjeissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, kieli- käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö, suomen kieli.
- PETERS, B. GUY 2001 [1999]: *Institutional theory in political science. The 'New institutionalism'*. London: Continuum.

- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2016: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino
- PONKALA, MERJA 2017: Raportti ministeriöiden virkamiesten työelämätekstejä koskevasta lomakekyselystä, 9 sivua (toimitettu valtioneuvoston kanslialle 14.12.2017).
- PONKALA, MERJA – WECKSTRÖM ANNA-MARIA 2018: Kynä käy ja sello soi – kirjoittamisen merkitys muusikon työssä. *Kielikello* [verkkolehti] 2/18. Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/kyna-kay-ja-sello-s-1> (24.4.2019).
- PYHÄNIEMI, SAIJA 2017: Lastenhoitoa vai kirjaamista? Kyselytutkimus kirjaamisesta päiväkodeissa. – Ulla Tiililä ja Kati Karvinen (toim.), *Elämän ja kuoleman tekstit: kirjoittaminen sosiaali- ja hoitotyössä* s. 19–30. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 50. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:ISBN 987-952-5446-90-6.
- PYNNÖNEN, ANU 2013: *Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379. ISSN 1779-304, ISBN 978-951-39-5471-0
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampereen yliopisto.
- REMES, LIISA 2004: Diskurssianalyysin kolme traditiota. www.metodix.com. Menetelmäartikkelit. (12.1.2019)
- REMES, LIISA 2006: Diskurssianalyysin perusteet. – Jari Metsämuuronen (toim.), *Laadullisen tutkimuksen käsikirja* s. 288–375. Helsinki: International Methelp.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – NIKANDER, PIRJO 2017: Haastatteluaineiston litterointi. – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* s. 427–442. Tampere: Vastapaino.
- SAARANEN-KAUPPINEN ANITA – PUUSNIEKKA ANNA 2006: KvaliMOTV -Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> (12.3.2019).
- SILVERMAN, DAVID 1997 [1993]: *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*. London: SAGE Publications
- SUOMINEN, RIITTA 2019: *Virkatekstin käytettävyys. Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivivitykseksi*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1174-2>
- Tieteen termipankki 2019: Taloustiede: instituutio. (Tarkka osoite: <https://tieteentermi-pankki.fi/wiki/Taloustiede:instituutio>.) (24.5.2019)
- TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TIILILÄ, ULLA 2010: Kielipolitiikka – tietoisten ja tahattomien toimien summa. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s.158–175. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TIILILÄ, ULLA 2016: *Kielen kehittämistä kolmesta suunnasta*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivut. Saatavissa: https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/hyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_2016/kielen_kehittamista_kolmesta_suunnasta.22390.news
- TIILILÄ, ULLA 2017: Johdatus sosiaali- ja hoitoalojen tekstimaailmaan ja niiden tutkimiseen. – Ulla Tiililä ja Kati Karvinen (toim.), *Elämän ja kuoleman tekstit: kirjoittaminen sosiaali- ja hoitotyössä* s. 6–18. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 50. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:ISBN 987-952-5446-90-6.
- TIILILÄ, ULLA – VIERTIÖ, ANNASTIINA 2008: Kirjoittajien koulutus kannattaa. *Kielikello* [verkkolehti] 2/2008. Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/kirjoittajien-koulutus-kannattaa> (4.5.2019).

- Tulevaisuusselonteko 2017: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa. Jaettu ymmärrys työn murroksesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 13/a 2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. URN:ISBN:978-952-287-432-0
- Tulevaisuusselonteko 2018: Valtioneuvoston kanslian tulevaisuusselonteon 2. osa. Ratkaisuja työn murroksessa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 30/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. URN:ISBN:978-952-287-674-4
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- TÖRRÖNEN, JUKKA 2017: Virikehaastattelu. – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusu-vuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* s. 233–255. Tampere: Vastapaino.
- Työterveyslaitoksen verkkosivut: <https://www.ttl.fi/tyontekija/aivot-tyossa/>. (12.3.2019)
- Työolobarometri 2017: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 32/2018. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161126/TEMap_32_2018_Tyoolobaro-metri_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- UUSIPAVALNIEMI, RIIKKA 2001: *Virkakielen tarkastelua.; Kohteena veroehdotuksen kieli*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2017: Akateemisten asiantuntijoiden kertomaa: viestintä, kielitaito ja kielitietoisuus asiantuntijatyössä. Sirkku Latomaa, Emilia. Luukka & Niina Lilja (toim.) *Kielitietoisuus eriarvoistuvassa yhteiskunnassa – Language awareness in an increasingly unequal society*. AFinLAn vuosikirja (75) s. 298–319. Saatavissa: <https://journal.fi/afinlavk/article/view/60727>
- VIRTANIEMI, ASTA 1992: *Säädöskielen virkerakenne*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- vnk.fi = valtioneuvoston kanslian verkkosivut: <http://vnk.fi/etusivu> (25.7.2017)
- VNK 2016 = *Hyvin suunniteltu, puoliksi kirjoitettu. Apuneuvoja tekstintekijälle*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2016. Saatavissa: <https://verkkojulkaisut.vm.fi/zine/92/cover>.

LIITTEET

Liite 1. Esitutkimusvaiheen kyselylomake

KYSELY TYÖELÄMÄTEKSTEISTÄ

1. Millaisia tekstejä luet työssäsi?

☐ kokousten asialistoja	☐ ohjeita	☐ jotain muuta, mitä?
☐ muistioita	☐ säädöstekstejä	_____
☐ raportteja	☐ esitteitä	_____
☐ päätösesityksiä	☐ tiedotteita	
☐ strategioita	☐ sähköpostiviestejä	

2. Mainitse 1–3 tekstilajia, joiden lukemiseen kuluu työssäsi eniten aikaa (ks. esim. ylläolevat).

_____

3. Oletko koskaan toivonut, että jotkut lukemasi tekstit olisivat helppolukuisempia ja parempia?

usein   7   6   5   4   3   2   1   en koskaan

Mistä teksteistä on tällöin ollut kyse? _____

Mikä näissä teksteissä on ollut huonoa? _____

_____

4. Mitä tekstien kehittämiseksi kannattaisi työyhteisöissänne tehdä?

☐ kehittää kirjoittamisprosesseja	☐ vaikuttaa kirjoittamiseen kohdistuviin asenteisiin
☐ lisätä teksteihin liittyvää koulutusta	☐ parantaa tiedonkulkua ☐ jotain muuta, mitä?
☐ lisätä kirjoittamiseen käytettävää aikaa	☐ karsia tekstien määrää _____
☐ muokata sähköisiä lomakkeita	☐ lyhentää tekstejä _____

5. Olisitko itse halukas osallistumaan koulutukseen, joka antaa välineitä tekstien parantamiseen?

☐ kyllä   en ☐   miksi? _____

virkanimikkeeni ja ministeriö, jossa työskentelen

_____

työurani pituus   ☐ alle 5 vuotta   ☐ 6–10 vuotta   ☐ 11–20 vuotta   ☐ yli 20 vuotta

Annan luvan käyttää kyselyä tutkimustarkoituksiin   ☐ kyllä   ☐ en   (Tutkimus tehdään opinnäytetyön ja valtio-
neuvoston kanaslian virkakielityön tueksi.)

sähköpostisoitteeni mahdollista yhteydenottoa varten _____

(Yhteystietoja ei yhdistetä tutkimuksen tietoihin eikä yksittäisen vastaajan tietoja esitetä tutkimuksessa.)

Liite 2. Saatekirje haastateltaville

Tutkimus muistioista ministeriöiden virkamiesten työssä

TIEDOTE HAASTATTELUUN OSALLISTUVILLE

Yhteystiedot

Tutkimuksen tekijä:	Merja Ponkala, viulunsoiton lehtori, Pirkanmaan musiikkiopisto/suomen kielen opiskelija, Tampereen yliopisto p. xxx xxx xxxx ponkala.merja.h@student.uta.fi
Tutkimuksen ohjaajat:	Johanna Vaattovaara, suomen kielen apulaisprofessori, Tampereen yliopisto johanna.vaattovaara@staff.uta.fi Suvi Honkanen, suomen kielen yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto suvi.honkanen@helsinki.fi

Tietoa tutkimuksesta

Tämä tutkimus tehdään osana Tampereen yliopiston suomen kielen opinnäytetyötä. Sen tarkoituksena on selvittää, millaisia muistioita ministeriöiden virkamiehet työssään lukevat ja kirjoittavat sekä kartoittaa muistiotyöskentelyn käytänteitä. Tutkimuksen tuloksia hyödynnetään myös valtioneuvoston kanslian virka-kielen kehittämistyössä. Opinnäytetyön on tarkoitus valmistua vuoden 2018 loppuun mennessä.

Tutkimusaineiston kerääminen, käsittely ja säilyttäminen

Tutkimuksen aineisto kerätään haastatteluilla. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastateltavalla on oikeus milloin vain keskeyttää osallistuminen tutkimukseen tai kieltäytyä vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen.

Haastattelu kestää noin tunnin. Se tallennetaan äänitiedostoksi ja kirjoitetaan jälkeen päin tekstitiedostoksi. Haastattelun luottamuksellisuuden turvaamiseksi siitä tehtyä äänitallennetta käsittelee vain haastattelija. Haastattelussa käsiteltäviä muistioita ja mitään henkilötietoja sisältävää aineistoa ei luovuteta tutkimuksen ulkopuolisille tutkimuksen missään vaiheessa.

Haastattelusta kirjoitetussa tekstitiedostossa haastateltavan ja haastattelussa esille tulevien muiden henkilöiden nimet poistetaan tai muutetaan peitenimiksi. Tarvittaessa muutetaan tai poistetaan myös paikkatietoja ja muita erisnimiä (työpaikkojen tms. nimet), jotta aineistoon sisältyvien henkilöiden tunnistaminen ei ole enää mahdollista.

Tutkimusjulkaisuissa voidaan käyttää suoria otteita haastattelusta. Nämä lainaukset samoin kuin kaikki muut haastattelussa esille tulleet asiat raportoidaan tutkimusjulkaisuissa tavalla, jossa tutkittavia tai muita haastattelussa mainittuja yksittäisiä henkilöitä ei voida tunnistaa.

Tutkimuksen päätyttyä tutkija säilyttää tutkimusaineistot itsellään viiden vuoden ajan mahdollista lisätutkimusta varten. Niitä ei anneta toisten tutkijoiden käyttöön ilman haastateltavien erillistä lupaa.

Liite 3. Haastattelututkimuksen suostumuslomake

SUOSTUMUS HAASTATTELUTUTKIMUKSEEN

Minua on pyydetty osallistumaan työelämätekstejä koskevaan haastattelututkimukseen, jonka aiheena on muistioiden lukeminen ja kirjoittaminen työssä. Olen saanut tutkimuksesta tietoa ennen siihen osallistumista, ja olen saanut esittää kysymyksiä tutkimukseen ja sen tekemiseen liittyen. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, ja voin perua suostumukseni missä vaiheessa tahansa tutkimusta syytä ilmoittamatta.

Tutkimustulosten raportointi on luottamuksellista. Haastattelussa esille tulleet henkilökohtaiset tiedot tulevat ainoastaan haastatellun, haastattelijan ja tutkimuksen ohjaajien tietoon. Tutkimusraporteissa tulokset esitetään niin, ettei yksittäistä haastateltua voi tunnistaa.

Jos haluatte lisätietoja tutkimuksesta, voitte ottaa yhteyttä haastattelijaanne Merja Ponkalaan (ponkala.merja.h@student.uta.fi) tai tutkimusta ohjaaviin opettajiin:

Johanna Vaattovaara (johanna.vaattovaara@staff.uta.fi), suomen kielen apulaisprofessori, Tampereen yliopisto

Suvi Honkanen (suvi.honkanen@helsinki.fi), suomen kielen yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Tätä suostumusta allekirjoitetaan kaksi kappaletta, joista toinen jää minulle ja toinen tutkimuksen dokumentointiin.

Paikka ja päivämäärä

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 4. Syventävän vaiheen haastattelurunko

1. Haastateltavan tausta ja nykytilanne

Henkilötiedot: nimi, ikä

Opinnot: koulutus ja jatko-opinnot

Työkokemus: kuinka kauan ja missä?

Nykyiset työtehtävät: mitä työhön kuuluu?

2. Muistiot yleensä

Lukeminen ja kirjoittaminen työssä: kuinka paljon luet ja kirjoitat?

Kuinka määrittelet muistion?

Yleisiä kokemuksia tai ajatuksia muistioista osana työtä

Mahdolliset kytkökset kyselyvastauksiin:

    Muistiot ongelmallisia: onko samaa mieltä?

    Mikä omissa vastauksissa olennaista/tärkeää?

3. Lukeminen

Yleistä muistioiden lukemisesta osana työtä:

    Kuinka paljon luet, millaisia muistioita, millaisia ajatuksia tai kokemuksia niihin liittyy jne.?

Mukaan otettu luettavaksi saatu muistio:

    Millainen, miksi kirjoitettu?

    Mikä muistion tärkein asia?

    Kuinka käytät työssäsi?

    (Millaisia tunteita lukemiseen liittynyt?)

    Miksi hyvä / toivoisitko että olisi erilainen, millä tavalla?

    Onko tyypillinen esimerkki; miksi/missä mielessä?

Kuinka luet muistioita yleensä: miten käyt siihen käsiksi, mitä katsot ensin?

Millaiset muistiot ovat hyviä/työsi kannalta parhaita? Mitä toivoisit muistioilta, joita työssäsi tarvitset?

4. Kirjoittaminen

Yleistä muistioiden kirjoittamisesta osana työtä: kuinka paljon kirjoitat, millaisia muistioita, millaisia ajatuksia tai kokemuksia niihin tai kirjoittamiseen liittyy jne.?

Mukaan otettu itse kirjoitettu muistio:

    Millainen, miksi kirjoitettu?

    Kirjoitusprosessi?

    Millaiset seikat vaikuttavat lopputulokseen?

    Onko tyypillinen esimerkki; miksi/missä mielessä?

Kuinka kirjoitat muistioita yleensä – millaiset seikat vaikuttavat? → yksin, yhdessä, onko aikaa riittävästi, kollegat, muut pohjatekstit tai keskustelut?

Onko ohjeita; mistä/keneltä – noudatatko niitä, miksi (et)?

Mitä toivoisit kirjoitusprosessilta, mikä auttaisi kirjoitustyössä tms.?

5. Muistiotyöskentely ja työn kehittäminen

Kuinka muistiotyöskentelyä voisi kehittää?

Millaisia laajempia kysymyksiä tähän liittyy? (esim. toimintatavat tai hierarkia?)

Voisiko jonkinlaisesta täsmäkoulutuksesta olla hyötyä? kenelle? millaisesta? (liittykö kehittäminen esim. enemmän työkuultuuriin ja työtapoihin, organisaatorakenteeseen vai omiin henkilökohtaisiin taitoihin?)

Muita ajatuksia

Liite 5. Litterointimerkit

,	lyhyt puhetta rytmittävä tauko
(.)	edellistä hieman pidempi tauko
[— —]	haastateltavan puheesta pois jätetty osa: esimerkiksi aiheen kannalta epärelevantti kohta tai toisto (et sellanen et sellanen)
[nauraen]	litteroijan kommentti tai selitys
<u>todella</u>	painokkaasti lausuttu sana
(sana)	epäselvästi kuultu sana